

Vigilia

1970
április

Ijjas József
Ünnepelünk

Rezek Román
(Sao Paulo)
Nyugatiak harca Teilhard körül

Pilinszky János
Egy lírikus naplójából

Bellér Béla
A hagiológia lehetőségei és határai
(Ijjas Antal *Szentek élete* című munkájáról)

Temirkul Umetaljev
Nem feledtem el Budapestet

Resumé en
langue française

TARTALOM

IJJAS JÓZSEF	Ünnepelünk — — — — —	217
NAGY MÉDA	Magasztalás (vers) — — — — —	218
BODA LÁSZLÓ	Szeilem az anyagban — — — — —	219
HORVÁTH RICHÁRD	Isten és ember — — — — —	227
REZEK ROMÁN (São Paulo)	Nyugatiak harca Teilhard körül — — — — —	231
TEMIRKUL UMETALIJEV	Nem álmodtam volna... Dalold el... (versek) — —	239
PILINSZKY JÁNOS	Egy lír.kus naplójából — — — — —	240
KUNSZERY GYULA	Emlékezés Lendvai Istvánra — — — — —	243
TAKÁTS GYULA	Éles toll, Szervetlen apróságok (versek) — — — —	245
BELLER BÉLA	A hagiológia lehetőségei és határai — — — — —	246
RÓNAY GYÖRGY	Júdás (színjáték öt felvonásban, III. felvonás) — —	250
CSELÉNYI I. GÁBOR	Próféta voltái (vers) — — — — —	260
HEGYI BÉLA	Maszkok (novellák) — — — — —	261
DEÁK KÁROLY	Mint néma hal (elbeszélés) — — — — —	266
A KIS ÚT		
	A csönd szerepe a szentmisében (<i>Katona Nándor</i>) —	268

NAPLÓ

Fekete István köszöntése — 269; *Rónay György*: Az olvasó naplója (Gozdsu Elek: Anna-levelek) — 269; *Pályi András*: Színházi krónika (Peter Luke: VII. Hadrian; Tennessee Williams: A tetovált rózsza; Krzysztof Choinski: Riadó) — 272; *D. I.*: Képzőművészet (Száz éve született Thorma János; Rövid művészeti jegyzetek) — 274; *Rónay László*: Zenei jegyzetek (Ferencsik János oratórium estjei; Egy fiatal művész felfedezése; Lemezfigyelő) — 276; *Ungváry Rudolf*: Filmek világából (A hullaégető) — 278; *Balássy László*: Rádió mellett — képernyő előtt (Ember a vízben; Állati elmék) — 279; *Krasznay József*: Reguly Antal és Villax Ferdinánd apát — 281.

DOKUMENTUM

Temirkul Umetalijev: Nem feledtem el Budapestet (fordította <i>Hegyi Béla</i>) — — — — —	282
A béke és a háború kérdéséről (<i>Déry Tibor</i>) — —	284
Számunk fróiról; Következő számainkból — — —	286
Francia nyelvű kivonatok — — — — —	287

Felelős szerkesztő: *Rónay György*

Felelős kiadó: *Várkonyi Imre*

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. Tel.: 183-098. Postacím: 5. Postafiók 195. Nagybudapesti ügyintézés és előfizetés: Budapest, V., Cukor u. 4. Telefon: 198-306. Terjesztő, előfizetés és templomi árusítás: *Vigilia* kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A *Vigilia* csekkzámla száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest, V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományosai útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár 4,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 51.) a Kultúra 024 2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előzetes a *Vigilia* című lapra vonatkozik. Egyes szám ára: 9.— Ft. Előfizetés: Egy évre: 100.— Ft, félévre: 50.— Ft, negyedévre: 25.—Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

ÜNNEPELÜNK

„Boldog a nép, amely tud ünnepelni” — állapítja meg az ószövetségi zsoltáros (Zsolt 88, 15). Emberi igény az ünneplés, egy-egy népnek, nemzetnek is igénye az ünneplés. Megilletődve tekint vissza átélt nagy történelmi eseményekre. Évfordulókon elmereng átvészelt viharokon, felidézi kemény helytállások emlékeit, számba veszi a sikereket, megnyugszik a múlt hibáinak jóvátételén és mindezen örül, jubilál.

A „jubileum” bibliai eredetű szó. Szóelemzés szerint kos szarvából készült kürtöt jelent. Fogalmi tartalma azonban a kürtszóval meghirdetett örömnünet jelzi, amit valami esemény emlékére, bizonyos idő (10, 25, 50, 100 év) leforgása után ünnepelnek. A bibliában az ószövetségi népnek a mózesi törvény írta elő, hogy minden 50-ik esztendőt a „szabadság évének”, a „szabadulás esztendejének” ünnepeljen meg. „Számolj magadnak hét évhetet, azaz hétszer hét, tehát összesen negyvenkilenc esztendőt; a hetedik hónapban, a hó tizedik napján, az engesztelés idején fúvasd meg a harsonát az egész földtekén és szenteld meg az ötvenedik esztendőt s hirdess szabadulást földed minden lakójának, mert örvendetes esztendő az” (Móz III. 25, 8—10). A társadalom szociális egyensúlyát biztosító intézkedés volt ez az ószövetségi választott nép számára.

Szocialista társadalmi rendszerre tért magyar népünk már a 25-ik évet számlálja „felszabadulás éve” gyanánt és ünnepli jubileumát. Hogy ez az idő „korforduló” volt hazánk történelmében, az ma már nem frázis, hanem ünneptel valóság. Nemzedékünk szeme láttára valósult meg új történelmünk.

Bibliás gondolkodású, vallásos ember ha „felszabadulásról” hall, eszébe jut a bibliai választott nép szabadulása az egyiptomi rabságból. Fáraók zsarnoksága alól szabadult ki a sokat szenvedett nép. Elnyomtatása évszázadaiban nem élhette sajátos népi életét, amire pedig hivatva volt. De amikor felszabadult, akkor várt rá — elsősorban Mózesre, a nép Istentől küldött vezérére — a nagy feladat: megtanulni és ránevelni a népet, hogyan becsülje szabadságát, hogyan éljen vele hazájában új államiségében.

Ez a mi jubilált 25 évünk értékelésében is az, ami az ünneplésen túl feladatként mutatkozik. A II. vatikáni zsinat is ad erre utasítást: „Az isteni Gondviselés sürgetően követeli tőlünk, hogy mi magunk szabadítsuk fel magunkat a háború ősi rabságából” (Gaudium et spes 81.).

Jubileumunk célkitűzésében első: a béke igénye és céltudatos munkálása. Olyan békéé elsősorban, amit nem kikényszerített szerződések garantálnak, hanem amely a szívekben honol és amelyet a népek és nemzetek egymáshoz való viszonyában kell megvalósítani és uralkodóvá tenni. Egyházunk zsinatán megajánlotta közreműködését ennek a világbékének érdekében: „Kínálja az embe-

riségnek az egyház őszinte együttműködését annak a mindenkit magába ölelő testvériségnek megteremtésében, amely megfelel az emberi hivatásnak” (Gaudium et spes 3.). Ezt a megajánlást értékelni kell az illetékeseknek. Alapítójától vett meghagyás szerint az egyház erkölcstanában azt sürgeti, hogy a történelmi változások keretében az emberek is változzanak meg; küzd a békétlenségek és háborúk legmélyebb forrása, az emberi önzés ellen, az egocentrizmus ellen. Az embereknek kell felelősségtudatra érniük. Békességessé kell fejlődniük, megbízhatókká nevelődniük, hogy a népek kölcsönösen bízassanak egymásban.

Ilyen nemzeti jubileum, mint a miénk is, alkalom arra, hogy a gazdasági és kulturális optimizmuson túl a hívő ember őszintén vesse egybe a tényeket az elvekkkel, a történelmi idők fejlődését az örök igazságokkal. Így érik ki az ünnepi ujjongásban a tettere kész feladat-tudat és a jövő alakításával járó új erőfeszítések vállalása. Az ünnepelt múltból már jubiláló jelen lett, de a súlypont mégis a jövőn van.

„... a múlt csak példa legyen most
s égve honért bizton nézzen előre szemünk!”

A bizakodó jövőbe tekintés motívumai közt ott van a magyar katolicizmus lelkében annak értékelése, hogy az ünnepelt 25 év utolsó öt évében már az Allamunk és az Egyház közötti „részleges megállapodás” vált új történelmünk jelentős tényezőjévé. Erre tekintve vissza biztatónak mondhatjuk a jelent és reményteljesnek a jövőt.

*

MAGASZTALÁS

Vagy. Léted sugárzó fénye ott ragyog
minden ember szemén.
A fűszál harmatában is Te tükröződöl,
és a fák lombkoronája is a Te neved suttozja.
Téged hordoz karján a viharzó szél,
szigorod hirdeti a villámok suhanása,
szereteted a nap lágy ölelése, a szellő
simogatás és eső a mindeneket megenyhítő.
Szépséged rejtett tüze lángol az alkonyi
fényben és szikrázik minden kis virágban,
megül a gyermekarc báján, a fiatalság
lánglobogásán és elomlik az öregek
szelid derűjében. Nagyságod hirdeti
minden teremtettt dolog s a teremtményeid
kezenyomán jakadt minden alkotás
csak tehozzád visz közelebb, Isten,
hogy kiteljesedjék a végső igazság
Tebenned, mert hozzád fut minden út
és minden lépcső előtted alázkodik,
amelyen az ember szívét emelve Feléd közelít.

Nagy Méda

SZELLEM AZ ANYAGBAN

Napjaink kutató érdeklődése — tapasztalatból tudjuk — világszerte elsősorban a fizika, a biológia és a technika felé fordul. A szellemi lét problémája érdeklődésünk perifériájára szorult. Sokunk szemében „mellékesség”, sőt talán egyenesen „kényes” kérdéssé válik, mintha századunkban ez már elveszítette volna fontosságát. Valójában azonban igen lényeges mindaz, ami a szellemi léttel kapcsolatos. Bölcséletünk és teológiánk legfőbb szálai futnak itt össze, hiszen Istent és a lelket egyaránt szellemi természetűnek mondjuk. Aligha tévedünk tehát mellékutakra, ha időnként pillantást vetünk a szellemi lét egy-egy kérdésére, különösen akkor, ha ez a keresztény valóságsejtés lényegét érintő problémaként jelentkezik.

A szellem létünk egyik legnagyobb rejtvénye, amely mellett nem ajánlatos érdektelenül elmenni. Ha kikerüljük a megfejtés kísérletét, előbb-utóbb döntő félreértések maradnak nyomában. Ismeretes, hogy korunkban újjáéled a *panteizmus veszélye*,* melyet gyakran emlegetnek például Teilhard de Chardin evolúciós filozófiájával kapcsolatban is, bár ez inkább egyes félreértett kifejezések alapján támadt gyanú következménye. Nem kell azonban okvetlenül nagyszabású filozófiai elméletekre gondolnunk, amikor a szellemi léttel kapcsolatos félreértésekről esik szó. Jellemző, hogy nálunk a közelmúltban Nyíri Tamás visszhangot keltő tanulmánya nyomán is többen érthetetlennek találták a „megfagyott szellem” kifejezést. Ez kétségtelenül szókép, de korántsem azzal a szándékkal, mintha pusztán „költőin szép” kifejezési forma kívánna lenni. Nem esztétikai, hanem szellembölcséleti jellegű. Mindez arra mutat, hogy ebben a vonatkozásban elemi tájékozatlanságokat kell eloszlatni. Időszerű tehát rövid pillantást vetnünk a szellembölcsélet néhány szemelvényeszerű kérdésére, hogy jobban megértsük a jelen problémával kapcsolatos dolgokat, elsősorban azt, hogy a panteizmus csupán látszatveszély, továbbá hogy a „megmerevedett”, illetve „megfagyott szellem” mennyire hiteles szókép.

A szellem nyomában

A mai ember feszült érdeklődéssel fordul az izgalmas eseteket tárgyaló bűnügyi filmek, színművek, könyvek felé. A nyomozás logikája leköti figyelmünket. Arra azonban aligha gondolunk, hogy a bölcselők a maguk területén és módszereivel szintén nyomoznak (ha nem is bűnügyi vonatkozásban, — kivéve a rossz problémáját). Különösen érdekes feladat számukra az anyagban megtalálható szellemi nyomok felkutatása, valamint a belőlük adódó következtetés.

Mindenekelőtt nem árt leszögezni, hogy az alapvető létrétegeket, mint az *anyag*, az *élet*, a *szellem*, nem ismerjük kimerítően. Fogalmi megismerésünk előtt az anyag és az élet végső mivolta éppúgy rejtélyes, mint a szellemé. Egyre világosabban ismerjük föl azonban, hogy a valóság minden általunk tapasztalt rétegénél energiákkal találkozunk. Az anyagnak, a biológiai életnek és természetesen a szellemnek is megvannak ennek következtében a sajátos erőhatásai. A fizikus például hatáskvantumokról beszél, a biológus élettani hatások ismeretében tesz megállapításokat. A szellemi létnek is megvannak a sajátos hatásai, nyomai, melyeket összegezve lehetséges nyílik a következtetésre.

* A **panteizmus** (pán=minden, theosz=isten) a világműndenséget azonosítja Istennel. Eszerint a világ fejlődésével Isten is alá volna vetve a fejlődésnek.

A szellemi lét vizsgálatának komoly hagyományai vannak századunkban. Hegel nyomán Bergson, Dilthey, Scheler és N. Hartmann, a keresztény gondolkodás képviselői közül pedig főként Maritain, Guardini, Karl Rahner és — evolúciós vonatkozásban — Teilhard de Chardin foglalkozott elmélyedően a kérdéssel (bár ez a névsor korántsem teljes). Igaz, Hegel még erősen hajlamos volt az önkényes spekulációkra, de a szellemi lét vizsgálata azóta már szigorúan tapasztalati alapokról kiindulva történik. Jellemző, hogy a szellemnek mint önálló létrétegnek elismerése és kutatása még korántsem jelenti azt, hogy az illető szellembölcselet Isten létét is elismeri. N. Hartmann például, aki hatalmas munkát ír a szellemi létről (Problem des geistigen Seins, II. kiad., 1949), Isten létével kapcsolatban kételkedő álláspontra helyezkedik. Hogy álláspontja mennyire logikus és mennyire nem, az most nem tartozik ide. Tény viszont, hogy a szellemi jelenségeket olyan tudományos módszerességgel vizsgálja, mint a paleontológus vagy egy bányamérnök a kőzetek rétegeit. Nem kell tehát attól tartanunk, hogy a jelen kérdések érintésekor filozófia címén kísértethistóriákkal találkozunk.

A szellemi nyomok kutatásánál hagyományossá vált a *fenomenológia módszere*. A „fenomenon” annyit jelent, mint „jelenség”. A végső mivoltukban ismeretlen dolgok ugyanis hatásaikban megjelenhetnek előttünk. A keresztény fenomenológiai módszere mármost tartózkodik attól, hogy elharmarkodott következtetéseket vonjon le. Mint a lelkiismeretes detektív, úgy a fenomenológiai módszer alkalmazója is arra törekszik, hogy a nyomok mozaikdarabjaiból egységes, összefüggő képet alakítson ki, mielőtt következtetne. Ez a jelen kérdésben azt kívánja, hogy gondos vizsgálattal össze kell gyűjteni a szellemi nyomokat, amelyek anyagba rögződtek, és csak azután szabad következtetni a „*tettes*”-re. A hagyományos skolasztikus módszer itt tehát részben kiegészítésre szorul, részben arányait tekintve változik meg. A középkorban ugyanis — ez persze hozzávetőleges hasonlat — körülbelül 80 százalék spekulatív gondolatra mintegy húsz százalék tapasztalás esett. Ma azonban fordított a helyzet, főként tapasztalati ismereteink nagyfokú gazdagodása következtében. A szellemi létre azonban ma is *hatásai alapján* következtetünk, de — mint említettük — ezeket a hatásokat sokkal gondosabban elemezzük, mint régen. Ez azért is szükséges, mert korunk emberét a tapasztalati valóságban való otthonosság s vele a kételkedő magatartás jellemzi. Ennek tudatában igénylik a zsinat dokumentumai is „az emberi megismerés korlátainak méltányos elismerését” (Documenti 804.). Megismerésünk korlátai következtében helyeződik át a súlypont az „ok”-ról az „okozat”-ra, vagyis a hatások tüzetes szemügyre vételére. Mindez egyben azt is jelenti, hogy a hatásokra irányuló következtetés óvatosabb, elővigyázatosabb. Jellemző, hogy amikor egyes mai keresztény gondolkodók Istenre következtetnek, szívesen használnak ilyen szavakat: a „Titok”, a „Transzcendens”, a „Valóság”.

A szellemi létet is hatásaiban tudjuk tehát megragadni. Minthogy napjainkban a bölcsélet különleges figyelemmel fordul a nyelv felé (nyelvi pozitívizmus, strukturalizmus), számunkra is ez adja meg a kiindulópontot. Az emberi nyelv kifejezéseit vizsgálva ugyanis gyakran találunk a szellemre vonatkozó utalásokat: Tolsztoj „szellemi hagyatéka”, a „középkor szelleme”, Bartók „eredeti szellem”, aztán a „törvények szelleme” a „dialógus szelleme”, „jószellemű kollektíva”, stb. Ezek a kifejezések nyilván nem alaptalanok, hiszen spontánul csapódtak le a nyelvbe, javarészükből világnézet előtti (preideológus) jelenségek, ugyanakkor — legalábbis egy bizonyos kulturális szinten — egyetemes elfogadásra találnak. Ilyen nyomok alapján különbözteti meg a modern szellembölcselet a „személyes”, a „közösségi” és az alkotásokba rögzített, ún. „objektívált szellemet”. Mindhárom elválaszthatatlan kapcsolatban van az ideákkal. Mindhárom típusban ott a gondolati elem, az eszme. Tegyük azonban most félre a „személyes” és a „közösségi szellem” kérdéseit, hogy a kört leszűkítve kizárólag az objektívációkra vessünk nyomozó pillantást.

Szellemi objektívációk

Minden emberi alkotás a lélekben, illetve a tudatban megfogant tartalmak nyomait őrzi. Maga az „objektíváció” szó is arra utal, hogy egy élmény, gondolat, terv, eszme a tudat belső (szubjektív) világából mintegy „kivetül”, „levetítődik” a tárgyi (objektív) világba. Az objektíváció által szellemi nyom támad az anyagon (pl. kövön, vásznon), amely lehet *statikus*: festmény, szobor, könyv, gép, kotta stb., de lehet *dinamikus* is: előadott színjáték, elszavalt vers, elmondott beszéd, stb. Maga az emberi arc és a gesztusok is ilyen kivetülései a belső világnak (járás, beszéd). Bennük és általuk a szellem mintegy érzékelhető rajzot formál (arcvonások), illetve belső koreográfia szerint valósítja meg a test mozgásában, a viselkedésben a lelki tartalmakat.

A dinamikus objektívációk a pergő filmhez hasonlóan mozgásban és változásban vetítik ki az ideákat. A statikus objektívációk esetében azonban joggal beszélhetünk a szellem „megtestesüléséről”, sőt „megmerevedéséről”. Íme a „*megfagyott szellem*” hiteles filozófiai értelme. A mozdulatlaná vált, anyagba dermedt idea újabb képi fogantatású kifejezése ez, szemléletes analógiája, amelynek annyi példáját találjuk magunk körül. Ha egy berendezett lakásban körülnézünk, szinte mindenütt észrevehetjük a szellemi objektívációkat, az anyagba rögzített ideákat. A szekrény, a képek, a rádió, a könyvek teli vannak az alkotó emberi tudat anyagba rögzített „ujjlenyomataival”, úgyhogy észrevételükhöz nem kell különösebb nyomozó képesség. De szobánk falain túl szinte az egész világ, sőt már a világűr is (legalább Földünk körül) magában hordja az emberi szellem nyomait: a megművelt földekben, az épületek sokaságában, az utak, járművek, technikai alkotások megszámlálhatatlan típusaiban, a mesterséges bolygóknak, a Holdon, stb. Ebből a nézőpontból úgy áll előttünk a világ, mint egy karácsonyfa, melyen egyre több gyertya gyullad ki. Mert a világot is egyre jobban „megvilágítják” a technikai alkotásokban testet öltött ideák, értelmes gondolatok. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a „megfagyott szellem” persze korántsem mindig találó analógia. A színek és formák sokszor merevségükben is derűs, meleg hangulatot árasztanak, bár igaz, hogy a belső élmény dinamikájához képest minden merev formának van bizonyos hűvössége, olykor kifejezetten hideg szépsége (vö. márványszobor). És persze azt sem szabad elfelejtenünk, hogy más analógiák is vannak. A könyvekkel kapcsolatban például betűkbe rögzített, ún. „konzervált” szellemről is beszélhetünk. Az objektíváció tehát különféle szavak hasonlatában kifejezhető.

A szellemi tartalmak kivetülésének különféle módjai vannak. Heidegger nyomán világosan el lehet választani a munkaeszközökben (kapa, fejsze), illetőleg a bonyolultabb technikai kivitelezést igénylő gépekben testet öltött ideákat a díszítő elemektől, illetve magasabb fokon a művészi alkotásoktól (szobor, festmény), továbbá az ideák értelmi funkcióját leginkább képviselő írásos művektől. E három objektívációs típusnak nem könnyű megfelelő műszavakat (terminus technicus) találni a magyar nyelvben. Pontosabban a második típus az, amely csak vitatható kifejezéssel ültethető át. Eszerint a szerzőszámok, illetve technikai eszközök a „*kiformálás*”-, a művészi alakítás típusai a „*kiábrázolás*”-, az írásos művekben objektívált ideák a „*kifejezés*” kategóriájába volnának sorolhatók. Vizsgálódásunk a továbbiakban erre a harmadik típusra szűkíti a kört.

Az objektíváció következtében az anyagi tárgy egyúttal eszmehordozóvá lesz, „értelmessé” válik, és — mint az írásos művekből ez különösképpen fölismerhető — megtelik jelentéssel.

Szellem az írásos művekben

Az írások az emberi szellem sajátos lecsapódásai, objektivációi. Közöttük is különleges figyelmet érdemelnek az irodalmi alkotások, főként a költemények. A vers ugyanis — különösen rövidebb terjedelem esetén — meglehetősen szellemigényes. Benne nagy szerepe van a szavak kifejező elrendezésének, hogy azok minél pontosabban, hitelesebben és szuggesztívebben hordozzák-a jelentést. A szavaknak megvan a sajátos asszociációs „erőterük” (sőt Rimbaud már az egyes magánhangzók képzettársításait is érzékelni véli), a szókapcsolatoknak pedig „kémiaja” van. A versben a szavak által jelentésrétegek szilárdulnak meg. Ezért az igazi költő a szavak fizikusa és vegyész-mérnöke, kritikai érzékével pedig az említett jelentésrétegek paleontológusa egy személyben.

A versen jól tanulmányozható a szó és a jelentés (idea) kapcsolata. A versben — mint más írásokban is — a szó érzékelhető, a jelentés nem. A jelentést csak megérteni lehet. A szavakat a látás érzéke egyszerre fölfogja, míg az értelmet, a jelentést, a szavakba rögzített ideát fokozatosan, többszöri olvasással vagy hallgatással közelítjük meg, mintegy elmélyedve a műben. Egy-egy klasszikus irodalmi alkotással kapcsolatban gyakori tapasztalat ez. A mélyebb összefüggések és jelentéstartalmak felismeréséhez azonban rendszerint avatott magyarázatok szükségesek. A szellembölcselet egyes képviselői is szívesen fordulnak az irodalmi művek (versek, regények) elemzéséhez, hogy a bonyolultabb jelentésrétegeket föltárják (Dilthey, Guardini).

A jelentések egymás fölé rakódása jól megfigyelhető például a régi kínai költészetben, ahol egy szó („kő”, „víz”, „hold”) természetes jelentése és általánosan ismert jelképi értelme mellett még egy sajátos — a kínai bölcsesetre utaló — jelentéssel is bír. Persze ez korántsem elszigetelt jelenség. A legtöbb irodalmi értékű műnek a közvetlen értelmén túl szimbolikus értelme is van, anélkül, hogy ez — mint Rónay György megjegyzi — szándékolt lenne. Hemingway öreg halásza egy konkrét ember, de egyúttal „az” ember. Kafka regényeiben szintén több rétegű jelentés objektiválódott, megint csak anélkül, hogy ez előre elhatározott szándék lett volna, mintegy „beledolgozva” a műbe. Jellemző, hogy a marxista irodalomkritikus a társadalmi vonatkozásokat keresi bennük, és meg is találja, a teológiai érdeklődés viszont, anélkül, hogy belemagyarázna, metafizikai utalásokat vehet észre.

A szellemi nyomokat kutató vizsgálódás nagyítólencséjén persze sok minden láthatóvá lesz, ami az alkotás élményének hevében rejtve maradt. Kosztolányi például éles szemmel vette észre, hogy Gyóni Géza ismert háborúellenes versében (*Csak egy éjszakára...*) baj van az egyik szóképpel. A versben ugyanis ez olvasható: „...gyilkos ólomfecskeké szanaszét röpködnek”. Az objektiváció valóban hibás, mert a „fecske” szó a falusi házak békés derűjét társítja tudatunkban, s legfeljebb gyors repülése vág a hasonlatba. A „gyilkos ólomvércsék” szó nyilván megfelelőbb lenne. Egy ilyen kisiklásnak persze kár volna túlzott jelentőséget tulajdonítani. Mégis tanulságos a kritikai utána-nyomozás, amely a mélyebb jelentésrétegekig hatol, felszínre hozva a rejtett asszociációs kapcsolatokat.

A szentírás szelleme

Hogy a szellembölcselet egy-egy részletesebben elemzett szempontja — mint az írásművekben rögzítődött objektivációk is — mennyire a keresztény élet lényegét érinti, azt a szentírás helyes megértésével kapcsolatos problémák tanúsítják. Igaz, a megfelelő magyarázó jegyzetek vagy a homiliák sokat segítenek. Az azonban már a szellembölcselet feladata, hogy meg-

világítsa az alapprobiémát: a „betű” és a „szellem” ütközését, amelyben olyan gyakran a szellem a vesztes.

Hitünk tanítása szerint a szentírás a kinyilatkoztatott igazságok kincs-tára. A szellembölcselet kifejezőmódjával ezt úgy mondjuk, hogy *benne az isteni üzenet van objektívalva*. Mindez azonban — mint az egzegéták tanítják — alkalmazkodik az emberhez: emberi szavakba, kifejezésekbe öntve, sajátos műfajú irodalmi formákban (himnusz, példázat), sőt régi korok naiv világképének keretébe foglalva áll előttünk. Ennek következtében ismert nehézségek adódnak a helyes megértés körül, a tudományos szentírás-magyarázat folytonos fejlődése ellenére is.

Szent Pál többször idézett mondata szerint: „...a betű* öl, a lélek elevenít” (II Kor 3,6). De meddig a „betű”, és hol kezdődik a „lélek”? Tudjuk, a szentírásban vannak szövegrészek, melyeket szó szerint kell értenünk, más szövegrészeknél viszont ismerni kell az irodalmi formát, a keretet, amelyben a szent szerző elmondja a sugalmazott tanítást. Nem az tehát a szentírás tanítása, ami „benne van” a szövegben betűk, szavak, mondatok formájában (mintegy anyagszerűen), hiszen számos olyan szövegrész akad, amely csak megvilágítani hivatott a kinyilatkoztatott igazságot, vagy keretül szolgál annak. Aki tehát nem ismeri a szentírás szellemét, könnyen áldozatul esik a szavaknak, a „betűnek”, amely képes „megölni” az igazi jelentést, a belső értelmet, a hiteles tanítást. Krisztus nemegyszer találkozott az emberi elme betűhöz tapadó kicsinyességével, amikor szavait nem értették, vagy egyenesen félremagyarázták. Nikodémus a lélek szerinti újjászületést először test szerint értelmezi (Jn 3,5). Nem vehetjük szó szerint a jobb és bal arcról szóló szentenciát (Lk 6,29), hiszen maga Krisztus sem tartotta oda arcát az őt megütő katonának. A hegyi beszéd tanításában észrevehető a közmondások tömör, szimbolikus kifejezési formája („*Boldogok, akik sírnak*”... Mt 5, 3—10), amit megfelelőképpen kell érteni.

A szellem tehát a szentírásban is mintegy a betűk mögé van rejtve. Nem könnyű mindig fölismerni és megérteni. Mert nem arra kell törekednünk, hogy a szavakat semmibe vegyük, hanem arra, hogy a szavaknál meg nem állva, az értelmet keressük, amely mint idea a szavakba objektívalódott. A szavakat meg kell becsülni, mert a szó az, ami szilárdan áll, még ha mereven is, míg a belső jelentés sokszor nagyon is önkényes értelmezéseknek van kitéve. Hány félreértés adódott már az egyéni és megfontolatlan interpretációkból! Nem is tudnánk mit kezdeni az értelmezések nagy, történelmi vitájával, ha nem volna egy megbízható és épp a szellembölcselet által kidolgozott szempont, amely legalább az alapvető kérdésekben útmutatást ad a helyes megértéshez. Ez a szempont természetesen nem új és nem ismeretlen, de kellő fedezetét, megalapozását kétségtelenül a filozófiától, illetve azon belül a szellembölcselettől kapja. Eszerint a szövegek részekre szedhetők (mondat, szó, betű), de *a szellem egészben van*. És ez vonatkozik a szentírás szellemére is. A szellemet tehát nem lehet földarabolni. Ha a mozaikképet mozaikdarabokra szedjük szét, eltüntettük mindazt, amit a kép ábrázol. Eltüntettük a szellemi objektívációt. Már Bergson rámutatott arra, hogy a hangokra fölbontott dallam nem dallam többé. A százfórintost föl lehet váltani apróra, anélkül, hogy elveszítené értékét. Mi lenne azonban egy Ady-versből, ha azt „fölváltanánk” a benne szereplő, de az egészből különválasztott szavakra? A szavak hiánytalanul megmaradnának ugyan, de eltűnnék belőlük az idea, az a sajátos szellemi tartalom, ami a vers mondanivalója.

* Eredeti jelentésében az ószövetségi törvény betűje.

A szentírásból célzatosan vagy taláalomra kiszakított mondatok ehhez hasonlóan okozhatják a szellem „halálát”. Megértjük ebből, miért vezet téves értelmezésre az olyan próbálkozás, amely csak bizonyos szavakra, mondatokra, kifejezésekre hivatkozik, amikor saját elgondolását a szentírásból merítettnek tünteti fel. Már évszázadok óta ismert mondás, hogy mennyi téves nézet próbálta a szentírásra hárítani „a maga dogmáját”. Igen nagy különbség van azonban aközött, mikor az ember a szentírásból kiindulva bontakoztat ki egy modern gondolatot, és aközött, amikor egyéni elgondolásához utólag igyekszik valamilyen „alkalmas” szentírási idézetet keresni, legalább egy mondat erejéig. A régi példákat mellőzve a „teológiai” irányzatra gondolhatunk itt, amelynek képviseletében Ernesto Balducci azt írta, hogy a világban az ember az „Isten”. Tudnivaló dolog, hogy ez az irányzat a szentírásra hivatkozik, pontosabban a 81. zsoltár szavaira: „Istenek vagytok és a Magasságbeli fiai” (Zs 81,6). Ennél jellemzőbb példát aligha találhatnánk. Nyilván jelképes ugyanis ez a megszólítás. Ezt már a mondat második fele elárulja. Vele szemben több idézetet lehet fősorakoztatni, kezdve a Genezis kísértő mondatától: „Olyanok lesztek, mint az Isten” (amelynek — mert a gonosz lélek szava — épp ellenkező az értelme), egészen a legfrappánsabb szentírási mondatig, mely így szól: „Minthogy ember vagy és nem Isten” (Ezek 28,2). A tanulság nyilvánvaló. Az „Istenek vagytok” kifejezés jogtalan és félreértett, kiszakítás a szentírási szövegek *egészéből*. Ezért a szövegére alapozott „teológiai” nézet nem egyeztethető össze a szentírás *szellemével*.

A szellem tehát — mint minden objektivációban — a szentírásban is „egészben” van. S ezt a szellemet — éppúgy, mint az irodalmi műveknél — csak fokozatosan tudjuk megközelíteni. Többszöri olvasással, elmélkedéssel, az összefüggések mélyebb megismerésével tárul föl előttünk az a belső mondanivaló, az az idea, amely belemerevedett a szavak és mondatok sokaságába.

Szellemi objektivációk és Isten léte

Az eddigi megfontolások nyomán fogalmat alkothatunk az objektiváció jellegéről. S ha ebből a szemszögből nézzük a világot, föltárul előttünk az a forradalmi változás, amit az emberi szellem, kibontakozása során előidézett. A kultúra és a technika alkotásai szinte elborítják a Földet. Beépítik az emberi tudatból szétaradó ideákkal. Ennek ismeretében meglepetten állunk meg az ember alkotó tevékenysége előtt. Megcsodáljuk szellemét. A gondolkodó azonban észreveszi, hogy tovább kell kérdeznie. A nyomozás szálai eszerint csak részben vezetnek az alkotó ember tudatához. Az ember ugyanis korántsem egyedüli „*tettese*” az anyagba merevedett szellemi objektivációknak. A szálak tovább vezetnek, mégpedig észrevehetően transzcendens irányban.

Már Szent Ágoston fölismerte azt, hogy a világban „nyomok” találhatók. Az élettelen világ formáiban és az élőlényekben a Teremtő „*ujjlenyomatait*” látja (*vestigia Dei*). Az emberi lélekben pedig még meggyőzőbb nyomot talál: a Teremtő képmását (*imago Dei*). Minthogyha a szobrász ujjlenyomatai mellett arcmását is megörökítené és otthagyná műtermében. — A keresztény gondolkodás azóta is úgy tekinti a világban föllelhető gondolat-elemeket, ideákat, amennyiben azok nem az embertől származnak, mint a Teremtő „*ujjlenyomatait*”.

A modern szellembölcselet azonban fenomenológiai alapossággal még részletesebben foglalkozik a kérdéssel, legalábbis emberi vonatkozásaiban. N. Hartmann elemzései például nem hagynak kétséget afelől, hogy az objektivációk természetüknél fogva *személyes szellemi okra*, az alkotó emberi tudatra vezethetők vissza, mint a kultúrában kivetített ideák forrására. Tudatunk ideákat vesz fel és ideákat vetít ki magából. Ennek következtében föl-

ismerhető a személyes szellem és az objektívált szellem korrelativitása, ami annyit jelent, hogy kölcsönösen föltételezik egymást. Nincs dinamikus emberi tudat ideák nélkül, és nincs olyan kulturális objektiváció, amelynek gondolat-elemei ne az emberi tudatból származnának. Itt azonban Hartmann megáll, és — véleményünk szerint — nem vonja le a végső következtetést. Eljut ugyan az igazság időfölötti érvényességének fölismeréséig, de következtetésével nem jut el a személyes Istenhez.

Mi azonban úgy látjuk, hogy a világban föllelhető szellemi nyomok, amennyiben nem az embertől származnak, *túlmutatnak az emberen és túlmutatnak magán a világon*, anélkül, hogy a panteizmus veszélye fennállna. — Mert honnan van a világban az a megszámlálhatatlan gondolat-elem, az a rengeteg idea, amelyet érzékelni nem lehet, csak megérteni? Honnan származnak azok a matematikai képletek, amelyek olyan sűrűn átszövik az anyagvilágot? Miért van az, hogy a szédítő világegyetem minden anyagszemecskéje, illetve energiakvantuma engedelmeskedik az $E=mc^2$ vagy az $E=h\nu$ képletnek? Hiszen a modern fizikából köztudott, hogy az anyagról alkotott szemléletünk a matematikai képletek dzsungelébe vész. Honnan van az emberi test esztétikai szellemiséget sugárzó formája, hiszen a születés csak megsokszorozza ezt a formát, de nem alkotja? Honnan van maga az alkotó emberi tudat? Megítélésünk szerint az emberi tudat szellembölcseleti különlegesség: egyszerre személyes szellem és ugyanakkor — persze más szempontból — objektívált szellem. Jaspers szerint is „kétségtelen, hogy nem magunk teremtettünk magunkat”. Honnan van továbbá az energiák olyan egészekbe való rendeződése, amely idea-hordozó formákat rajzol bele a térbe?

Einstein az említett matematikai nyomok alapján következtet a transzcendens Értelemre, mint a matematikai ideák elgondolójára. Teilhard de Chardin pedig az energia csodálatos szerveződésének ismeretében állítja: „Az Egyetemes Energia föltétlenül Gondolkodó Energia... Személyes transzcendens formájának kell őt felismernünk” (*Az emberi energia*).

A keresztény gondolkodás tehát — minthogy *az objektívált szellem csak személyes szellemtől származhatik* — a világunkban föllelhető, nem emberi tudatból származó ideákat az isteni Tudatra vezeti vissza, az Abszolútumra, aki következtetéseink előtt Személyes Szellemnek mutatkozik. Mai kifejezéssel élve ő az öntudattal és teremtő mindenhatósággal bíró Energia, aki különbözik a fizikai világ energiáitól.

Itt azonban a tapasztalás problémákat támaszt. Mintha az előbbi következtetéssel ellentétes jelenségeket állítana elénk a világ. Hogyan magyarázzuk meg, hogy a világ egyáltalában nem mutatja azt az ideális jelleget, amit a benne objektíválódott ideák megkívánnának? Az „ideális” szó ugyanis szoros kapcsolatban van az „idea” fogalmával. Ideális az, amiben az idea megvalósul. Az ideális autó az, ami valóra tudja váltani az autóról alkotott legtökéletesebb elgondolást. Az ideális labdarúgó az, akiben a labdarúgás erényei a legszerencsésebben együtt vannak. De hol van a világ attól, hogy ideálisnak lehessen mondani?! A természetben különféle kristályokat találunk, amelyek azonban az ideális geometriai formának csak tökéletlen utánpótlói. Mindenütt ott settenkedik a tökéletlenség és a rossz árnyéka. A fajok kialakulása lassú és körülményes. Az emberi test a szobrászok örök témája, konkrét valóságában mégis annyira el tud távolodni ideális formájától, amely nem mindenkiébe valósul meg, és akkor sem nagyon tartósan. Miért van ez, ha a teremtő Szellem ideái objektíválódtak a világban? Miért van az, hogy a tárgyilagos bölcseletnek el kell ismernie: a világban az ideák megvalósulása nem ideális?

A választ a *fejlődés* adja meg. Fejlődő világban élünk. Fejlődésben van maga a világegyetem, az élet, az emberi szellem, sőt az egyház is. Az objektívált ideák csak statikus típusaikban őrzik meg „merevségüket”. Dina-

mikus formáik (élet, emberiség) a fokozatos kibontakozás állapotában vannak. Ami pedig fejlődik, az nem lehet tökéletes, sem befejezett. Kétségtelenül sokkal könnyebb volna fölismerni Isten létét, ha a világban és az emberben kibontakozott teljességgel, magas fokon tükröződnének az ideális vonások. Könnyebb volna következtetni a szellemi Teremtőre, ha nem lennének betegségek és háborúk, ha nem volnának rosszakaratú emberek, akik megkeserítik mások életét, ha zavartalan öröm ragyogná be egzisztenciánkat. Ez azonban — mint a teológia tanításából kitűnik — a végső dolgok ígérete. De Teilhard le Chardin evolúciós filozófiájának távlataiban is megnyílik a tekintetünk annak belátására, hogy a fejlődés mennyire nem juttott még el *szellemi fokára*, igazi beteljesüléséhez.

Következtetések

A bevezetőben a jelen tanulmány célját abban jelöltük meg, hogy benne megkíséreljük elhárítani a keresztény evolucionizmus szemléletétől a panteizmus gyanúját. Ugyanakkor — mintegy mellékesen — a megmerevedett vagy „megfagyott szellem” fogalmát is tisztázni szeretnénk volna, még ha ennek érdekében bizonyos kerülő utakat kellett is vállalni. A „nyomozás” eredményeként a következő szempontok kínálkoznak:

1. *A dinamikus létértelmezést* — úgy látszik — régtől fogva nyomon kíséri a panteizmus veszélye. Már a skolasztikus filozófus gyanakodva tekintett a misztikai irány olyan kifejezésére, mint a „megistenülés”. Teilhard evolúciós szemlélete is sokakban gyanút ébreszt, amit a művek kifejezései nem tudnak kellő világossággal eloszlatni. Sőt Teilhard inkább úgy próbálja kivédeni a támadást, hogy szemléletmódját a panteizmus „magasabb formájának”^{*} nevezi, bár — mint mondja — „a keveredés mérgező hatása nélkül”. Mindennek ellenére úgy tűnik, hogy csak a szellembölcseleti megvilágítás képes kellő mértékben megmutatni a Teremtő és a teremtmény feloldhatatlan különvalóságát. *A személyes szellem ugyanis valóban különbözik az objektívált szellemtől.* Úgy különbözik, mint a művész a műalkotástól, még akkor is, ha állandó kapcsolatban van a művel (folyamatos teremtés), amit a művész és műalkotás viszonya nem tükröz. Ezt a döntő fontosságú különböztetést mulasztotta el Hegel, amikor egyszerűen arról beszél, hogy az Abszolút Szellem kibontakozik a világban (jóllehet a „teremtés” fogalmát ő is használja). Ezt a különböztetést hanyagolták el a múlt misztikai irányzatot képviselő gondolkodói is, akik az ember „megistenüléséről” beszéltek. Mert mindkét esetben arról van szó, hogy Isten kibontakozik a világban meg a kegyelmi élet emberében, de *nem személyes valóságában, hanem szellemi objektívációi révén.* A személyes Isten, lényének transzcendenciájával akkor is változatlan marad — mint a klasszikus teológia tanítja —, amikor az emberi személy és a dolgok egyre jobban kibontakoztatják a beléjük oltott ideákat, amikor mintegy „Istenbe öltöznek”.

2. *Az objektívációk érintett típusainak* rövid szemügyre vétele ugyanakkor gyakorlati figyelmeztetést is tartalmaz. Minthogy az írások szövegeibe szellemi tartalom objektíválódik, ajánlatos fokozott megfontolással papírra vetni a megújuló egyház gondolatait, szándékát, akár a teológiai, akár az új liturgikus szövegek esetében.

3. *A fizika, technika és a biológia problémái mellett* érdemes tehát a szellemi lét kérdéseire is egy-egy pillantást vetnünk. Ha másért nem, legalább azért, hogy napjaink keresztény gondolkodásának megújuló — s ezért olykor, kifejezési nehézségekkel küzdő — valóságértelmezését jobban meg tudjuk közelíteni, és ezáltal elejét vegyük a fölösleges félreértéseknek.

* Részletesen tisztázza ezt a kérdést P. Rezek Román: Teilhard de Chardin „panteizmusa” és monizmusa’ c. könyve (1967)

ISTEN ÉS EMBER

I.

Az új világ emberében új, felfogás, új látószög, új magatartás van fejlődésben, növekvésben, mind önmaga, mind a világ, az élet, mind az Isten felé.

„Akkor új eget és új földet láttam” (Jel 21, 1). Benne élünk most is — ezen a világon, ha más értelemben is. És aki hisz a Gondviselésben, annak a zsoltárossal azt kell gondolnia: „Hálát adok neked örökké, mert te cselekedted ezt, és reményelek a te nevedben” (51, 11). „Szóljon ki-ki igazat felebarátjával; az igazság és béke törvényei szerint ítéljetez kapuitokban... Szeres- sétek az igazságot és békességet” (Zak 8, 16, 19). Ez benne az út, a fejlődés, az állandó erkölcsi emberi feladat.

Vannak, akik ezen az úton egészen a múlthoz tapadnak és kétségbe- esnek annak a pusztulásán — mintha Isten ígéje csak akkor, abban a kör- nyezetben, az akkori adottságok között élhetne továbbra is. Ezek élettele- nebbé merevedtek. Vannak, akik egészen a jövő felé fordulnak, elfogultan, egyoldalúan, csodaváróan, mintha az Isten csak a jövődől ígéreteiben jö- hetne el hozzánk, az emberiséghez: ami volt, az semmit sem ér, ami volt, az pusztuljon el mindenestől, végleg. Ezek elveszítették a történeti érzéküket, azt a tényt, hogy az ember a történelemben is fejlődik, mint ahogyan egyéni élete növekedésében is fejlődik. És ezek egy kicsit, mintha a saját cselekvé- süknek, az ember munkájának nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, mint az Isten erejének és hatalmának, és mintha az Istent önmagukkal akarnák pótolni. Türelmetlenséggel és sokszor kíméletlenséggel.

E két véglet között az árnyalatok sokasága van, ami az ilyen alakuló, forrongó korban — az egyház életében is — még jobban megmutatkozik és kiütközik. A pozitívumunkat kell adnunk a világnak, az életnek, az embe- reknek. Az új világnak is, az új embernek is. Ezekhez is éppen olyan közel áll az Isten, Krisztus Urunk megváltó műve, mint a régiekhez. „Ime én ve- letek vagyok mindennap, a világ végéig” (Mt 28, 20).

A szeretet küldetése és ereje sürget minket. Minél nagyobb a világos- ság, annál nagyobb mellette az árnyék. A szeretet fénye azonban csökkenti, elenyésztí az árnyékokat. Nem az árnyékokat kell nekünk nézünk és nem ezen kell aggódnunk és szomorkodnunk, hanem a fényt, ezt kell növelnünk, en- nek kell örülnünk, és ez az örömünk, ez a lelkületünk mindig növeli majd bennünk a krisztusi fény látóhatárát is. És mindig messzebbre viszi az ár- nyakat és mindig csökkenti is őket. A fény felszívja az árnyat. És ez az életnek egészségesebb és a hithez méltóbb menete. Ez az erős optimizmus, ami az Istenre, az ő akarására, az ő erejére, az isteni reménységre épül, nem emberi utópiákra, amik azonban még mindig jobbak és emberibbek, mint a pesszimizmus és az emberi nihilizmus, amikkel sem az embert, sem az életét előbbre nem vihetjük.

Pozitív aszkézist: a földi valóságokat komolyan venni; mindenki és min- den felé nyitottnak lenni, ami bennük jó; nagyobb szabadságot biztosítani; az embert „felnőttnek” venni; emberi szolidaritást, békességet és testvéri- séget, a szeretet egyességét teremteni: mindezek szép, de nem könnyű fel- adatok és felelőségek. Állandó mindennapi feladatok és felelőségek, ami- ket életbe kell beleöltöztetnünk, beletördelnünk, mert általában nem men- nek ezek könnyen — nem pedig fellengős szavakba, frázisokba, amiknek hallatára máris borsószik a mai ember háta.

Nem megy semmi sem, ami emberi, egyszerre és simán. Az új formák és új valóságok, tartalmak csak lassan, több-kevesebb melléfogás után alakulnak ki. Csak az lenne itt az elítélendő, akiben rossz a szándék és ezért terem a törekvése rosszat. Vagy a makacssága, amivel tévedéséhez tűzön-vízen keresztül ragaszkodnék. Az sem elítélendő, az is természetes, hogy aki megszokott valamit, ahhoz — különösen, ha már jól benne van a korban is — ragaszkodik. Engedni kell neki. Ő már nem képes újrendezni egész világképét. De nem is szükséges ez. A magáéval is üdvözülni fog.

A mai ember is éhes az Istenre. Még akkor is vele foglalkozik, ha bán-tani akarja. Fantom ellen józan ember nem hadakozik. Lehet, hogy sohasem jut el hozzá, de valami hiányzik neki, és nem tudja, hogy ez a valami, valaki, maga az Isten. Az Isten, aki nemcsak úgy, mellékesen játszik szerepet az életünkben, mint egy tényező, például a mindennapi kenyerünk, a tudomány, a gazdaság, a politika, a technika stb., hanem mindezeket átjárva, mindezekben is, egész életünket átölelve, énünk legmélyére leereszkedve: mint állandó küz-delmünk, kételkedésünk, keresésünk, reménységünk, boldog megtalálásunk, nyugtalanságunk, szívár elhagyatottságunk, kiteljesedésünk, feleletünk és bé-kességünk, lelkünknek és életünknek súlypontja, ami szilárd, a mi számunk-ra, és édes, mint a mindenség zenéje.

Ehhez azonban nem elegendők pusztán az „új”, a „modern” szavak, bár ezek is szükségesek, hogy az örök igazságok tartalmát, lényegét köze-lebb hozzák hozzánk, ismertebbé és barátságosabbá tegyék. Ezekben azonban túl kell mennünk, túl kell jutnunk.

Az Isten mindig ugyanaz, és mindig éppen olyan közel áll az emberhez, mint akármikor. Hogy a mai ember mégis nehezebben, vagy kevésbé veszi észre? Mert világképében egyéb dolgai határozottabbak, világosabbak, biz-tosabbak lettek, mint régen, és elveszik a kilátást messzebbre, illetve le-kötik a figyelmét, megelégszik csak velük, és nem néz túl azon, ami köz-vetlenül körülveszi. Pedig minél nagyszerűbbek és lenyűgözőbbek az ember dolgai, annál nagyszerűbb és lenyűgözőbb az, ami mindezek felett áll. Nem szabad tehát a fátyolt lebocsájtva hagynunk Isten és a dolgaink között. Tu-datosabban és érettebben kell isteni dolgainkhoz közelednünk és azokat így kell megfogalmaznunk is.

A hit, a vallás dimenziói azonban mások, mint az evilági dolgokéi. És aki csak ezekkel akarná megfogni és kifejezni a kifejezhetetlen Istent, annak az értelméből kicsúsznék, mint a fény, amikor a nap elbújik a felhő mögé.

Részben más a hit, és más a vallás. A vallásba beleszülethet az ember. Mondhatja, hogy milyen vallású, akkor is, ha nincs hite. Persze, ha valaki valami-lyen környezetbe, például vallásos környezetbe születik bele, könnyebben meg-értheti a vallás dolgait. Könnyebben lehet hite. De lehet ennek egy olyan ve-szélye is, hogy a közömbösség, a rossz példák eltompíthatják érzékét, akadályoz-hatják a lényegekre való haladását.

A nyelv a közvetítő az ember és a dolgok között. Igyekszik „megmondani” a dolgokat. A lényegüket. A szóval ki nem fejezhető Istent, aki a szavakon kívül áll, de mégiscsak a szavakkal kell hozzá hidat vernünk. Ezért nem könnyű ez. Mert mi a szavakba születünk bele és a szavakban mozgunk.

II.

Emberségünk alaptörvényei ugyanazok. De emberségünk különböző terü-leteit emberségünkkel megegyező, egyfajta, de mégis más és más törvények kormányozzák. De ezeket nem értjük egyformán. Amikor a teológus beszél például lélekről és annak a sajátságairól, törvényeiről, és ugyanezekről beszél

a pszichológus is, akárhányszor mégis egészen mást „beszélnek”, értenek rajtuk. Ilyen gazdag, sokoldalú és ismeretlen az ember. Milyen komplikált dolog beszélni róla. — Hát még az Istenről?! — Amikor ugyanazt az embertől megfogalmazott fogalmat is másként és másként értjük. Ugyanazt mondjuk, de más gondolunk mögéje. És mégis meg kell találnunk a szavakat, amelyek jelzik az irányt az Isten felé, és amelyek megfelelnek krisztusi világképünknek és hidat vernek róla az emberi lelkek felé.

A mindennapot felemelhetjük szándékunkban, felajánlásainkban, apró áldozatainkban az Istenhez, de azért a mindennap szürke marad. A hősiesség éppen abban van, hogy a szürkeségétől nem engedjük elnyeletni magunkat. Ehhez azonban hit kell. Nem romantikus, hanem erős, természetes, mindennapi, mint maga az élet. Más a tanult, és más a megélt lelkiség. Nem kétséges, hogy melyik az értékeesebb, az igazibb és az erősebb. Melyik az életnek az igazi valósága. Egyéni döntés dolga ez. Döntések sorozatáé, amelyeknek motívuma ugyanaz. És paradoxona az életnek, hogy az életet az tudja a legjobban és legkitartóbban szolgálni, aki hisz a halálban. Úgy hisz, hogy a halál újjászületés az Istenben. A halál nem a vég, hanem az igazi kezdet. És akkor a legjobb, ha előtte az evilági életünk jó volt. És ez azon a síkon fog meg bennünket, hogy itt, ebben mindannyiunknak ez a sorsunk. Egymáshoz való viszonyunkat nagyban befolyásolja. Ebben nem különbözünk. Legalább egy pont van, ahol találkozunk kell. (vö. Josef Sudbrack: Angebot u. Chanze unserer Zeit für eine neue Spiritualität, Geist u. Leben, 1968. 5.)

Nyugtalanságunk és keresésünk oka is ez. A cselekvés igénye afelé is, hogy más emberek, más népek sorsa milyen. Szeretnénk segíteni nekik is, rajtuk is. Nem a szavak szép áradatával, hanem az egyszerű és természetes emberi cselekvés sürgetésével és gyakorlásával. A fiatalok mozgalmában ez is benne van. Legalábbis tudatalattian, vagy homályosan, intuitíve, de biztos megérzéssel.

Amikor szeretetben találkozunk embertársainkkal, akkor az Istenel is találkozunk. Az Isten szeretet. A metafizikummal is találkozunk bennük: halhatatlan lelket hordoznak. Velük együtt kitágul a lelkünk, és megszabadul az önzésünktől. Önmagunkba-zártságunkon ablak nyílik az Örökkévaló felé, és mi ennek a fénye felé nézhetünk. És megsejthetjük Istent a történelemben, és arra is rásejthetünk, hogy Isten minden történés kiteljesedése és végső pontja: beteljesedése. *Deus adventurus et Deus futurus*: mindenben benne van az Isten, de nem a „minden” az Isten. Meg kell érte küzdenünk, hogy rátaláljunk. Nem úgy van az, hogy a keresztény ember kap egy modellt tőle, illetve az egyháztól, és azt kell részleteiben megvalósítania. Nem. Éppen az Ő akaratából mindig több és több cselekvés, alkotás, törekvés vár az emberre, hogy e nagy komplexumban helyesen és igazán tudja önmagát megtalálni, és önmagát is és a világot is mindig jobban és szebben megalkotni segíteni.

A tökéletesedésünk nem külső minta megvalósítása, hanem emberi lényegünk része, dinamikája. És módjainak, lehetőségeinek a sokasága. Az emberi pluralizmus az Isten gondolatainak a gazdagsága és valósága, ami éppen tökéletesedésünk törekvéseiben, mozdulásaiban, és Isten akaratában egységes.

Az Úr elsősorban cselekedett. Talán többet cselekedett, mint tanított. Cselekedeteivel is mindenkor tanított. „Azt hirdetjük tehát nektek, amit láttunk és hallottunk, hogy ti is közösségben legyetek velünk” (1 Ján 1, 3).

A mi tökéletesedésünk, utunk a különb felé elsősorban nem elmélet, hanem gyakorlat. Az elméletnek tetté, létté való váltása, de Isten ránk vonatkozó akaratához nekünk is hozzá kell adnunk az akaratunkat, a törekvésünket, a munkánkat, hogy az rajtunk és bennünk valósuljon. Bele kell tördelnünk, sokszor kemény, mindig következetes munkánkkal a testünkbe, az életünkbe, a világba, az anyagba. Hitünknek állandó egzisztenciájával.

Az is paradoxona keresztény-voltunknak, hogy csak akkor lehetünk igazán „nem erről a világról valók”, ha ezen a világon is tökéletesen megálljuk a helyünket. Hitünkéből születő cselekedeteink és munkánk hidat ver az evilágisá-

gunk és az örökkévalóságunk közé. Egybekapcsolja őket. Ebben a vonatkozásban is egységes és egy a mi életünk. Ezt az egységet a bűn akarja zavarni és akadályozni. Ezért kell a kereszténynek mindennekfelett a bűn ellen lennie, azt legyőznie önmagában, segítenie legyőzni a világban, az életben. Ebből a küzdelemből, amihez mindenkor megkapja Isten segítő kegyelmét, és győzelméből születik meg a keresztény ember lelki szabadsága, ami az ember legszebb dolgai között is a legbékésebb és a legtündöklőbb.

A kereszténység is — lényege szerint — az előhaladást és az ember szabadságát hangsúlyozza és akarja. Az egyes emberét is, és a közösségét is. Az egyes ember szabadsága talán még nehezebb feladat, mint a közösségé. Mindennek legnagyobb veszedelme a *taedium vitae*: az életúntság, főleg olyan fokban és méretekben, mint a római birodalom utolsó idejében volt. A hit, az eszme, az eszmény, az érte való akarat és cselekvés tartja meg az ember lelkét és szellemét frissen és fiatalon.

Nem könnyű az egység, egybeforrottság még két ember között sem, hát még sok, igen sok ember között. Minden ember egy külön kis világ. Ismeretlen és nehezen megismerhető. Nagyszerűnek és egyetemesnek kell annak az értéknek, gondolatnak, hitnek, eszmének lennie, amely a különbözőségek mellett az egységet biztosítja. Biztosan győznie kell ennek ezt az egységet a legjobban veszélyeztető egyéni önzésen.

A kritika az élet sója, de a mindenáron való kritika, a pesszimista kritika elsózza és élvezhetetlenné teszi az életet. Az ilyen kritika nem keresztény erény. Pedig sok keresztény hajlamos erre, ha valami „kívülről” jön. Az ilyenek még nem nyitottak az értékek felé, akárhonnán jöjjenek is azok.

Nem az a nehezebb és nagyobb feladat, hogy megakadályozzuk, akár egyesekben, akár tömegekben az elfordulást a jótól, hanem az, hogy egyáltalán, a jó felé fordítsuk őket, és a jó mellett megtartsuk őket; hogy mindig jobban és mindig mélyebbről segítsük őket a jóhoz. Krisztus Urunk nemcsak tanítója a jónak, hanem Ő maga a jó. Erről az egyház tanítása a norma, a megfogalmazás. Tartalmat, életet azonban csak mi adhatunk neki, külön-külön, és együttesen, élő-eleven hitünkkel és annak megfelelő cselekedeteinkkel, életünkkel, ami a mi számunkra, befelé, békesség és boldogság lesz. A hit teszi a hívőt hívővé és a hívőket közösséggé — az Úr Jézus Krisztusban, akiben együtt hiszünk. És mégis, bizonyos értelemben, másként és másként hiszünk, bizonyos értelemben másként hisszük — ugyanazt. Ez a mi pluralizmusunk — a hitben is, ugyanazon egy hitünkben is. Isten akarta gazdagság az emberi szabadságban. A szeretet szabadságának cselekedeteiben. Abban, hogy eljűk a szeretetet. „Inkább igazságban fogunk élni és szeretetben teljesen egybe fogunk nőni a fővel: Krisztussal. Ő az, aki az egész testet egybekapcsolja és összetartja, a különböző ízek segítségével és minden tag arányos együttműködésével. Így növekszik a test és építi fel önmagát a szeretetben” (Ef 4, 15, 16).

A kereszténység nem egy elmélet közössége, nem elvont igazságok közössége, nem megfogalmazott mondatok közössége, hanem az élet közössége, a szeretet közössége, amiben mindezek benne foglaltatnak. „Keressétek elsősorban Isten országát s annak igazságát, és ezeket is mind hozzá kapjátok” (Mt 6, 33). Ez nem elbizakodottság és álomvárás, hanem állandó készenlét, kötelességteljesítés, munka és jóra való élet, mert hiszen: „aki azt hiszi, hogy áll, ügyeljen, hogy el ne essék”. De az is igaz, hogy: „Hűséges az Isten, aki erőfölkön felül nem hagy megkísérteni, hanem a kísértéssel együtt a szabadulás lehetőségét is megadja, hogy kibírjátok” (1, Kor 10, 12—13).

NYUGATIAK HARCA TEILHARD KÖRÜL

Már több mint ezer francia könyv vagy fontosabb tanulmány jelent meg Teilhard de Chardin-ről és világhéperől. Tehát amikor a Vigilia szerkesztője megkért, hogy „jó huzatosan, de azért persze tudományos tárgyilagossággal” írjak a címben jelzett témáról, kicsit ijedtem néztem hatalmas Teilhard-könyvtáramra: néhány oldalon hogyan közölhetem e nagyszerű harcnak akárcsak századrészét? Miként lehet valaki tárgyilagossággal ebben a messzire gyűrűző áradatban, amely már oly sokakat elragadott? Hogyan mutassam meg egy-két idézettel, hogy Teilhard esetében nem arról van szó, hogy én mit gondolok róla, hanem hogy ő mit írt és ő mit ajánl nekünk s a jövő emberének. (Ha ezt az utóbbi mércét alkalmaznám, hát ki kellene kapcsolnom a harcból mindazokat, akiknek „hozzászólásán” azonnal érződik, hogy legföljebb csak egy-két Teilhard-szöveget olvastak át, amúgy kutyafuttában... Csakhogy a harc nemcsak értelmes emberek közt folyik, hanem mindenkié...)

Amit mindenekelőtt állítani merek, az a következő: a Teilhard körül zajló harcokban nem ott van a probléma lényege, ahol a kész rendszerrel — vagyis kívülről — nekirontó kritikusai, avagy a csak dicsőíteni képes bennfentes bámulói vélik. Teilhard egész szintézisének (s ezért a belőle folyó teológiai vagy politikai látásmódnak is) alapja az ő hüperfizikája, vagyis a tudományos eredményeket (a fizika) egy fokkal följebb (hüper, ultra) emelő, egyetemesítő módszere, amely nem szoros értelemben vett filozófia, nem is szak-teológia, hanem tudományos alapokból kiinduló, de általánosító, „mindenre kiterjesztett” világhép.

Minden részletkérdés alján, minden apró vitatéma mögött a teilhardizmus igazi, szinte egyetlen valódi problémája ez: jogos-e — és mennyiben jogos — egy ilyen módszer? Akiik már megértették Teilhard-t, jól tudják, hogy ennek a kérdésnek eldöntésétől függ a tudomány, a bölcsélet és a kereszténység (vagy egyszerűsítve kifejezve: az emberiség boldogságának) jövője. Ezek „nagy szavaknak” tűnnek pedig Teilhard igazi olvasói lassacskán egyértelműen ezt vallják.

Teilhard hüperfizikai törvényeit (a bonyolódás-tudat törvényét, az egyesülés törvényét, a visszafordíthatatlanság törvényét, stb.) mindenki elfogadhatja, ha hiedeg belátás (és kritika!) után arra is hajlandó, hogy e törvényekből kiindulva rendezi életét, még politikáját is. Vagyis végeredményben nemcsak arról, van szó, hogy valaki alaposan megérti Teilhard szintézisét, de arról is, hogy a tettek terén is hajlandó-e szerinte élni és alkotni. Ez pedig igazában döntést jelent. Márpedig kevesen döntenek szívesen egy olyan szintézis mellett, amely „jobb-lét” helyett „több-létet” ajánl s éppen ezért zavarja egyeseknek gondosan fölépített, összkomforttal berendezett kártyavárárt... .

Teilhard a sajátos hüperfizikája szemszögéből néz mindent: az atomok egyesülését, meg a Szinantropuszt csakúgy, mint a mindeneket „amorizáló” (szeretetével áthatni és egyesíteni akaró) Krisztust. Tudja ő nagyon jól, hogy minden egyes megismerési terület sajátos módszert kíván; de annyira meggyőződött a tudományos alapokra épülő hüperfizikája igazáról, hogy még teológiai síkon is — például az eredeti bűn kérdésében, — vagy politikai síkon is — például a nagy ideológiai áramlatok szintézisének esetében — csak így képes látni. S annyira bízik ebben a hüperfizikus látásmódban, hogy nem-látóknak nevezi azokat, akik nem így látnak... .

A szintézis megszállottja ő — az ideológiai csaták meddő sivatagában elvérző emberek között. Részletek miatt hajbakapó vitázás helyett a mindenre irányítja a mai ember tekintetét: „A Mindenre kiterjedő látásmódban... mint a délkörök a pólushoz közeledve, akként Tudomány, Filozófia és Vallás szükség-

képp összpontosul a Minden szomszédságában. Azt mondom: összpontosulnak, egy pont felé tartanak, de nem keverednek össze; és mindvégig csak különböző szögből és más-más síkon ostromolják a Valóságot... (De) ez a „Hüper-fizika” még nem Metafizika”. Ha aztán valaki arról győződik meg, hogy ez a látásmód az egész életben beválik, akkor pincékből és háztetőkről hirdeti: „Az Igazságnak elég egyszer egyetlen szellemben megjelennie, hogy aztán soha semmi se tudja megakadályozni, hogy mindent meghódítson és mindent lángra gyűjtson.”

Egészen természetes, hogy a Teilhard körül folyó nyugati harcokban nem mindenki ilyen „naiv optimista”. De mert a valódi naivok éppen azok, akik — Teilhard teljes ismerete nélkül — kezdték őt naiv optimistának nevezni (ugyanakkor, amikor sok marxista már fölismerte roppant jelentőségét, jövőt építő erejét, stb.), ezért a nyugati olvasók egyre inkább észreveszik, hogy Teilhard már előre válaszolt írásaiban számos vádra, kritikára és elferdítésre, mint például:

— Teilhard panteista (*Philippe de la Trinité* és több más teológus ezt állítja), pedig hát Teilhard számtalanszor kifejtette — éppen az egyesülés hüperfizikai törvényével —, hogy az ő „panteizmusa” éppen ellentéte a szoros értelemben vett panteizmusnak;

— Teilhard „elkeni” a rosszat — hangoztatják sokan... Pedig hát Teilhard éppen csak a maga sajátos szemszögéből (ismét csak a „fönről látó” hüperfizikájával) beszél arról a fizikai és erkölcsi rosszról, amelyet alaposan volt alkalma tapasztalni életében;

— egyetlen szóval sem beszél a tomizmusról — mondja Gilson. — Pedig hát Teilhard sokszor kifejtette álláspontját erről is, bár sosem mélyedt filozófiai fejtegetésekbe;

— sosem beszél erről vagy arról a konkrét emberről, hanem mindig csak a nagy E-vel írt Emberiségről — mondja *Roqueplo*, aki egyébként igen értékelte Teilhard-t, csak éppen arra nem akar gondolni, hogy Teilhard a hüperfizikájában ugyanúgy nem beszélhet egy határozott emberről, mint ahogy a paleontológus sem állítja egyetlen csontvázról sem, hogy ez biztosan Ádámé...

— Teilhard veszélyes, mert szilárd szintézise nem kereszténység — állítja *Maritain* és *Journet*;

— Teilhard nem veszélyes, mert nincs koherens szintézise — állítja a *Maritain*-nel egyébként egy követ fűző *Gilson*;

— Teilhard fatalista — állítják az egzisztencialisták, akik nem akarnak tudni az ember tárgyi adottságairól és mindent az abszolút szabadságra hivatkozva foszlatnak légbé. Pedig hát ha valaki végigköveti Teilhard hüperfizikáját a nagy számok törvényeitől s a determinizmustól az Isten fiainak szabadságáig, meggyőződhet, hogy ő az egész valóságot fogja át;

— Teilhard prométeuszi szellem — hangsúlyozza *Garaudy*, eltúlozva Teilhard-t, aki az anyag és a természet átalakításában olyan embert kíván, aki nem gőgös Prométeusz, hanem Jákob: szüntelenül küzd Istenével;

— Teilhard csak költő, felhőkben járó látnok — erősítgetik olyanok, akik semmit sem látnak, legkevésbé azt, hogy lehet valaki egyszerre tudós, hüperfizikával filozófiát előkészítő gondolkodó és — ráadásul — költő is, akinek metaforái mögött csak a vak nem veszi észre a hüperfizikus alapokat;

— Teilhard fasiszta hajlamú; Teilhard valami spiritualista kommunizmust készít elő; Teilhard arisztokratikus demokrata — mondják innen, mondják amonnan és összevissza — azok, akik nem tényekre, hanem saját fantáziájukra építenek. Mert hát Teilhard mindhárommal szemben megmondta kritikáját — és mindháromból remélt kikristályosodni szintétizáló erőket;

— stb., stb., stb. — sorolhatnánk még a legkülönbözőbb téves kifogásokat, hiszen Teilhard ismerte mindet és meg is felelt rájuk még életében. Mindezek a kritikák nem a teilhardi alapot érik, nem a hüperfizikát. S hogy maga a hüperfizikája mennyire válik be, azt nem ilyen felszínes bírálgatások döntik el, hanem — a jövő.

A Teilhard ellen és a Teilhard mellett folyó nyugati csatározásokról százeleképp lehetne beszámolni. Jómagam hét év óta azzal szórakozom, hogy amint megjelenik róla egy új francia könyv, hát annak 'állításait' szembesítem magának Teilhard-nak szövegeivel. (Kétségbeejtő pontatlanságokra és „csúsztatásokra” találtam e részletes analízis során, — nem is beszélve arról, hogy például az öt első német Teilhard-fordításban, vagyis mintegy ezerötven oldalon egymillió háromszázhuszonöt ezer és kétszáz fordítási hibát mutatott ki egy szakember).

Írhatnánk a teilhardizmus szociológiájáról. Csoportokba és árnyalatok szerinti rangsorba szedhetnénk a dühösen gyalázkodóktól az epedve bámulóig tartó hosszú sorokat. Karakterológiát, vagy éppen pszichoanalízist végezhetnénk azokon, akik utálják és nem ismerik, akik ismerik és utálják, akik ismerik és szeretik, akik ismerik és hevesen küzdenek ellene. Lehetne szólni közömbösekről, akik nem ismerik; vagy Teilhard-t jól ismerő közömbösekről is. Az ilyenféle 'kimutatások' mélyén egyre jobban villan elő az a tény, hogy minél több Teilhard-szöveg kerül kiadásra, annál kevesebb sületlenséget lehet írni róla. (Műveinek sorozatából még legalább három kötet vár kiadásra; tisztán szak tudományos — paleontológiai és geofizikai — munkáit most készül tíz kötetben kiadni egy német cég; levelei eddig kilenc kötetben jelentek meg, s még legalább ennyi kiadatlan. Tizennyolc kötetnyi naplói talán sosem fognak napvilágot látni.)

Beszámolhatnánk önmagukat katolikusnak nevező folyóiratokról (*La Pensée Catholique* és társai, amelyek modern inkvizíciós eszközöket mozgatnak ellene. Van könyvtárban legalább harminc olyan könyv, amely — akár jobbról, akár balról — közveszélyesnek tartja Teilhard-t. Hallottam olyan novícius-mesterről, aki — Teilhard-ra hivatkozva — 'tapasztalat-szerzésre' biztatja szexuális téren járatlan növendékeit. A papi nőtlenség védői jogosan hivatkoznak a Teilhard-féle nagyszerű szublimációra. A békét szeretők benne látják a szeretetre épülő jövő profétáját, bár Garaudy nem tudja, hogy „nem lehetne-e megtalálni Teilhard-ban a lázadás szellemének alapjait is...”

Mindez a 'megoldás' — és még sok hasonlóféle — miért lehetséges? Mert mindenki a maga szemzőgéből véli továbbolvasni és továbbépíteni Teilhard-t, aki csakugyan ezt mondotta: „Világképem akkor éri el célját, ha kritizálják és kiegészítik, mert hát nem zárt rendszert akartam alkotni, hanem nyílt szintézist”. Ebben a kaotikusnak látszó vélemény-halmazban csakis a hüperfizika alapján teremthetünk rendet: ki mennyire érti meg ezt a teilhardi alapot. Teilhard annál mélyebben és annál autentikusabban hat, minél jobban ismerik fel benne ezt a vezérfonalát. Ez a vezérfonal vigyen most minket is néhány nagy csoport bemutatásában.

A Szent Officium 1962-es Figyelmeztetője

Akiknek halvány sejtelmük sincs a Teilhard körül zajló viharokról, bátor-talan hangon — esetleg támadó gúnnyal is — szokták mondogatni: „Dehát Teilhard-t Róma elítélte!”

Róma sosem ítélte el Teilhard-t. Igaz, hogy életében sokat szenvedett jezsuita előljáróinak (legalábbis néhánynak) szűk látókörű szigorától: először Kínába, majd az élete végén New-York-ba küldték száműzetésbe. Nem engedték kiadni *Az emberi jelenség*-et és *Az Isteni Milió*-t; nem foglalhatta el a párizsi Collège de France egyik tanszékét; közbe-közbe azt sem engedték meg neki, hogy előadásokat tartson, világképének bemutatásával apostolkodjék. De szaktudományos munkáját mindig támogatták. Teilhard engedelmeskedett, bár néha sirögörccsök gyötörték (a szó fizikai értelmében), hiszen egyetlen valódi hivatásának azt tekintette, hogy a hüperfizikája és a szentpáli szellemben értel-

mezett kereszténység között meglátott hidat mutassa meg az embereknek; s ilyen apostoli léleknek vágták oda: „Ugyan kérem, ne foglalkozzék a maga Jézusa hirdetésével, hiszen maga rosszul beszél Jézusról!...”

Amikor *Garaudy* áttekinti, miként szenvedett Teilhard, így folytatja: „A Szent Officium 1957. december 6-i dekrétuma így döntött: Teilhard de Chardin S. J. könyveit ki kell vonni a szemináriumoknak és az egyházi intézményeknek könyvtárából, könyveit nem szabad árusítani katolikus könyvesboltokban s nem szabad őket más nyelvekre fordítani”.

Ez a bizonyos első Figyelmeztetés (mert hát nem ‚dekrétumról‘ van szó) a püspökökhöz írt szentszéki levél volt, bizalmas elirányítás. Nyomott hangulat nehezedett azokra, akik már kezdték értékelni az 1955-től (Teilhard halála után) kiadott Teilhard-írásokat. Mert hát Teilhard kéziratai Mlle Jeanne Mortier tulajdonába jutottak éppen Teilhard döntése révén, aki — lelkiatyja és számos jogász tanácsára támaszkodva — nem a Jézus Társaságra hagyta írásait. Ekként történt, hogy mindmáig egyházi jóváhagyás nélkül jelennek meg Teilhard könyvei, kivéve a *Háborús Írások* címmel összefoglalt első húsz tanulmányát, amelyeket Mgr. Bruno de Solages (a Toulouse-i Katolikus Egyetem rektora) és Henri de Lubac (Teilhard barátja és lelkes terjesztője) adott ki, alapos jegyzetekkel ellátva.

1962 második negyedében jelent meg *Henri de Lubac S. J.* első könyve Teilhard-ról. (Azóta már ötöt írt róla.) A 295. lapon ezt mondja: „Maga a katolikus Egyház, ez a mindig termékeny édesanya, örömmel ismerheti el, hogy Teilhard de Chardin-nel olyan gyermeket szült világra, akire szüksége volt századunknak: Jézus Krisztus igazi tanúját”. A római Szent Officium (amely akkoriban még nem a Pro doctrina fidei szellemében védelmezte a hit tisztaságát, hanem zsinat-előtti módon) ‚fontosnak tartja‘ ugyan Henri de Lubac könyvét, de kijelenti a Figyelmeztetőt magyarázó szövegben: „Nem értünk egyet azzal a lényegében kedvező ítélettel, amelyet P. Henri de Lubac adott Teilhard-ról... Fenntartás nélkül nem írjuk alá az ő kategórikus állítását... Századunknak csakugyan szüksége van Krisztus valódi tanúira; de mi szeretnénk, hogy ne Teilhard tudományos-vallási „szisztémájától” kelljen inspirációt kapnunk... Mert hát anélkül, hogy ítéletet mondanánk arra vonatkozóan, ami a pozitív tudományokra tartozik, igen nyilvánvaló, hogy filozófiai és teológiai síkon ezek a művek sok-sok kétértelműséget, sőt súlyos tévedéseket is tartalmaznak s ezért sértik a katolikus tanítást. Ezért hát a Szent Officium főtisztelendő atyái felhívják az összes ordináriusokat, szerzetes-intézmények előjáróit, a szemináriumok és egyetemek előjáróit, hogy óvják a lelkeket, főleg a fiatalok szellemét ama veszélyekkel szemben, amelyeket Teilhard de Chardin-nek és tanítványainak művei tartalmaznak”. E Monitumot Sebastiano Masala jegyző írta alá. Amikor pedig egy újságíró megkérdezte XXIII. János pápától, hogy mit gondol a Figyelmeztetőről, ő — a szokásos módján — így válaszolt: „Ugyan kérem, hagyja azt a szánalmas ügyet!” De azt már nem mondotta, vajon azt tartja-e szánalmasnak, hogy Teilhard megérdemelte a Figyelmeztetőt, avagy hogy az-e a ‚szánalmas história‘, hogy a Szent Officium így intézkedett.

Manapság még Teilhard szigorú kritikusai is elismerik, hogy a Monitum már nem beszél Teilhard írásainak fordítási tilalmáról, — tehát arról sem, hogy szemináriumi könyvtárakban van-e helyük; a keresztények szellemét pedig úgy óvhatjuk legjobban a ‚súlyos filozófiai és teológiai tévedésekkel szemben‘, hogy megmagyarázzuk, miként is értette a Monitum-hoz csatolt magyarázó szöveg a legkényesebb teilhardi részleteket. Mert az *Osservatore Romano* ugyanabban a számában (1962. július 1.) aláírás nélkül közöl egy hatalmas cikket, amely nyolc nagy témakörben ismerteti a ‚súlyos filozófiai és teológiai tévedéseket‘. Próbálom néhány sorba foglalni ezt a nyugodt — de, szigorú hangú — magyarázatadást, s válaszolni is próbálok rá:

— akár a teremtés fogalmának, akár a kozmosz és az Isten között fennálló viszonyoknak, a megtestesülés és megváltás viszonyának, a szellem és az anyag

relációjának, a bűnnek és a keresztény aszkézisnek kérdésében Teilhard hüperfizikus szempontból beszél. Csakhogy a hüperfizika nem elsősorban jogosult filozófiai és teológiai kérdésekben dönteni. Más szavakkal az egyházi hatóság teljes joggal védi a „klasszikus filozófiának” s a teológiának álláspontját; abban viszont hibázik a Monitumot magyarázó szöveg szerzője (*P. Philippe de la Trinité* azt mondja, hogy nem ő volt a megfogalmazója), hogy a kifogásolható teilhardi megfogalmazás mögött nem látja meg Teilhard alapvető szándékát, amely a tudományokból kiinduló hüperfizikával akar hidat építeni a mai világkép és a kereszténység között. Mert hogy valaki (Teilhard) más nyelven kísérli meg az ugyanegy örök keresztény igazságoknak bemutatását, ez még nem föltétlenül érdemel elítélést. Teilhard nem is kapott elítélést, hanem csak figyelmeztetést. S akik megértik hüperfizikáját, jogosan óvhatják is a katolikusokat, nehogy ők rosszul értsék...

— csak egy példát arra, hogy a Figyelmeztető magyarázó szöveg miként nem hajlandó megérteni Teilhard látásmódját. Teilhard egy vagy két alkalommal nemcsak emberi és isteni természetet, hanem kozmikus „természetet” is fölfedez Krisztusban. (Maga Teilhard teszi idézőjelbe a „természet” szót, hogy ezzel is jelezze: nem filozófiai értelemben vett természetfogalomról van szó!) Teilhard — Szent Pálra és Szent Jánosra támaszkodva — hangsúlyozza, hogy „az Atya mindent Krisztus által teremtett”, hogy „minden Krisztus által létezik” s hogy „Krisztus fog mindent egyesíteni”. Mi mást jelent ez (éppen a hüperfizikus látásmód alapján), mint hogy Krisztusnak kozmikus, egyetemes, mindenre kiható szerepe van az üdvrendben, vagyis „természetéhez” tartozik, hogy ilyen. Ha ez tény, akkor merő szócсата marad az, hogy a Figyelmeztető magyarázó szöveg azt mondja, hogy egy ilyen „valóságos harmadik természet” állítása Krisztusról „már valódi herezis lenne”...

— egy utolsó példát arra vonatkozólag, hogy a Figyelmeztető magyarázó szöveg mily szemellenzősen ítélkezik: Teilhard agnosztikusok számára írta a *Hogyan hiszek* című tanulmányát (csak most adták ki a *Művei* tizedik kötetének címadó írásaként); ennek bevezetésében világosan meghatározza célkitűzését, majd *A hit egyéni állomásai* című első részt így kezdi: „Ha valami belső felfordulás következtében egymás után veszteném el hitemet Krisztusban, a személyes Istenben, a Szellemben, — azt hiszem mégis rendületlenül továbbra is hinnék a Világban. A Világ (a Világ értéke, tévedhetetlensége és jósága): végeredményben ez az első, utolsó és egyetlen dolog, amiben hiszek. E hit által élek. S érzem, hogy halálom pillanatában minden kétely fölé kerekedve ennek a hitnek adom át magam... Rábízom magam az Egy-Világba s a Tévedhetetlen-Világba vetett homályos hitemre...” Erre ennyit jegyez meg a Monitum-ot magyarázó szöveg: „Mennyire jobb lett volna, ha Teilhard sosem írja le e sorokat!” Pedig hát mi a tényhelyzet? Ez: 1.) a magyarázó és elmarasztaló szöveg éppen csak kiragadott egyetlen bekezdést az elég hosszú tanulmányból; 2.) egy szót sem szól arról, hogy ebben a tanulmányában Teilhard az agnosztikust juttatja el Istenhez, s éppen a Világból kiindulva, modern, hüperfizikai Isten- „érv” során; 3.) szabad-e mindezt meg sem említeni egy tárgyilagosnak mutakozó kritikában? Persze, hogy nem volna szabad! Sokkal helyesebb volna, ha a Figyelmeztetőhöz fűzött magyarázat mindezt megmondaná, nem sokat sajnálkozna, hanem — talán éppen Teilhard hüperfizikáját kifejtve — „óvná” a keresztényeket, nehogy helytelenül értsék ezt a csakugyan fejbeugó pár sort!

Végül: szabad-e azt állítani (amint Maritain *Garonne-i parasztja* teszi), hogy „nézzük bár nagyítóval a II. vatikáni zsinat szövegeit, Teilhard-nak egyetlen szavát sem találjuk meg bennük...” Csakugyan? — kérdezheti a kérdésben járattan ember. Hát akkor hogyan lehet, hogy több teológus már listákat, párhuzamos szövegeket állított össze, amelyek szinoptikus módszerrel mutatják meg Teilhard „hatását” a Zsinatra? De ha el is tekintünk „szóbeli egyezéstől”, azt mégis ki merné tagadni, hogy Teilhard szelleme (sok más közvetítőnek írásain keresztül) mélységesen hatott a Zsinatra? Nem az számít, hogy egy vagy két, vagy három püspök ömeltette szólalt fel a Zsinaton (volt olyan is, aki támadta), hanem az, hogy számos teilhardi szempont igenis megtalálható a zsinati szövegekben! De hát ezt az 1962-es Monitum még nem láthatta előre...

„Egyháziak részéről” ma az a helyzet, hogy *Arrupe*, a jezsuiták jelenlegi generálisa, pozitíve nyilatkozott Teilhard mellett (erről volt alkalmam személyesen is meggyőződni, amikor egyik Teilhard-kurzusom idején találkoztam vele). Más „egyháziak” folytatják a vállalt útjukat: például Philippe de la Trinité (az eddig kiadott öt könyve után) most egyszerre négykötetes munkát ad ki, hogy azt „bizonyítsa”, amit még meg sem említett a Monitum-ot magyarázó szöveg: Teilhard panteista. Külön élvezet volt számomra ennek az „opusnak” bírálata: hemzseg benne a félremagyarázás, lenyel fontos szövegeket és — inkvizitorként kiált átkot Teilhardra. Kis teológus csoport folytatja ezt az áldatlan harcot. A többiek — kilencven százalékkuk — már értékelni s ugyanakkor — a megfelelő helyeken — szükségképp bírálja is Teilhard-t.

A tudósok és a filozófusok terén

Közismert tény, hogy csak tudósként, csak filozófusként, csak teológusként nem lehet élni az egész életet. Laboratóriumi munkája után — például házasesetében — nem arra fog gondolni a tudós — mint ember, — hogy „most is szabatos módszerrel élem házasesetemet és tizennégy billió ideg-sejtet szeretek...” Ugyanezt mondhatjuk el a filozófusról s a teológusról: egyik sem uralkodhat az egész élet teljes területén.

S mivel Teilhard nem marad szaktudománya területén, hanem belőle kiindulva lép túl rajta, és mert nem akar sem szak-filozófiát adni, sem szak-teológiát, ezért mindhárom terület szakemberei között akadnak olyanok, akik nem hajlandók őt követni a hüperfizika síkján. *Jean Rostand* nagyra értékeli egy-két szempontját, de nem szintézissel (a Teilhard-féle hüperfizikus törvényekkel), hanem genetikával és analízissel akarja megoldani az élet titkait. Mások — és igen jogosan — Oparin és Miller szisztémájával hozzák összhangba Teilhard szintézisét. Piveteau és sok más paleontológus és biológus, aki hajlandó a csontokon és a sejteken túl is látni (ultra, hüper...), nagyra értékeli Teilhard-t, kiegészíti Teilhard ötven évvel ezelőtti tudományos részlet-eredményeit, de ugyanakkor kijelenti (Piveteau): „Könyve (*Az emberi zoológiai csoport*) utolsó részében P. Teilhard talán inkább filozófiai művet alkot (igazában csak hüperfizikát — helyesbítjük mi Piveteau-t)... Sokan azok közül, akik csodálattal követték a paleontológust az élővilág evolúciójának magyarázatában, esetleg már bizonyos nehézséggel fogják követni, amikor előrenéz és közli meglátásait. De mindenkit megragad annak a szellemnek világos és szilárd eszmélődése, értelmi ereje, aki egyik a legnagyobbak közül, akik valaha is léteztek e földön”. Hadd tegyük ehhez az idézethez egy kis kérdésünket: nem joggal kifogásolható-e, hogy a saját területén (a tomizmusban) világteknitélynek örvendő nagyszerű *Gilson* éppen Piveteau idézett mondatát elferdítve akar „érvelni” Teilhard ellen, miközben elhallgatja a mondat második részét?

Tudom, nem sokat számít, hogy a párizsi Sorbonne-ra „beköltözött” Teilhard: *Mme Barthélemy-Madaule* doktori tézisét (Bergson és Teilhard) inkább a már „bevett” Bergson miatt fogadta el a zsüri. Az sem perdöntő, hogy világszer'te százával írnak filozófiai vagy teológiai doktori dolgozatokat Teilhard-ról (a protestánsok igen nagy megértéssel értékelik, például Crespy, akinek több könyve és tanulmánya elemzi Teilhard teológiáját). Az sem sokat számít, hogy az egzisztencialisták kézlegyintve beszélnek Teilhard-ról, hiszen az ő „fenomenológiájukról” megmondotta Teilhard: ez csak az egyéni tudat tényeit írja le, de nem a valódi világ-jelenségeket...

Az egyetlen komoly filozófiai munka az lehetne, hogy szintetizáljuk Teilhard hüperfizikájának filozófiába érő elemeit; megmutatjuk, hogy lehetséges-e — vagy sem — a hüperfizika; és mik a határai. Ne felejtsük el, hogy miután *Auguste Comte* (kevés pozitív eredménnyel?) a vallást akarta kikapcsolni a pozitív valóságok területéről, manapság, a tudománynak Teilhard által is előrelátott óriási fejlődése idején, többen már arról kezdenek beszélni, hogy a filozófia is idejétmúlt valami. Ha a technokrácia idáig zülleszténé az emberiséget, akkor — kérdezem — vajon nem Teilhard

hüperfizikája maradhatna-e az a terület, amely alapja lenne a végre közös látás (egyetértő lelkület) felé jutó jövőnd emberiségnek?

Garaudy álláspontját már többször érintettük e sorok között: ő az a mai marxista nyugati gondolkodó, aki megérti Teilhard-t: „Teilhard fenomenológiájának (hüperfizikájának) érdeme, hogy a divatos önmagába-merülő fenomenológiák (különbéféle egzisztencialista filozófiák) ellenében azt tudatosította, hogy személyi létezésem és a világmindenség léte szétszakíthatatlan szálakkal függ össze... Teilhard Istene, akárcsak a bibliai Isten, nem ismer földtől elszakított lelki országot...” De *Garaudy* még kaput zár Teilhard Krisztusa előtt...

Csodabogarak mozaikja

Az Egyház, a szakmabeli tudósok, igen sok filozófus és szociológus komolynak tekinti Teilhard hatását korunk és jövőnk világképének alakulásában. S ezt a tényt a nagyközönség is tudomásul veszi. Hogy *Az emberi jelenség* francia kiadása 1955 és 1967 között több mint 200.000, *Az Isteni Milió* pedig 150.000 példányszámot ért el, ez azt mutatja, hogy a nagyközönség is olvassa Teilhard-t. Ahol pedig a nagyközönség is fontos szerepet játszik, ott elkerülhetetlen a pamflettek áradata. Hadd említsem meg ennek a szociológiai jelenségnek legkirívóbb példáit:

— ‚komoly pamfletnek’ nevezem azt az írást, amelyben a szerző kritizálni akarja Teilhard-t, de közben saját maga válik nevetségessé. Egy kertész (*J. de Talhouët*) egyszerűen azért mondja hamisnak és értéktelennek Teilhard szintézisét, mert ‚Teilhard nem veszi észre, hogy a növényekben két, teljesen ellentétes forrású nedv kering: az egyik a földből, a másik pedig föntről származik...’ ‚Egyáltalán nem akarok hetvenkedni, hogy valami szenzációs fölfedezést tettem, amikor Teilhard sznobjai ellen s Teilhard ellen is hangsúlyozom a növények modus vivendi-jének olyan tényeit, amelyeket a kertészek már régóta és igen jól ismernek Franciaországban, Navarrában és mindenütt a nagyvilágban...’ Ezeket *F. Henri* kertész foglalta össze a *Fakertészet* gyakorlati könyvecskéjében. Megvallom, hogy ez ama kevés könyvek közé tartozik (221 sűrű oldal), amelyet nem olvastam el teljes egészében;

— *John A. T. Robinson* híressé vált könyvét (*Honest to God*), amely teljesen más, mint Teilhard bármelyik írása, ‚pusztán csak azért’ (?) adta ki a párizsi integrista *Itinéraires*, hogy elriassa az olvasókat Robinson-tól (amit másképp is elintézhettek volna, de nem az ellenfele könyvének kiadásával!), és hogy üthessen egyet Teilhard-on is, ekképpen (írja a *Bevezető*-ben): ‚... A mai modernizmus különféle színeket ölt. Itt Teilhard de Chardin-re gondolunk. Áldás poraira! Ha kozmikus költészetének fénye csakugyan rendelkezik apologetikus értékekkel sokak számára (— amint ezt egyesek állítják —), hát csak örülhetünk neki. De ki ne venné észre, hogy az isteni Transzcendenciát és a Megtestesülést szinte teljesen kiebrudalja?’. Ilyen szövegek olvasásakor (ne felejtjük el, hogy ki írta: *Salleron!*) legszívesebben *Maritain Garonne-i paraszt*-jének mottóját idézném (ami persze *Maritain* könyvére is érvényes): ‚A kínai közmondás azt ajánlja, hogy az ostobaságokat sose vegyétek túlságosan komolyan”;

— hogy nemcsak én (illetve a kínai bölcs: *Maritain*), de más is használ ‚népies kifejezéseket’, amikor Teilhard-ról ír, arra egyetlen példát említek: a már többször emlegetett *Philippe de la Trinité*, karmelita szerzetes, akinek keze minden valószínűség szerint közrejátszott a *Monitum* megszerkesztésében, a filozófiainak szánt eszmélődése közben így kiált fel Teilhard ellen: ‚Szavak, szavak, üres szavak azok a képzelt illuzórikus kapcsolatok, amiket Teilhard feltételez az Omega algebrai jele és a Megtestesülés ténye között. Ez örültség!”;

— *Guérard* des *Lauriers*, dominikánus (a régebbi fajtából), az előbb említett *karmelitának* kollégája, hosszú-hosszú filozófiai eszme-futtatása során kétszázfajta monizmust és háromszázfajta panteizmust vél fölfedezni Teilhard írásaiban. Aztán — nyilván ‚fűszerezés’ céljából — így folytatja: „Gyógyíthatatlan naivság is jócskán

akad abban a kamaszos lelkesedésben, ahogyan Teilhard ásatag kifejezésekkel jellemzi a kétarcú Omegát... Könnyelmű, léprecsaló szimplicizmus ez, elemi-iskolás intellektualizmus... Mézesmadzag a felületesen gondolkodók orra elé... (S miután arról beszél, hogy karmelita apácák, meg ateista tanfelügyelők is olvassák Teilhard-t, így folytatja:) Vajon miféle közös vonás lehet egy elemi-iskolai ateista ellenőr és a misztikus penitenciában meggyötört szüzek között? Nem más, mint a teilhardi tan tisztelete. Ezek után józan ésszel nem vonhatjuk kétségbe, hogy valami csakugyan változott a Nooszférában, és hogy új egységesülés fokára jutva ez a Nooszféra csakugyan fürgetegesen rohan az Omega felé. Avagy talán éppen csak arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a teilhardizmus árja a közepszerűség találkozója...” Aztán tökéletesen meghamisítva mutatja be Teilhard Szűz Mária-tiszteletét, kifejtí a sajátmaga teológiáját, így zárja le a kérdést: „Csak ez az igazság. S aki más tant hirdet igazságként, az eleve olyan, mint a hazug Sátán! Teilhard Krisztusa az Antikrisztus mai figurája...”

— Bernard Charbonneau és Dr. Maurice Vernet (két tudós, aki nem-tudományos területen integristáskodik), a legszebb példát adja a Teilhard-ellenes pamfletre. Inkább Charbonneau-t idézem, mert szellemesebbnek tűnik: „Manapság Teilhard személye = a Személy, egy kicsit olyan, mint a keresztények Istene. Megvan benne Jézus Krisztus, de Prométeusz is; a Szentszék katonája, meg a Szent Officium potenciálisan-elítéltje; ezek a tulajdonságok kölcsönösen kiegészítik egymást. XXIII. János valószínűleg szentté fogja avatni azt, akit XII. Piusz pápa csaknem kiközösített. Minden nagy szentnek ez a sorsa... A Tekintély megkoszorúzza a Lázadást... Lehetne-e elképzelni ennél 'teilhardistább' szintézist? Szent Einstein: még csak ez hiányzott az Egyházban... Egyelőre Teilhard tabu. Csak eksztázissal lehet róla beszélni. Szentségtörésnek tartják, ha valaki hidegen elemez ekkora személyiséget... Nem foglalkozom azokkal a kifogásokkal, amelyeket szélsőbal — többnyire nyakasan marxista — körök vetnek Teilhard szemére. Ezek igazában csak ugyanazon cégnek perpatvarai... A keresztények okosabban tennék, ha nem a Világ felé, hanem hitük ujdonságára nyitnák fel szemüket, mert a hitben még igen sok meglepő dolgot találhatnak. A szputnyikok, Marx, vagy Einstein csak altermékei, nemsokára divatjamúlt szuprodukcói annak az ősi eseménynek, amelyre vonatkozólag valószínűleg még semmit sem mondtunk mindmáig...”

— helyszűke miatt csak egyet mutatok be nyolc belga integrista közül, mert megint ez fogalmaz legízesebben (Marcel De Corte, egyetemi tanár): „Ha elég figyelmesen vizsgáljuk azt a különös állatseregletet, amely ott sürgölődik, kotkodácsol, izgul és gondolkodást mímel Teilhard könyvei körül, világosan előtűnnek a következő koncentrikus körök: először is az illumináltak, aztán a nőies hajlamúak, majd a hibás gondolkodásúak — a szó mindkét értelmében, s végül a tiszta hülyék birkahada, amely mindig az élhajón akar utazni...” S miután külön részletesen leírta e csoportok 'szociológiáját', így folytatja: „A mérsékelten gondolkodók talán így szólnak majd rám: 'No de, professzor úr, nem gondolja, hogy kissé erős kifejezéseket használ? Ilyen hang nem illik egyetemi tanárhoz! Hiszen ez pamflet, de nem filozófiai vagy tudományos ítélet'... Menjenek a fenébe a 'mérsékelten gondolkodók', ha nem tudják, hogy a mértéket maga a tárgy szabja meg. Ha valami monstruózus, hát nem írhatom le finomkodó szavakkal. Másképp kell beszélni a trágyadombról — és másképp a rózsáról. Így írt Boileau, meg Molière is. Na meg Platon is, aki lerántja a leplet a szofistákról. Én is követem nyomdokaikat. Röhögségbe fog fulladni a hülye teilhardi vallás...” Kivételesen nem felkiáltójellel fejezi be a mondatot, hanem a lap aljára told egy végső megjegyzést: „Ezen elgondolkozhatnak püspökeink (igaz, hogy csak ketten akadtak francia földön), akik figyelmeztették híveiket a teilhardizmus ellen, — de mily óvatosan írva le az 'Evolúció', meg a 'Paleontológia' szavakat, nehogy megsértsék a Tudomány Templomának Kufárait. Sőt az egyik püspök még azt is kifejtette, hogy mily sokra becsüli 'azt az elbűvölő költői illatot, amely Teilhard Atya műveiből árad'... Ez már röhögnivaló. Okosabban tette volna, ha kerek perec kimondja: 'Ez hülyeség. Nem ér egy fabatkát sem'...”

S mégis mozog a föld

Akiket az ilyen és hasonló pamflet sem hat meg, elkezdhetik azt a munkát, amely Teilhard iránt kötelez:

— nem szabad elherdálnunk ezt az örökséget; reméljük, hogy pár éven belül sor kerül Teilhard minden írásának kritikai kiadására;

— meg kell állapítanunk, mik a teilhardi hüperfizika alapjai; tudományosan kell őket bíráló alá fognunk, majd ki kell egészítenünk azokat a vonásait, amelyek meg-
alapoznak egy mai kozmológiát és egyetemesített antropológiát; filozófiai kritikával
kell kiépítenünk extrapolációinak jogosultságát; s meg kell építenünk azt a hidat,
amelynek pilléreit ő vetette meg hüperfizika és vallás között. Hátha sikerül olyan
szilárd világgépet adni a jövő emberének, amelyben — Teilhard szavaival mondva
— 'bizva-bízhat'.

TEMIRKUL UMETALIJEV VERSEI

NEM ÁLMODTAM VOLNA . . .

*Nem, nem álmodtam, hogy van oly távol vidék,
hol nevemet valaki idézi még.*

*Ami vár rám — kívárom, ami céloim — betöltöm
és halk örömhöz tán ez is elég.*

*S ha csúcsra is értem, akkor sem ad
reám a hiúság díszkoronát,
csak őseim földjén az utánam jövőknek
gondoztam őrzőn kenyerét és borát.*

DALOLD EL . . .

*Dalold el, lágyhangú hárfa
múltam, keltsd fel végre vén,
ráncos arcom mosolyát a
sír előtt, a lét telén.*

*Ifjú ének zeng sugárzón,
szárnyain repülni vágyom.
Üzd el a telet, tavaszt hozz,
hogy ne üljünk tétován,
szépség énekelj, a lángot
szítsd, ne hunyjon el korán.
Egkor lányt karoltam át,
illó illat, ifjúság,
vidd el tőlem, ó dalold el
az öregkor bánatát.*

DALOS GYÖRGY fordítása

EGY LÍRIKUS NAPLÓJÁBÓL*

Mielőtt fölolvásásomba kezdenék, engedjék meg, hogy őszinte köszönetet mondjak a megtisztelő meghívásért, mely egyszerre tölt el boldogsággal, s ugyanakkor zavarba ejt. Költő vagyok, egyszerűen-költő, s ez bizony igen nehézé teszi föladatomat egy olyan tudós társaság színe előtt, mint amilyen az önöké. Hogy részemről ez nem pusztán udvariassági formula, arról már címválasztásom is ékesen tanúskodik.

Egy lírikus naplójából — mit fed ez a cím? Nem titkolom: bizonytalanságot. Amit ugyanis felolvadni szándékozom, nem valódi naplójegyzet, ezzel mégse terhelném önöket, inkább csak egyszerűen műfaji meghatározás kívánna lenni. Amiről ugyanis aktuálisan szólni kívánok, tétovább, sokkalta tétovább életű bennem, nyersebb és szakadozottabb, semhogy megfelelhessen egy tanulmány követelményeinek. De nemhogy tanulmánynak, még esszének — vagyis megközelítésnek — se merném nevezni. Tehát leginkább egy napló műfaji lazaságára emlékeztet, ha mindjárt lényegre törekvő fölismeréseket tartalmazna is.

Persze, tudom, hogy ma a filozófia maga is egyre kevésbé a filozófusok magánügye. Nemrég olvastam *Maritain* híres könyvét *Isten ártatlanságáról*, melyben döntőbb gondolati szerepet juttat egyes lírikusoknak, mint nem egy filozófus iskolázott — s bizony nemegyszer iskolás — gondolatmenetének.

De mondhatnék más példát is. *Pierre Emmanuel* a közelmúltban hívott meg egy szűk körű találkozóra, melynek témája: a költői képzelet, mint gondolkodási forma, úgy ahogy azt már Baudelaire fölvetette.

Miről is szeretnék hát beszélni? Sietősen kimondva: a katolikus, pontosabban a valóságos irodalom néhány kérdéséről, tehát egy olyan problémaköréről, mely mélyen érint, s ami bizonytalansággal is foglalkoztatja. S hogyan? Lírikus módjára. Vagyis bizonyos szubjektivitással, ahol is a fölismerések kontrollját sokkalta inkább a költői gyakorlat, mintsem a szisztémára, az összefüggő egészre való törekvés determinálja. A költő, a legelvontabb is, menthetetlenül empirikus lény, elsődlegesen a kifejezés áldozata.

Ennyit bevezetésül; mentségemre és öngazolásomra. És most: in medias res. De mégse. Nehezemre esne megkerülnöm bizonyos fölismeréseim történeti sorrendjét.

A modern színházzal kezdeném, a mai színház alapvető nehézségével, úgy, ahogy azt ma látom, bajainak és eredményeinek összefüggésében. Nemrég vált kínosan nyilvánvalóvá, hogy a polgári dráma, vagyis a valóság látszatának mimikri-szerű követeése a színpadon, megbukott. Egy hosszú sor végén, utoljára még elszórakoztatott bennünket, hogy amit látunk, szakasztott olyan, mint az életben. De ma ez nemhogy kevés lett, egyszerűen semmit se ad. A mimikri-színház előadása valójában se a színpadon nem történik meg, se azt nem idézi fel, amit szóról szóra, gesztusról gesztusra leutánoz. A néző az összehasonlítgatás kétes művelete közben pillanatra se érzi a történés *hic et nunc* súlyát. Olyan lett tegnaptól mára ez a mimikri-színház, mint a jelzők és hasonlatok végtelen lapálya, mint az olyan mondatok hosszú sora, mikben minden van, jelző, főnév, névelő, attributum, — csupán az állítmány hiányzik, mely az egész látványt a színpadra szegezze, a *megtörtént és bevégeztetett* hajdani — s egyedül drámái — erejével.

A mimikri-színház elvesztette jelenlétét. Mindaz, ami a drámaírásban Pirandellótól Beckettig történt, semmi egyéb, mint harc ezért az elvesztett jelenlétért. S ez a harc bizony nem egyszerű. Nehéznek bizonyult, mi több, abszurdnak.

Először: a régi színház filozófiáját, problematikáját igyekeztek a legkülönb szerzők aktualizálni. Az óhajtott jelenlét azonban csak nem született meg. Pontosabban, félig-meddig tért csak vissza. A díszletek többnyire továbbra is díszletek maradtak,

* Elhangzott a Szent István Társulat évi közgyűlésén.

s a néző időnként kínosan kihallotta az eseményből és a szövegből a deszkák — a színpadi deszkák — recsenését. Sorrendben az utolsó, de talán leginkább a lényegbe vágó felelet e válságra *Samuel Becketté* volt, az abszurd drámáé az abszurdnak tűnő válságra. Ma már azonban, minden kiválósága ellenére, ennek a feleletnek is érezzük tragikus hiányait. Az abszurd dráma talán nem is akart mást, mint végre valójában ismét jelen lenni, megtörténni: méghozzá a játék helyén és a játék pillanatában.

De a léghiány ennél a kétségbeesett, abszurd vállalkozásnál is nyomban jelentkezett. Ha ugyanis a mimikri-dráma lassan-lassan a jelzők lapályára szorított, s a pusztá horizontálisba halt bele, — az abszurd drámát a vertikális halál fenyegeti, alkalmatlan minden történésre, terjeszkedésre. A jelenlét pusztá tényén túl másodrendűvé porlad minden további mondandója. Míg a mimikri-dráma tovajolni kényszerült állítmányait, az abszurd dráma jelzőit kénytelen összelopkodni. Úgy tűnik: mindkét vállalkozás, bár homlokegyenest ellenkező vállalkozás, ugyanattól a léghiánytól szenved. A két színház közt csupán annyi a különbség, hogy az egyik cinkelt kártyákkal játszik, míg a másik imponáló nyíltsággal rakja le megjátszhatatlan lapjait.

Mi hát a közös baj neve? A válasz könnyű. A vallásos közeg elvesztése.

A megoldás annál nehezebb. Egy dominikánus atya mai világunkról ejtett szavai jutnak eszembe: *A probléma nem Isten léte, hanem Isten jelenléte.*

A léghiány, ami a jelen színházát fojtogatja, pontosan ez: a szakrális közeg eltűnése. Szakrális, vallásos közegben ugyanis nincs szükségünk a *valóság* betű szerinti utánzására, de az abszurd drámák függetlenített színpadára se, hogy egy emberi eseményt földidezzünk és ugyanakkor tökéletesen *itt és most* éljünk át — a nézőtérén és a színpadon.

Úgy vélem, nem követek el blaszfémiát, ha ez esetben a szentmise cselekményére utalok. A szentmise liturgikus cselekménye — mely egyáltalán nem utáztat, hanem épp csöndjével és kimért csillagmozgásával idéz meg egy hajdani és halhatatlan, véres cselekményt — egyedül a hit közegében képes egyszerre megtörténni *hic et nunc* az oltáron, s ugyanakkor a keresztút egyszeri idejében. Ez a csoda egyedül a hit közegében lehetséges. Olyan megemlékezés, ami most történik, anélkül, hogy az egyszeri történést elbizonytalanítaná.

És ezután, a vallásos közegbe vetett hitem — adott esetben művészi hitem — egyértelmű megvallása után, engedjék meg, hogy egy szélesebb területre térjek át, a katolikus művészet problematikájára általában, kiindulópontul látszatra épp az ellenkező, a profán, vagy annak tűnő pólus felől közelítve közös gondunk felé. Csak látszat, hogy másról és másfelől beszélek. A színház válságáról, sőt, a szakrális közeg eltűnéséről szólva — talán észrevették — egyetlen szóval se érintettem a vallásos tematika kérdését. Meggyőződésem ugyanis, hogy a költészet vallásos értelmezésének másod-, vagy talán harmadrendű kérdése a tematika. A művészet vallásos gyökere, alapja ennél sokkalta mélyebb fogantatású. A művészet a létnek autonóm tartománya, akár a matematika. Élni lehet vele, de visszaélni nem. S bár hitem szerint minden művészet alapvetően vallásos fogantatású, ezt csak akkor ismerhetjük fel eredendő tisztaságában, ha saját természetét sértetlenül tisztelőben tartva közelítjük meg pótolhatatlan lényegét és szerepét.

Vallásos, keresztény terminológiával szólva: bűnbeesésünkkel az ember értelme elhomályosult és akarata rosszra hajló lett. De nemcsak ez történt. A teremtés, az ember inkarnálódása is megcsorbult, megtorpant. Jézus nemcsak a megtestesült Isten, hanem Ádám óta az első tökéletesen megtestesült ember is közöttünk. A mi megtestesülésünkbe azóta — amit korunkban a túldoldalról oly meggyőzően demonstrált *Sartre* — beszivárog a nihil, a semmi. A tökéletes megtestesülés helyett azóta a testiességre hajlunk, s a világ ránk eső anyagi súlyának vállalása helyett az anyagiasság tehermentesítő, légüresebb terébe menekszünk. Nos, ha a művészet alapvetően vallásos szerepét kellene meghatároznom, semmi egyéb bizonyosat nem mernék mondani, mint azt, hogy a művészet a bűnbeeséssel megszakadt inkarnációs folyamat küzdelmes folytatására, korrekciójára, beteljesítésére tett kísérlet.

Sokat írtak a költői alkotás, közelebről a költői ihlet és a misztikus elragadtatás rokonságáról. Lényegében ugyanazt az utat járja mindkettő, csupán ugyanannak

a keskeny útnak ellenkező oldalán, s ellenkező irányában haladva. A teremtésben és a megtestesülésben alászálló Istenség útjának lefele szálló ága: a költészeté, s fölfelé szálló ága: a misztikáé. Ami persze nem zárja ki a költészet misztikus és a misztika költői lehetőségeit. Hiszen ezen az úton — mint Jákob lajtorjáján — végül is mindkét mozgás egy és ugyanaz, ahogyan az Istenszeretetet és a felebaráti szeretetet is egy.

De minket az a vitathatatlan, eleve vallásos elem érdekelne most, ami nélkül semmiféle művészet nincsen, s ezért szeretném mindenekfölött a művészetnek azt a szerepét hangsúlyozni, ami belőle nélkülözhetetlen, s amire egyetlen s legáltalább szavunk minden bizonnyal nem véletlenül az evangéliumból kölcsönzött megtestesülés. *Et incarnatus est* — e mondat igazság szerint minden valódi műalkotás zárómondata lehetne.

Ide világít különben *Eliot* híres distinkciója a kétféle művészi képzeletről. Szerinte az egyik, az alacsonyabb rendű, az úgynevezett kombinatív fantázia. A másik, a dolgokba, az egyszeri jelenségekbe szinte közvetlenül behatoló képzelet, amire nyugodtan alkalmazhatjuk a passzívan teremtő, sőt a co-kreatív megjelölést.

S utoljára, kiegészítésként, hadd térjek ki magára a költői gyakorlat folyamatára. Ez a tevékenység távolról se az *adott* világ, vagy a *szerezett* ismeretek valamiféle poetikussá műfordítása. Ellenkezőleg. Hasonlóan a teremtéshez, minden alkotás valamilyen képpel a semmiből ered, Isten teremtő alázatának a semmijéből. Ha konkrét élmény is a mozgatója, a költőnek, az írás első várakozásában és *mozdulatában* mindent, még élményét is el kell felednie.

Csak üresen várakozó lapra kerülhet valóságos szöveg. Csak az ilyen várakozás csendjében jelenhet meg az első, élményen túli, kreatív indíttatás. Ez sokszor egy szó, olykor egy kép megfelfejthetetlen és érthetetlen erejű ösztönzése, amiben azonban nem lehet nem bizakodnia, nem lehet nem hinnie a költőnek. A személyes *munka* egyedül ezután az *ingyenes indíttatás* után következhet.

A befejezés ilyenkor még tökéletesen ismeretlen. Mindenesetre ritka a zavartalan kifejtés. A munka folyamatában legtöbbször az indíttatás ingyenessége előszörre a kifejtés személyes kudarcával végződik. És csak ezután a bukás után — a kikerekedő műbe mintegy beleépítve az egyéni erőfeszítés kudarcát, egyszóval a halált (még pontosabban: az ember földi életének teljes görbét) — kaphatjuk meg a mű valódi befejezését, mely akár az indíttatás volt, hasonlóképpen ingyenes. Föltéve persze, hogy a vers nem artistikus vagy tudós műfordítás, hanem — hadd ismétljem meg — inkarnáció, megtestesülése valaminek, ami idáig ilyen evidenciával, ilyen erővel és zavartalan békességben, s ami ezzel egyenlő, ilyen szellemi fokon, legalábbis emberi tudatunk szférájában, tulajdonképpen nem létezett.

A színpaddal kezdtem, de most már a világgal folytatnám. Hiszen épp modern, szekularizált világunk érzi ugyanazt, s fokozódó érvénnyel, amit a modern színpad is, hogy ugyanakkor, amikor *már-már tökéletes immanenciát élvez*, nincs jelen. Jó-zsef Attila világhíányról beszélt, én már jelenléthiányról, mi már *jelenlét-szomj*ról panaszkodhatnánk.

S itt, ezen a ponton, tragikummal vegyes reménykedéssel kell tudomásul vennünk, hogy miközben a tematikus értelemben vett vallásos irodalom javarészt csatát veszített, a látszatra profán irodalomnak legfőbb gondja — amennyiben valódi irodalom —, eredendően vallásos természetű. Vagyis: örökös kísérlet a bűnbeeséssel megzavart inkarnáció beteljesítésére.

Még egyszer summáznám, mire is gondolok. Időben, térben, a testiesség és az anyagiasság kísértései közepette élő ember, tulajdonképpen soha se valósul meg igazán koncentráltan. Szétszóródik a paradicsom utáni korszak földhözragadt talajtalanságában. Nos, a művészet mintha ennek az elvesztett megtestesülésnek lenne méterről méterre való visszahódítása. Egy igazi arckép mintha a megfestett arc isteni változata, Cézanne almái mintha a kert almák isteni koncentrátumai, Van Gogh cipői mintha a művész valóságos bakancsainak beteljesítése volnának. Igen, nekem úgy tűnik, mintha a művészet a pusztá egzisztálásból a beteljesülő realitásba, világunk nihiltől föllazult parcelláiról a megtestesülés bizonyosságába kalauzolna.

EMLÉKEZÉS LENDVAI ISTVÁNRA

A HITLERIZMUS UTOLSÓ MAGYAR ÍRÓ-ÁLDOZATA

Budapesten született 1888. július 5-én kiskereskedő családból, de már kora gyermekkorában Székesfehérvárra került, ott végezte középiskoláit, majd Kalocsán a tanítóképzőt. A püspöki városok atmoszférája itatta át ifjúi hevülő lelkiületét a katolikum szellemével. Költőnek indult, mégpedig tehetséges költőnek, s egész életén át a költészetet melengette szíve legmélyén, s nem az ő, hanem a költészet iránt olyannyira érzéketlen, rideg, üzleties korának a hibája, hogy az újságírás — akkoriban nagyon is ingoványos — területére sodródott. S minthogy nálunk — a mélyebben fekvő okokat ne kutassuk — mindig erősebb volt a politikai érdeklődés, mint a szépirodalmi, ezért jobban ivódott a köztudatba közírói szereplése, mintsem költői munkássága, s ez nagyon is károsan hatott vissza költészetének kritikai értékelésére. Nem tudták szétválasztani személyében a harcos közírót, a hétköznapi tollharcon felülemelkedő művésztől. Csak a fullánkját érzékelték, és nem a — mézét.

Pedig utolsó — 1943-ban megjelent — gyűjteményes kötetének már a címe is igen jellemző: *Az örök ünnep*. Igen, az újságírás hétköznapijaiban titokban mindig a költészet „örök ünnepére” áhítozott és készülődött, s nem egészen ő tehet róla, hogy életünkben általában számosabbak a szürke hétköznapiak, mint a pirosbetűs ünnepek. De talán nem tévedünk, ha állítjuk: nem utolsó sorban azért lett közíró, hogy harcos cikkekkel, a logika éles kardjával s a gúny maró mérgébe mártott nyilaival védelmezze — előbb csak sajnálatos módon annak vélt, de később már valóságos ellenségekkel szemben — azt az emelkedett, nemes, mélyen emberi és gyökeresen magyar világot, melyet költészete revelál.

Ez a szerény megemlékezés — szinte megkésétt nekrológ — nem szolgálhat alkalmul Lendvai István költészetének behatóbb elemzésére. De annyit nem hallgathatunk el, hogy Lendvai a tízes évek elején a Nyugatnál kezdte költői pályáját, s nemcsak versei, hanem tárcái, könyvismertetései is szép számmal jelentek meg a magyar progressziónak immár klasszikussá vált folyóiratában, s „baloldali” kritikuskok — Kaczér Illés, Kürti Pál — méltatták elsőként *Fáklyafüst* címmel 1918-ban megjelent legelső verseskötetét. S ha később ei is távolodott a Nyugat körétől, az indulás jellegzetes stigmáit mindvégig magán viselte költészete. És — mint költő — nem csatlakozott az ellentáborhoz sem. A maga útját járta; nem lehetett beskatulyázni semmiféle irányba, iskolába, izmusba. Nem kapcsolódott be semmiféle „nemzedék”-be, irodalmi klikkbe, egymást világrengető tehetségekké csinadrattázó múzsafiak korlátolt felelősségű társaságaiba. Ilyen értelemben még csak katolikus költőnek sem nevezhetjük, az ő költészetének katolikuma távol állott holmi tömjénfüstös sekrestye-költészettől. A közírói túlsúlyon kívül ez a szomorúság, de önérzetes magánossága is gátolta költői érvényesülését.

Ez a tudatos magány legfőként három közegben oldódik fel: az Istenség, a Természet és a Magyarság háromságában. Mikor a természet szépségeit festi, pompázatos, színes, valóban festői a nyelvezete, de ez a nyelv egyszerre leegyszerűsödik, s ugyanakkor átforrósodik, mikor a hazáról, a magyarságról esik

szó. A magyarságon keresztül talál érintkezést az emberi közösséggel, a magyarságon szűrődik át mély humanizmusa, szociális felelősségérzete. A legünnepelesebb pillanatokban pedig az Istenségig emelkedik fel himnikus szárnyalással. Költői nyelve erőteljes, s amellett árnyalatos, forma-érzéke, forma-művészete biztos, kiforrott. Versművészettel ötvözött nyelvtudásának néhány remek műfordítást is köszönhetünk. Hadd említsük csak Schiller Stuart Máriaját, amelyben bravúrosan tükröződik a schilleri dráma nyelvezetének minden költői értéke: a kellemesen hullámzó jambusok, a kicsengő rímek, a drámai feszültséget maradéktalanul érzékeltető nyelvi erő váltakozva a lírai részek olvadékony lágyságával.

A vers fegyelmen edződött stílus-kultúra jellemző a prózájára is. Még akkor is, amikor tartalmilag — átmenetileg — a prózaíró, közíró Lendvai méltatlanná vált a költőhöz. Mert, mint említettük fentebb, a húszas évek elején az újságírás ingoványos területére sodródott. Ezt az ingoványt akkoriban az antiszemitizmus és a „fajvédő gondolat” jelentette; és ne tagadjuk: úgy is mint publicista, úgy is mint fajvédő képviselő, Lendvai István is alaposan belesüppedt ebbe az ingoványba. A hírhedt és mindmáig emlékezetes *Pardon* rovatot az sem mentheti, hogy együtt szerkesztette — Kosztolányi Dezsővel. De lelkiületének alaprétége, az igaz kereszténységgel ötvözött humanista műveltség — Bajcsy-Zsilinszky Endréhez, Pethő Sándorhoz, Szekfű Gyulához, Szabó Dezsőhöz hasonlóan — átsegítette őt is ezeken a buktatókon: sikerült kilábolnia a kereszténytelen és nemzetietlen „keresztény-nemzeti” kurzus hínáros mocsarából. Későbbi fulmináns, szellemes, sodró erejű publicisztikai írásainak álneve — a *Nomád* — akár szimbólumnak is tekinthető: valóban „nomád” volt ő, vándor, aki egyre jobban elvándorolt, eltávolodott közírói pályája mélypontjától, minél inkább kitűnt — a németországi fejlemények során —, hogy a korábban követett téves út a magyarság katasztrófájába visz.

Ez a felismerés vezette őt ahhoz, hogy — áthatolva még az illuzórikus „legitimizmus” mese-erdejének sűrűjén is — Pethő Sándor antihitlerista Magyar Nemzetéhez csatlakozzék. Majd később, 1943 tavaszán, még „balrább” jutott el, a Mai Naphoz, amelyen túl a legális sajtófronton már csak a szervezett munkásság napilapja, a Népszava következett. És Lendvai — szóban és írásban — szívesen és öntudatosan vállalta ezt a szomszédságot. Ez persze egyértelmű azzal, hogy a hitlerista bértollnokok őt is kitüntették a „zsidóbérenc” díszítő jelzővel. De nemcsak becsületébe gázoltak, hanem „boxeres eszmevédők” súlyosan inzultáltak is.

Am mindez csak előjátéka volt a későbbi kálváriájának. Amikor Magyarország 1944. március 19-én hitlerista német megszállás alá került, orgánumait máról holnapra betiltották: őmaga bizalmasan értesült, hogy neve rajta van a Gestapo listáján. A *Harc* című antiszemita hetilap mindenesetre név szerint megnevezve felhívta rá a Gestapo figyelmét, mint aki a „népfrontos, baloldali, zsidótámogató” sajtó munkatársa volt. Családjával együtt menekülni volt kénytelen. Balatonszepezden húzták meg magukat s hónapokon át ott rejtőzködtek. Úgy-szólván az utolsó percekben „bukott le”. 1945. január 19-én hurcolták el a nyilasok Tapolcára, onnan bilincsbe verve a legvadabb hófúvásban, nyitott teherautón Zalaegerszegre, s végül is a szombathelyi börtönbe zárták. A börtönépület közelében lakó Géfin Gyula kanonoknak még alkalma volt tüze-lővel, élelemmel támogatnia, s ő maga jobb érzésű börtönörök segítségével kicsempészhetett írásos üzeneteket családjának. „Istenbe vetettem minden bizodalمامat”... „Rendületlenül bizok Istenben és igazságtevésében” — olvassuk meghatottan a ceruzával írott kusza sorokat. Február 23-án kelt utolsó írása egy megrázó vers, a *Jégvirágok*:

Cellám egyetlen ablakára
 az éjjel jégvirág fagyott.
 Most, hogy rátűz a Nap sugára,
 cellám már nem oly elhagyott, —
 Isten keze remeklett rajta
 csodás mintájú gobelint,
 mely fényt vegyítve könnybe, jajba,
 engem szelid beszéddel int:
 „Feküdj még oly szárnyadtörötten,
 torzítson rozsa és penész,

ember! ne csüggedj börtönödben,
 ott is a Mindenségbe nézz!
 Akármí sújt is zug-bolygódon,
 a Mindenségnek része vagy,
 fenséges és rejtélyes módon,
 mihez nem ér fel ember-agy.
 Igaz hazád a Végtelenség,
 s a Szép, a jó mindenütt veled,
 e jégvirágok is hirdessék,
 mint csillogó írásjelek!”

Ez a kufsteini hangulatú hattýúdal volt utolsó személyes életjele. Március közepén Orendy ezredesnek, a „számonkérőszék” hírhedt vérbírájának aláírásával rövid hivatalos értesítés érkezett a családhhoz: „Március 15-én szabadon eresztettük...” Azóta pedig kinyomozhatatlanul nyoma veszett... De tudjuk jól, hogy mit jelentett a politikai foglyok „szabadon eresztése” a nyilasok gyakorlatában: kibocsátást a börtönajtón, hogy aztán mint szökevényt agyonlőjjék. Így minden valószínűség szerint huszonöt évvel ezelőtt éppen március 15-én, a magyar szabadság születésnapján halt mártírhalált Lendvai István, a magyar szabadságeszme szellemi hadseregének költői lelkesületű, bátor tollú, minden korábbi ráarakódástól megtisztult kereszténységű katonája.

TAKÁTS GYULA VERSEI

ÉLES TOLL

ez lenne az a perc amelyre
 kimondanád hogy ez megérté

hogy semmi több... csak ennyi a világ
 a néhány sor.....

hogy végre itt a vers!... az égre
 esküdnél tündérek szívére

..... s a többi már időbe mártva
 az éles toll szívtépő grafikája?

SZERVETLEN APRÓSÁGOK

Mégis kivágtuk a fákat
 a csavarttörzsű öreg mandulákat.
 A szél most már hiába keresi
 a sok sistergő élő oszlopot,
 hogy mintázza tovább, — szerzetesi
 makacs türelemmel —, dicsőségire!
 Nem látja többet senki se.
 Csupán bennünk... Mi ketten..
 Így élnek tovább a hegyben
 s csak addig, mennyit az időből kivág
 ritmusával az a bárd
 nekünk... A többit egy lencse
 rajza adja tovább,
 mint a ceruzát és a szívet
 a papír oly vékony lapja...
 Deszkák, műanyag és bádóg,
 az ilyen szervetlen apróságok
 szervezik tovább a világot...

Mi a dialógus? Nézetünk szerint semmiképp sem az, hogy mérgezett nyilak helyett most a „partnerek” mézbet mártott nyilakkal lövöldözzenek egymásra; hanem elsősorban a mindkét felet érdeklő fontos tények és témák más-más szempontból való megközelítése a minél teljesebb igazság elérése céljából. A dialógus tehát nem „vita”, hanem az álláspontok és nézetek kölcsönös, objektív tisztázása, egymás álláspontjának hiteles megismerése, s mindennek ésszerű következményeképp a kölcsönös gazdagodás, ismeretben, cselekvésben és igazságban. Ennek a párbeszédnek a szellemében véljük a pusztá udvariasságon túl hasznosnak és gyümölcsözőnek — „befelé” is tanulságosnak — hogy egy olyan fontos kérdésben, mint a hagiológia, hasábjainkon először a „másik” nézetnek adjunk teret.

A HAGIOLÓGIA LEHETŐSÉGEI ÉS HATÁRAI

Ijjas Antal *Szentelek élete* kapcsán

A történelem materialista és idealista felfogása s ezen belül egyes műfajai közt is mélyreható ellentét van. Különösen mélynek tűnik ez a szakadék a hagyományos értelemben vett szentelek élete, a hagiográfia felé, amelyben a marxista történetírás mind ez ideig az eszmékre visszavezetett, transzcendens nézőpontú, a személyt emberfeletti szférába emelő idealista történet szemlélet legszélsőségeiből megnyilvánulását látta, s tudomány jellegét kereken tagadta. Ha tehát egy magát marxistának valló történész szót kér magának egy ilyen jellegű művel, Ijjas Antal kétkötetes *Szentelek életével* kapcsolatban (Budapest, 1968. Ecclesia Könyvkiadó), némi magyarázattal tartozik.

Bár a teljes magyarázatot nyilván csak maga a cikk adhatja meg, két fontos szempontot már itt, a bevezetőben előre lehet bocsátani. Az egyik szigorúan szak tudományos szempont. Ijjas azzal, hogy történeti alapra helyezte a szentelek életét, s elismerésre méltó kísérletet tett az eddig inkább szépirodalmi műfajnak számító szentelek életírásának, a *hagiográfiá*nak történettudományi jellegű szentelek élettörténetévé, *hagiológiá*vá való átalakítására, bizonyos támpontokat nyújt a szélesebb értelemben vett, az anyagi és a szellemi kultúrát szintetizáló művelődéstörténet, illetve ezen belül az egyes korok, társadalmak, elsősorban a néptömegek gondolkodásmódjának rekonstrukciójára törekvő történelmi pszichológia számára. A másik szempont általánosabb, világnézeti jellegű. A szent-eszménynek Ijjas könyvében megvalósult humanizálását és demokratizálását a katolikus egyházon belül kibontakozó általános demokratizálódási folyamat ideológiai tükröképének és egyben erősítőjének tekinthetjük, amely kritikai elemzésre és továbbfejlesztésre érdemes.

Egy új, modern szentelek élete megírása jelentőségének és egyben nehézségeinek érzékeltetésére legcélszerűbb abból a meghatározásból kiindulni, amelyet szerzőnk ad a hagiológiáról. Hagiológián a történelemnek azt a szaktudományát érti, amely a szentelek életének, egyéniségének, történetének éppen leginkább földi eszközökkel megtapasztalható valóságait állítja össze és ábrázolja sajátos módszerekkel. (I. 8—9. 1.) Műve centrális feladatának azt tekinti, hogy „... a történelmi valóságot közölje a szentelek élete kapcsán.” (I. 19. 1.) De lehetséges-e egyáltalán a hagiológia mint történeti szaktudomány, más szóval: vannak-e olyan eredeti források, amelyekből meg lehet rajzolni egy-egy szent hiteles és valóságos életét és korát, egy képből lehet egyegetíteni az egyéni élet és a kor szétfutó eseményeit? Továbbá: kialakultak-e már azok a speciális kritikai módszerek, amelyek életet képesek önteni a szentelekről ránk maradt, gyakran hézagos és szét szórt adatokba?

Aki csak egy kicsit is járatos e témában, bizony nem egykönnyen mondja ki ezekre a kérdésekre az egyértelmű igent. A szentelek élete tudományvá válásának, vagyis a hagiológia kialakulásának útjában álló legfőbb akadály — különösen a régebbi századokra vonatkozólag — a sajátos forrásbázis vagy pontosabban: éppen a forrásanyag hiányossága, egyenetlensége s rendkívül eltérő értéke. Gondot okoz először is a szentelek nagy száma. A különböző — Keleten és Nyugaton martirologiumoknak, monologiumoknak, szünaxariumoknak nevezett — jegyzékek a szentelek hatalmas tömegét tartalmazzák. Egyedül a római martirologium mintegy 4500 nevet foglal magában, s ez is hol van még a teljességtől? S itt jelenkezik

a következő nehézség. A szentek sokezeres tömegéből soknak csupán a nevét s legfőjebb még az állapotát (mártír, hitvalló, püspök stb), halála napját, ünnepnapját s végül hozzávetőleg korát ismerjük, amelyben élt. A korai mártírokról fennmaradt nagyszámú tudósítás csak részben hiteles. A szentekről szóló más korai írások, így az életrajzok stb., rendkívül különböző jellegűek és értékűek. Kisegítő forrásokként számbajöhetnek még a feliratok, a hivatalos világi közlemények, emlékiratok, a szent napján tartott dicsőítő beszédek, történetírók és krónikások munkái s végül kimeríthetetlen változatosságban és bőségben a — legendák.

A szerző teljes mértékben számot vett a sajátos forrásbázisból eredő nehézségekkel, s töviről hegyire ismeri a szentek életével foglalkozó könyvtárnyi irodalmat, mégpedig nem csupán a feldolgozásokat, hanem az eredeti forrásokat is. Alig titkolható, de teljesen jogos önérzettel írja, hogy kereken négy évtizedig készült erre a feladatra, s a könyvében olvasható 250 szent életrajzhoz nem kevesebb mint 1500 művet használt fel, köztük hiánytalanul az eredeti forrásokat. Ez az imponáló tudományos — történelmi, irodalmi és filológiai — teljesítmény már eleve bizalmat kelt vállalkozása iránt.

A forrásanyag megismerésénél nem kisebb feladatot jelentett a szerző számára a forrásanyag kritikai feldolgozása. Sikertült megtalálnia azt az arkhimédészi pontot, amelyre támaszkodva kifordíthatta sarkaiából a régi hagiográfiát, s megadhatta a döntő lökést a modern hagiológia kialakulásához. A változás érzékeltetésére futó pillantást kell vetnünk a régebbi hagiográfiai irodalomra. Ez — csekély kivételtől eltekintve — alig vette tekintetbe a történeti szempontot. A szenteket általában kortól, társadalomtól független emberfölötti lényekként, az istenszeretet héroszaiként ábrázolták, akik a földön járva is már az égen éltek. A szenteknek ez a történelmen kívüli állása jutott kifejezésre a szentek élete szokványos szerkesztésmódjában, amely vagy egyszerűen az egyházi évet követte — mint a Schütz Antal által szerkesztett, 1932/33-ban megjelent négykötetes *Szentek élete* — vagy pedig még egyszerűbben és praktikusabban: az ábécét, mint az Angliában John Coulson által 1958-ban kiadott *Szentek* (alcim: Rövid életrajzi szótár) vagy az ugyan-

ott, a híres Pingvin Könyvek sorozatában Donald Altwater tollából 1965-ben megjelent *Szentek szótára*.

Íjjas szakít ezzel a mechanikus, bár a koncepcióból logikusan következő megoldással, s nyíltan vállalja a „XX. század történetírása nagy szempontjainak, a társadalomtörténeti és lélektani, társadalomtörténeti kutatásoknak” (I. 21. 1) bevonását a szentek életébe. Az ő Szentek életében ilyen fejezetcímek találhatók: keresztény ókor — keresztény középkor — keresztény újkor szentjei; utolsó, *Szembem a mával* című fejezetében pedig a legújabb kor szentjeit állítja elének. Az egyes korszakokon belül általában időrendben követik egymást a szentek. A szentek élete eme korszakbeosztása egybeesik a hagyományos történeti periodizációval, s korhoz, társadalomhoz köti, élettel tölti meg a szentek enélkül olyan vértelen árnyait. A szenteknek a történelem sodrába való beállításával szerzőnk megtette az első nagy lépést a szentek humanizálása felé.

A szentek humanizálásának sikere azonban végső soron azon fordul meg, hogy mennyire humánusak a szentek tettei, mennyire emberi történet a szentek története. Mert az eddigi hagiográfiai felfogásban igen kevésé volt az. A legtöbb író semmi más nem érdekeltte, mint hőse életének szigorúan vallásos vonatkozásai. Így az életrajz igen gyakran nem lett más, mint csodák groteszk lajstroma, a túlzásba vitt aszkézis gyermekes vagy éppen háborzongató megnyilvánulásai, vértanuk esetében a kínásoknak olyan fantasztikus halmazata, amelyek közül a normális emberi test egyetlenegyét sem lenne képes elviselni. Ha a téma nagyon csábító volt, a régebbi író még attól sem riadt vissza, hogy maga gyártson vagy más szent életrajzából kölcsönözzön csodákat. Így keletkeztek olyan párhuzamos szent-életrajzok, amelyek tartalmilag szinte szóról szóra megegyeztek, csupán a név és a színtér különbözött. A hitelesség és a történeti érdeklődés kétségtelenül a leggyöngébb oldala a régebbi szentirodalomnak, helyettük mítoszt, folklórt, legendát és romantikusan kiszínezett vagy épületesen átformált *religious fiction*-t, vallásos regényirodalmat kaptunk.

A racionalista iskolázottságú modern ember értetlenül, ha ugyan meg nem botránkozva áll az effajta jelenségek előtt, s egyszerűen képtelen megérteni a korábbi korok és emberek az övétől annyira különböző, sőt az övével egyenesen ellentétes gondolkodásmódját. A törté-

nész azonban nem térhet ki e feladat elől. A német *Ludwig Zoeff* páratlanul alapos vizsgálatnak vetette alá a X. századi szent-életrajzményt, életfelfogást elsősorban a legendák tükrében, s problémáinkat illetően is meglepő megállapításokra jutott. Idézi a Waldburga-legenda szerzőjét, aki így oktatja ki a csodákon esetleg fennakadó olvasóját: ha valami hihetetlennek tűnik fel előtte a legendában, gondoljon arra, hogy az egyes eseményeket fel sem jegyezték volna, ha nem lettek volna csodások. *Fuldai Rudolf* is úgy véli, hogy Szent Lioba csodáktól hemzsegő életrajzásának igazságát éppen a sírjánál történt csodák helyezik minden kétségen felül. Ime a szokatlan, a rendkívüli, a csodás mint a történeti hitelesség legfőbb kritériuma!

Ezeknek a felfedezéseknek az értékét egy művelődéstörténeti szintézis szempontjából aligha lehet túlbecsülni. Csak egy bizonyító erejű példát! A középkor történései mind ez ideig értetlenül álltak az irodalmi, történelmi, jogi, művészeti hamisításoknak ama tömkelege előtt, amelyek a középkort a szó szoros értelmében a „hamisítások korává” tesszik, és vagy felháborító immoralitással vagy érthetetlen naivitással vádolták a középkori embert. *Horst Fuhrmann* egy 1963-ban írt, valósággal szenzációszám-ba menő tanulmányában bebizonyította, hogy sem az egyikről, sem a másikról nincs jogunk beszélni, hanem ehelyett meg kell ismerkednünk a középkori embernek a miénktől mind morális, mind intellektuális szempontból erősen különböző igazság-felfogásával. A nemes célú hamisítást a középkor embere nem tartotta bűnnek, ellenkezőleg: teljesen jogos kísérletnek a megzavart rend helyes renddé való visszaállítására. Ami pedig a hamisítás intellektuális vonatkozásait illeti, a középkori ember is észrevette a hitelesség külső kritériumainak hiányát, de ezek az ő szemében nem sokat nyomtak latba a belső tartalom vitathatatlán „ésszerűségével” szemben.

A modern ember számára ez a csodákban mozgó gondolkodásmód teljességgel elfogadhatatlan. Ezért szerzőnk is igyekszik a csodákat az egyházi tanítóhivatal által előírt minimumra redukálni. A redukción nem metafizikusan, racionalista módra, a csodáknak mint idejétmúlt babonáknak sommás elvetésével hajtja végre, hanem — ha szabad ezt mondanunk — dialektikusan, a csodák átértelmezésével, a csodás burokban rejlő szociális, nyelvi és pszichológiai tartalmak kibontásával. Az általa alkalmazott rendkívül szellemes és célirányos értelmezési mó-

dok közül hármát emelünk ki: a társadalmi és nyelvi szimbolikus, valamint a lélektani értelmezést. A társadalmi szimbolikus értelmezésnek az a lényege, hogy bizonyos csodák egyszerű moralitásként, például a jótékonykodásra való felhívás szimbolikájaként értelmezendők. Így értelmezi szerzőnk *Árpádházi Szent Erzsébet* ismert rózsza-csodáját, amikor az urától meglepett asszony kötevényében a szegényeknek vitt, kenyerek csikorgó téli időben illatos rózsákká változtak. A „csoda” tehát lényegében nem más, mint a szegényeken való irtalmas segítőkészség didaktikus szociális jelképe. *Páduai Szent Antal*nak Böcklin képéről közismert csodáját: a szent prédikál a halaknak poétikus jelenetét viszont óvatosságot íronikus nyelvi jelképnek fogja fel szerzőnk. A prédikáció valójában nem a halak, hanem az emberek előtt hangzott el. Az emberek azonban olyan süketek maradtak a szent szavaira, mintha a süketesség és némaság szimbólumainak tekintett halaknak prédikált volna. A szerző a modern pszichológia segítségét is igénybe veszi a csodák átértelmezésénél. A racionalista bibliakritika — mint ismeretes — kétségbevonta a Pál-féle damaszkuszi látomás hitelességét azon az alapon, hogy *Krisztus a Pál hivatását* és sorsát megjósoló szavakat a történet egyik változata szerint Ananiásnak, a másik szerint magának Pálnak mondja, míg a harmadik változat szerint Ananiás mondja mindezt Saulnak. Ijjas a fönti ellentmondásokat az egymásba tükröződő „kettős látomás” modern pszichológiai elvével igyekszik feloldani. A „kettős látomás”-ban ugyanazt a víziót, amelyben ők maguk is szerepelnek, mind a ketten látják, noha más-más helyen. anélkül természetesen, hogy erről tudnának.

Nem kell hangsúlyoznunk, hogy a csodák egyszerű kiküszöböléséből a művelődéstörténet semmi hasznot sem húzhat; átértelmezéséből annál többet. A társadalmi szimbolikus értelmezés helyesen alkalmazva olyan mély betekintést nyújt a középkor nyomasztó szociális, egészségügyi viszonyaiba, mint egyetlen más forrás sem (ha egyáltalán vannak más források). Ha például fellebbentjük a poézis fátyolát a rózsza-csodáról, alatta olyan riasztó szociális és egészségügyi helyzetet találunk, amelyben a mindennapi kenyér nem a valóság, hanem a csoda birodalmába tartozik. A helyzetet súlyosbította mindennemű szervezett állami vagy társadalmi szociálpolitika teljes hiánya akármilyen hihetetlen is számunkra, ebben az időben a szent jótékonykodása volt az inség egyetlen — ha mégoly csekély — enyhítője, az a bizonyos „szociális

olajcsepp." Erre buzdítanak szimbolikus formában a Zoepf által „szaporítás-csodáknak” nevezett csodák. Ezekben a csodákban ételek — mint Erzsébetnél vagy Odiliánál — rózsákká, illetve kevésbé költői formában — mint Verenánál — fickándozó halakká változnak, amikor a férj vagy az egyházi előjáró meglepi a titokban jótékonykodót. Művelődéstörténeti szempontból ugyancsak gazdagon kiaknázható a — különben a pragmatikus analízissel rokonítható — nyelvi szimbolikus, úgyszintén a pszichológiai magyarázat is. Utóbbi alapon fogadja el a „pálfordulást” hitelesnek Veres Péter is a Vigiliában megjelent nyilatkozatában. A hagiológia által kidolgozott ezen értelmezési módokat kétségkívül a történeti pszichológia, és rajta keresztül a művelődéstörténet is alkalmazhatja.

Történeti szaktudomány tehát a hagiológia? Amennyiben a szenteket történelmi személyeknek tekinti, és történelmi viszonyokba ágyazva, történelmi módszerrel tárgyalja, kétségkívül az. Minthogy végső fokon a szent is ember, korának, társadalmának gyermeke, egy ilyen felfogás- és tárgyalásmódnak elvileg nincs akadály. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a hagiológiának, ha történeti szaktudománynak fogjuk fel, sem autonóm vizsgálati szempontja vagy módszere, sem pedig autonóm tárgya nincsen. Az előbbieket a történelemtől, ill. az irodalomtörténettől, az utóbbit pedig a teológiától, ill. végső fokon az egyházi tekintélytől kölcsönzi. Világosan következik ez a szent fogalmából. *Altwater*, miután elutasítja a szentek közkeletű fogalmát, miszerint azért kanonizálnak valakit, mert „... látomásai vannak, vagy mert csodatévő hírében áll”, így adja meg a helyes definíciót: „A kulcsszó, amely megkülönbözteti a szentet, a heroizmus. A szent olyan férfi vagy nő, aki heroikus módon átadja magát Istennek” vagy egyszerűbben: hősi fokban gyakorolja az erényeket. Nyilvánvaló, hogy ez a szent-fogalom a hagiológia számára inadekvát. El kell fogadnia anélkül, hogy módjában lenne tartalmilag ellenőrizni; el kell fogadnia kutatási hipotézisként. Hogy aztán a hagiológiai vizsgálatnak mi lesz az eredménye — egy történelmileg jelentős vagy jelentéktelen vagy akár nem is létező személy —, azt előre nem lehet megmondani. A fentiek mindamellett történelmi szempontból viszonylag még tiszta esetek. Nehezebb a helyzet, amikor — mint erre *Coulson* rámutat — legenda és valóság olyannyira összebogozódnak a szentek életében, hogy képtelenség megmondani, „mi a tény és mi a jámbor kitalálás?”

A hagiológiai kutatás a fenti esetben nyilvánvalóan holtpontra jutott. Érinti ez a szóban forgó szentek kultuszát? A legcsekélyebb mértékben sem. A történetileg kétes, sőt a történelem által megcáfolt szenteknek nagyobb lehet a kultuszuk, mint a történelmileg biztosaknak és megfordítva. (Lásd egyfelől Szent György vagy Kristóf, másfelől Szent István hazai kultuszát.) A történetiség, a hagiológiai kutatások tárgya tehát csak az egyik s még hozzá nem is a leglényegesebb tényezője a szent tiszteletének. Ezen alaposabb megfontolás után aligha csodálkozunk. A hagiológiai kutatás, bármennyire igyekszik is elmélyülni tárgyában, objektív okoknál fogva nemigen juthat túl a felszínen. Feltárja a szentek életének történelmi hátterét, de magához a teológiai értelemben felfogott szentséghez alig férközhet. Megállapítja például, mint *Friedrich Prinz* egy 1967-ben írt tanulmányában, hogy a VII—VIII. századi Meroving hagiográfiában a régi antik típusú, az aszketikus életeszményt idealizáló szentéletrajzot egy más, a világban tevékeny, kormányzati feladatokat vállaló s személy szerint az uralkodó Meroving nemzetségek tagjait glorifikáló életrajztípus váltja fel; kinyomozza ennek valószínű okát, hogy ti. az uralkodó nemzetségek az elvesztett pogány karizma helyett egy új keresztény karizma megteremtésével kívánának politikai uralmukra vallásos dicsfényt sugározni. Ennél tovább azonban nem megy, vagy ha mégis, akkor elhagyja a történetudomány álláspontját, s átmege a teológia területére. Ezért a hagiológia — legalábbis jelenlegi formájában — feloldhatatlan antinómiát rejt magában.

Ezt a műfajban rejlő, vagyis objektív ellentmondást Ijjas Antalnak egyébként olyan eredeti, tanulságos, művészi szépségű *Szentek élete* sem oldotta, nem oldhatta fel. Műve ennek ellenére a hazai és nemzetközi hagiológiai irodalomnak páratlanul korszerű, haladó szellemű s emellett magas irodalmi színvonalú szintézise. Jómagam nem ismerek hagiológiai alkotást, amelyben a történetiség olyan súllyal, a teológia olyan mértéktartóan s emellett annyira humanizáltan, demokratizálva, az antropológiához közeledve lépne fel, mint Ijjasnál. Epp ezért remélni lehet, hogy könyve — anélkül természetesen, hogy eloszlata a világnézeti vagy akár a tudományos ellentéteket — kedvező fogadtatásra talál a világnézeti front mindkét oldalán.

BELLÉR BÉLA

JÚDÁS

Színjáték öt felvonásban

Irtta RÓNAY GYÖRGY

HARMADIK FELVONÁS

Első jelenet.

VONULÁS A PASSIÓRA.

Délután, később alkonyat. — JÚDÁS, tenyérbe hajtott fejfel a padon. Sorra fölvonulnak: ÖREG HAZASPÁR, APÁCÁK és KORHELY LEGÉNYEK, KISPAPOK és az ÚJONCMESTER, meg az ÖRÖMLÁNYOK, KEGYES SZÜZEK a beginaházból, ALUMNUSOK a barátok klastromából a KÖVÉR BARRATTAL, végül az elkésett ÖREG SZŰZ. Legvégül a PRÉPOST.

ÖREGASSZONY. Ej, vén álomszuszek, szedd azt a göbös talpadat! Veled se lehet odaérni sehova.

ÖREGEMBER. Csárogj csak, csúnya varjú.
ÖREGASSZONY. Ó, te tohonya, miattad még utóbb helyünk se lesz.

ÖREGEMBER. Ha nem lesz, nem lesz.
ÖREGASSZONY. Még hogy végigálljam szegény eres lábammal! Coki hát!

Hátbalöki.

ÖREGEMBER. Jó, jó.

Mindketten el.

Jobbról zsolozsmaféle; egy pillanatra fölerősödik, aztán elhal; jönnek a

KORHELY LEGÉNYEK.
APÁCÁK hangja a távolban.

Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum...

1. KORHELY. A Jézusát! Hogy doktor is.

2. KORHELY. Lódoktor!

3. KORHELY. Fürdős doktor! doktorolni, tudod mit?

4. KORHELY. Kuss.

3. KORHELY. Mi az, hogy kuss?

1. KORHELY. Nocsak,

pofa be mind a kettő.

2. KORHELY. Szellentett valaki.

Disznók.

3. KORHELY. Nem én! A jó Szellet! Szavamra, hogy itt füstölt el az orrom előtt.

APÁCÁK hangja közeledik.

Ora pro nobis peccatoribus,

nunc et in hora mortis nostrae. Amen.

Az utolsó szavakra jobbról bejönnek, a templom mellett nyíló út felé tartanak; a templom előtt mélyen bókolva meghajolnak. Mindvégig lehajtják fejüket; kezükben olvasó. A KORHELY LEGÉNYEK kissé hátrébb állnak, nem messze Júdás padjától.

2. KORHELY. Ezt is a Szellet hozta?

1. KORHELY. Ezt már jószagúbb.

3. KORHELY. Egyik-másik elkelne doktorolni.

4. KORHELY. Püspökfalat mind. Hagymás tőle orrod.

3. KORHELY *előrelép.* Villára szúrjak egyet?

2. KORHELY. Nyársra, te!

Visszatartják 3. KORHELYt, dulakszanak.

1. KORHELY. Ne bolonduljatok!
APÁCAK közben lassan vonulnak, imádkozva, föl-fölerősödő mormolással.
APÁCAK. ...gyümölcse Jézus —
EGY APÁCA, erős, tiszta csengő, gyermeki hangon.

Aki értünk a keresztet hordozta.

3. KORHELY. No érted, szentem, én is...

4. KORHELY. Azt a mocskos...

Elnyomja szavait az imádság.

APÁCAK. ...asszonyunk Szűz Mária, Istennek szent Anyja...

A hang mormolásba vész, és lassan elhal, ahogy az APÁCAK elvonulnak.

3. KORHELY, kötekedve.

Mit mondtál?

2. KORHELY. Azt, hogy éhes. Enne már.

1. KORHELY. No én is. Egy kis kolbászt meg szalonnát.

4. KORHELY. Törköly-szivacsnak! Égeti a bendőd?

2. KORHELY. Te tán nem ittál?

3. KORHELY. Böjtben nem zabálhat

az igaz hívó. Mit tesz hát? Vedel.

Igaz, fiúk?

No, menjünk.

4. KORHELY.

2. KORHELY.

Hát ez itt?

1. KORHELY.

Tojásan kotlik tán.

3. KORHELY.

Ebben a maskarában?

2. KORHELY.

Holetius, ha jól látom.

3. KORHELY.

Komám!

1. KORHELY.

Ezzel ne kezdj.

Elrángatják.

3. KORHELY.

Ej, kezd a nyavalya!

4. KORHELY.

Hollót se várj közel, nehogy szemed kivájjal!

Osszekarolva el.

Nagyon gyors léptekkel besiet a kispapok ÚJONCMESTERE, meghajol a templom előtt, hirtelen mozdulattal megfordul, várja a bevonuló kispapokat; keze keresztben a mellén. — A KISPAPOK bejönnek, párban, térdet hajtának, némán állnak.

ÚJONCMESTER. Igazodj, igazodj. Nem mint a birkák.

A KISPAPOK mozognak, igazítják a sort.

ÖRÖMLÁNY énekel, közeledőben.

Ki Magdolnát szánva szántad,

bűneimet megbocsássad.

Testem fürdött szerelemben:

piros véred mosson engem.

ÚJONCMESTER gyorsan keresztet vet.

Meretrices! Apage Satanas!

ÖRÖMLÁNYOK vonulnak, karban énekelnek.

Zsoldos néptől, bűnös ágytól,

oltalmaz a prédaságtól,

csókom másnak sose adjam,

csak a lábad csókolgassam.

Bejönnek, megállnak a háttérben a KISPAPOK mögött, kissé oldalt.

ÚJONCMESTER.

Balra át!

KISPAPOK balra fordulnak.

Clerici! Klerikusok!

Ha meglátnám, hogy az urak közül,

ha netán valaki közületek,

megértettétek? Karcer, víz, száraz kenyér!

EGY ÖRÖMLÁNY.

Nézd azt a lányos arcút, milyen szelíd!

MÁSİK ÖRÖMLÁNY.

Édes bocim!

HARMADIK, meglöki.

Bűnösök menedéke!

ÖRÖMLÁNYOK mind.

Könyörögj értünk.

ÚJONCMESTER.

Karcer, víz, kenyér,

megértettétek?

ÖRÖMLÁNYOK a mellüket verve, mind.

Irgalmaz nekünk!

ÚJONCMESTER.

Ha tehát bármiféle helytelen viselkedést, primo: nyaktekerést, secundo: szemguvasztást, tertio: holmi asszonyállatoknak való alattomban történt integetést észrevennék...

KISPAPOK.
ÚJONCMESTER.

Apage Satanas!
Vagy bármiféle botránkozató mívelkedést...

KISPAPOK.
ÚJONCMESTER.

Apage Satanas!
Tehát értettük. Jobbra át! Vigyázz!
Indulj!

EGY ÖRÖMLÁNY.
MÁSİK.

El a KISPAPOKkal.
Szegény kis báránykák!

Nehogy

szemed kiessék.

HARMADIK.

Irgalmazz nekünk!

MIND.

Könyörögj értünk! Irgalmazz nekünk!

MIND.

Elmennek. Énekkal, karban és szóló.

MIND.

Csak lábadat csókolgassam,

gyötrött orcád simogassam,

EGY HANG, *esedezve.*

Édes Jézus, én szerelmem!

MIND.

Sebeidbe végy be engem...

KEGYES SZÜZEK jönnek párban, elől ELŐIMÁDKOZÓ.

ELŐIMÁDKOZÓ.

A sarkunkban leleselkedő gonosztól —

MIND.

Ments meg Uram minket.

ELŐIMÁDKOZÓ.

A feslett, céda asszonyállatoktól —

Ments meg Uram minket

A templom előtt megállnak, meghajolnak.

ELŐIMÁDKOZÓ.

Tövised, véred, kínhalálod által —

MIND.

Ments meg Uram minket.

ELŐIMÁDKOZÓ.

Halálod és föltámadásod által —

Berontanak nagy lármával az ALUMNUSOK, közbül husánggal a KÖ-

VÉR BARÁT.

ALUMNUSOK, *karban.*

Sursum, bursum, móra, bóra,

ballagunk a passióra.

Haj, haj, virágom,

kínzatásod ne fájjon,

szegény Jézus.

KÖVÉR BARÁT.

Nocsak, ne mint a konda! Nem vályúhoz megyünk!

Mit szól a nép, ha látja, hogy csak tiporjuk egymást,
mint a malacok;

mármint ti mint a malacok, én meg szuszogva itt,
akár egy vén koca,

téblábolok...

ELŐIMÁDKOZÓ.

Gyerünk, nővéreim. Isten bocsáss,
nem tudja, mit beszél.

KEGYES SZÜZEK el.

KÖVÉR BARÁT.

No mert ha tudná,

püspök volna, apátúr, kanonok,

prépost, miegymás, nem koldus barát,

legkisebb kondás Isten mezején,

már ha ez itt kicsinynek mondható.

Nem püntes hordó: van vagy két akó!

Igaz, malackák? — No, hogy van tovább?

Ne azt. A Júdást!

EGY ALUMNUS.

Jól van, hát a Júdást.

KÖVÉR BARÁT.

EGY ALUMNUS *rákezdi.*

MIND.

Szeme kancsal, szája ferde...

Csatlósokkal ment a kertbe.

Haj, haj, virágom.

Folyik a vér orcádon.

Júdás kára:

kötél kell a nyakára.

HOLETIUS *hirtelen föláll.*

KÖVÉR BARÁT.

Nem volt elég?

Elég, hát persze, hogy
elég volt. Ej, no, takarodjatok,
hess, konda, hess! Bocsánat, jó uram.
Tereli kifelé a gyerekeket.
Hess, hess! Bocsánat... Elnézést, uram...
Mind el.'

HOLETIUS.

Hogy is mondták? Kötél kell a nyakára?
Szeme kancsal... Ferde a szájam is?
szalad, meglátja Holetius, bókot csinál.
Dicsértessék.

HOLETIUS.

Hess, konda, hess!

ÖREG SZŰZ.

Uram

Krisztus, segíts!

Rémülten elszalad.

HOLETIUS.

Megállj, nem bántalak!
Vagy bántalak? Téged is bántalak?
Leül.

Fáradt vagyok. Itt ültem, és ezer
méröldet gyalogoltam. Közben lement a nap.

PRÉPOST *kijön a házából, ajtaját zárja.*

Te még nem jössz, fiam?

HOLETIUS.

Pihenni kell még,

ekkora út után.

PRÉPOST.

Sokat jártál talán?

HOLETIUS.

Itt, körbe, körbe.

PRÉPOST.

Néha nyugtató,

ha jár az ember.

HOLETIUS.

Néha nyugtató.

PRÉPOST.

S ha fájna tán...

HOLETIUS.

Nem fáj.

PRÉPOST.

Csak el ne késs;

késő van már.

HOLETIUS.

Késő van már. Nagyon

késő van már.

PRÉPOST.

Nem jössz inkább velem?

HOLETIUS.

Beszélgetnének útközben.

Egy kicsit
még pihenek. Aztán megyek. Csak egy
kicsit pihenni még.

PRÉPOST.

Pihenj, fiam.

Pihenj, kedves fiam.

El.

Második jelenet

HOLETIUS, az ESZELŐS ASSZONY.

ASSZONY *jobbról jön, rongyosan, kócosan, imbolygó, tétova léptekkel, meg-meg-
áll, körülnéz; karján mintha csecsemőt vinne.*

Se fal, se rács. Érzed a rügyszagot,
csöppecske csillagom? Se fal, se rács.
Megyünk, megyünk, és nincs se fal, se rács.

Észreveszi a földön a szétrugdosott pénzt.

Hi-hi-hi —

ha-ha-ha —

Komámasszony aranya,

haj, haj virágom.

Csicsija-babuja, drágaságom.

Itt jó eső volt. Pénzt termett a föld.

Tiéd?

HOLETIUS. Csak volt. Talán.
ASSZONY. Fölszedhetem?
HOLETIUS. Hagyd. Mocskos pénz.
ASSZONY *megőrül.* Én is mocskos vagyok,

HOLETIUS. jó helyen lesz a mellemen. Mutassam,
ASSZONY *a képzelt csecsemőt a padra teszi.* milyen mocskos?
Ej, hagyj békén!

HOLETIUS. Vigyázz,
ASSZONY. nehogy fölverd.
Ki vagy te?
Dajka csak.

Szoptattam is! Mutassam mellemen
éles foga hegét? Hogy harapott!
Ringatni is tudok. Meg dajkadalt.
Éneklő, rekedtesen, félig recitálva.
Reng a, ring a ládika,
aludj benne, kis buba,
haj, haj, virágom, csillagom.
Fütyül a szél a havon.

Kis szünet.

HOLETIUS. Kosárka volt, nem bölcső. A likon
ASSZONY. befűtt a hó. Sivalkodott szegény.
Pihennék itt, s helyette részeg álmokat
bocsátanak rám. Honnét jössz ide?
Sírból. Húsvét van, nem tudod?

Énekel.

Mikor Jézus kiszenved,
holtak sírból kimennek,
hi-hi-hi —
ha-ha-ha —

szökj fel kabla, csikócska.

Haj, haj, virágom.

HOLETIUS. Órült ének. — Kitől tanultad ezt?
ASSZONY. Mást is tudok. Sok jó nótát, bizony.
HOLETIUS. Hagyd nyugton őket. Böjtben nem szabad.
ASSZONY. Ha! ha! ha! Böjt! Nekem már vége van.

Énekel.

Haj, haj, virágom,
hogy tomboltunk a nyáron,
kapitány úr!

Úgy szökött ki alóla:
hasas lett a csikója,
kapitány úr!

Szép volt? Tavasszal sárlik a csikó,
télvízben ellik. No, hiszen tudod.
Micsoda tél volt! Nézd a térdemet,
most is fehér a hótól.

Fölhúzza térdig a szoknyáját.

HOLETIUS. Eh, rimának
ASSZONY. túl vén vagy már, bolondnak túl bohóc!
Elestem, itt van rajta még a hó.
Szél fújt. Meg nehéz is volt a kosár.
Idáig hoztam.

HOLETIUS. Mit locsogsz, te néMBER?
ASSZONY. Csak úgy, meséket. Megnőttek a fák.
Hogy lombosodnak! Akkor csupa hó volt.
A kést nem hagytam benne. Itt a szoknyám
korcába dugtam.

HOLETIUS. Tél volt — és a kést
nem hagyta benn — s a kapitány... Miféle
kapitányt emlegettél?

ASSZONY. Kapitányt?
Nem emlegettem. Ja, vagy az a nóta?!
Csak épp a templomajtó szögletét
akartam látni. Gyere, csillagom.
Fölveszi a képzeletbeli babát, indulni akar.
Zum, zum, zúg a szél,
kis bubácska gögicsél...

HOLETIUS *fölugrik, visszarántja.*
Itt maradsz!

ASSZONY. Most leesett. Rátapostál.
Szegényke, összetört.
Le akar hajolni érte.

HOLETIUS *ránt rajta egyet.*
Elég a játék!
Beszélj, ringyó, vagy...

ASSZONY. Elmondjam?
HOLETIUS *visszazuhan a padra.* Ne mondd.
ASSZONY. Elmondom.
HOLETIUS. Nem akarok tudni semmit.
ASSZONY. Én se akartam tudni. Aztán megtudtam mégis.
A hitess asszonyát. Meg hogy a titkos kannak
két kölyke született egyszerre két kocától!
HOLETIUS. Könyörgök...

ASSZONY. Igen, én is könyörögtem,
hogy ezt a síró-rívó malacot
vegye a másik vályúhoz szegénykét,
meleg moslékra ketten legyenek —
de nem! fattyút nemzett a kapitány,
hát eldugdosta volna — földbe is!
HOLETIUS. Nyugodj, nyugodj, hagymázos elme. Hát
agyrémeket kell hüvelyeznem itt?!

ASSZONY. Agyrémeket? Hídeg volt, kislfiám;
bocsáss meg érte.

Sír.

HOLETIUS. Nem, ez nem lehet.
Hogy Bálint apja — és az én apám —
hogy ez a kettő...

ASSZONY. Itt a kés. A vér
még rajta rozsdáll.

HOLETIUS. S ez a tébolyult,
szegény... szegény...

Fölzokog.
ASSZONY *simogatja lassan a fejét. A kés leesik a földre. Halkan énekelve.*
Ne sírj, drágaságom,
csillagom, virágom,
árvaságom.
Süss föl még az egyszer, édes világom!
HOLETIUS. Te nyomorult... te áldott... te szegény...
Milyen könnyű kezed van... Hogy bírtad ezt a kést?
Fölveszi a kést.
Rozsdás... de milyen éles még... hegyes...
kétéltű, dupla kés... bordák közé való...

EGY HANG *kint.*
HOLETIUS. Holetius! — Holetius!
Megyek!
Gyorsan el.

Harmadik jelenet.

AZ ESZELÓS ASSZONY TÁNCA

Az ESZELÓS ASSZONY hosszan a távozó Holetius után néz. Közben fokozatosan kiegyenesedik, szinte megnő. Először mintha csecsemőt dajkálna, halkán, szelíden énekel; majd átvált, vadabbra; a ringatás tánca megy át; mind sebesebben táncol; az ismétlést már vad forgásban éneklí, kiáltva; zéttárt karral pörög, s végül kimerülten összeesik a szín jobb sarkában.

ESZELÓS ASSZONY, *lassan, ringatva.*

Csillagom, reményem,
aludj anyád ölében,
édes árvaságom,
rezedám, violám, gyöngyvirágom.

Szilajra váltva.

Sej, haj, gyöngyvirágom!
Hogy tomboltunk a nyáron,
kapitány úr!
Mégis gyász lett a vége,
havat festett a vére,
kapitány úr!

Tébolyultan.

Mégis gyász lett a vége,
dupla kés a szívébe,
kapitány úr!

Negyedik jelenet.

ESZELÓS ASSZONY, ALBERT MESTER, a FIÚ.

Mikor az ESZELÓS ASSZONY összeesik, a hirtelen csöndben távol, a tempom mögül, elmosódva hallatszik az egybegyűlt, passióra váró nép éneke. Nyomban utána balfelől csöngettyűk; a FIÚ tolószéken begurítja ALBERT MESTERT. A szék sokkerekű, bonyolult szerkesztmény. ALBERT MESTER kis öreg; lábán pokróc, ruhája bő köntös, a Zodiákus csillogó arany és ezüst ábráival kivarrrva. Szakállá van; fején ékkövekkel kirakott, csúcsos asztrológus főveg.

ALBERT MESTER.
FIÚ.

Hé, hé! Még fölborítasz!
És ha föl?
Csalánba nem üt a ménkű.

ALBERT MESTER.

Kezem,
lábom, töröd, bordám szakasztod, orrom...
Hogy mit? Mibe nem üt?

FIÚ.

Csak mondom,
hogy ne üsse
köbe a lábát, orrát se lepénybe —
Gézengúz!

ALBERT MESTER.
FIÚ.

...és bölcs fejének se essék
kára, mivel szívem szakadna tőle,
ha csak egy szűnyogcsípés...

ALBERT MESTER.

Komolyan
beszélsz, vagy most is mókázol?

FIÚ.

Hogy én?
Fusson ki a szemem! Sír. Szegény fiú,
a lelkemet kitenném érte, s nem hiszi!
Nem is tűröm tovább.

ALBERT MESTER.

Nocsak, bohó,
tréfát így szívre venni!

FIÚ.

Hát szeret?
Körültáncolja, megáll a háta mögött, számárfület mutat.

ALBERT MESTER.

Mit művelsz ott? Csak nincs a kerekekkel valami baj?

FIÚ.

Azt hittem, egy hiányzik amott fölül.

ALBERT MESTER.

Mit mondtál?

FIÚ.

Mondom, hogy most fölül a párnán.

ALBERT MESTER.

Nem. Hanem te ott a fára. Van ott egy jó ág...

FIÚ.

Hogyne, hogy leessem!

ALBERT MESTER.

Fölmégy a fára, érted, ebugatta!

FIÚ.

Fölmégy a fára, s mondd, hogy mi van.

Mi van. Hát énekelnek. Lentről is hallani. Nem hallja? Persze, süket, mint az ágyú... Énekelnek!

Énekel, szép, tiszta, csengő hangon.

Édes Jézus, keresztfádnak állok tövében.

Csörgedező piros véred minden reményem.

ALBERT MESTER.

Ne visíts a fülembé! Hogyne hallanám.

Persze hogy énekelnek. Először mindig énekelnek.

Utána jön a játék. Fölmégy a fára,

s mondd nekem, mi van.

FIÚ.

Jobb volna odamenni.

ALBERT MESTER.

Hagyni, hogy eltapossanak, mi? Mars a fára!

FIÚ.

Ha nyakamat szegem, szegény özvegy anyámat majd gyámolítsa.

Fölmászik, az utolsó szavakat már fönről.

Látsz jól?

ALBERT MESTER.

Mondom, hogy gyámolítsa...

FIÚ, fönről.

ALBERT MESTER.

Hogy átok irtsa? Átok irtson? Engem?

Megállj, ezért még lakolsz, pernahajder!

FIÚ a fán

Hogy párnahaj kell? Úgy bizony, hátsóm alá: döfi az ág.

ESZELÓS ASSZONY fölkel, egy edeje már figyeli a mestert, aki azonban nem veszi észre, mert föl beszél a fiúnak a fára. Az asszony észrevétlenül közel megy hozzá; hirtelen.

Vedd vissza a jelet!

ALBERT MESTER.

Milyen jelet? Segítség!

ASSZONY.

A jelet.

Amit a csillagok közé mázoltál, vén bolond!

Vedd vissza a jelet! Vedd le az égről azt a kést!

Mit adjak érte? Megcsókoljalak?

Segítség!

ALBERT MESTER.

Vagy levessem a ruhámat,

ASSZONY.

kötözsem rád magam, hogy fűtözz melegemnél?

Ne tapogass, szemérmetlen szipirtyó!

ALBERT MESTER.

Vedd el tőle a kést! Szegény síró porontyot

ASSZONY.

nem hagyhatod... Hová lett? Ide tettem...

Kikaparom a szemedet, te vén!

A templomajtóhoz megy, megtalálja a sarokban a képzelt babát.

No, ne félj... Megvan... Itt van... Gyere, csöppem.

Fölv teszi, ringatja, énekel.

Csillagom, reményem,

aludj anyád ölében —

Haj, haj, virágom.

Hirtelen leejti a karját.

Nem kellett volna hagyni.

ALBERT MESTER.

Mit mondasz? Mit nem kellett volna hagyni?

ASSZONY.

Még nem késő talán. Még visszaveheted.

ALBERT MESTER.

Mit vegyek vissza, amit nem is adtam?

ASSZONY.

Köpj szálat, rusnya pók! Látod, már ütközik!

Az égre mutat.

Akaszd a szögre, mássz föl rajta, vedd le onnét!
Mire vársz?

ALBERT MESTER.

A szakállamhoz ne nyúlj!

FIÚ *a fán*

Fiú! Fiú!

Fölszúrt egy túske, nem tudok
lemenni.

ALBERT MESTER.
ASSZONY.

Segítség!

Csak vinnyogj, csak nyúszíts!

Üres a város! Úgyse hallja senki.
Megfojtsalak?

ALBERT MESTER.

Segítség! Takarodj,

parázna néember!

ASSZONY.

Szuszogj! Fújj! Lihegj!

Fújd le már onnét!

ALBERT MESTER.
ASSZONY.

Engedd el a torkom!

Lefújod hát?

ALBERT MESTER.
ASSZONY.

Mit kell lefújni? Honnan?

Te tökfejű! Te Skorpió! Te Rák!
Vízöntő, vén hugyos, herélt Bika,
te bűzös Bak!

ALBERT MESTER.

Te meg tudod, mi vagy?

Cemende! Ringyó! Cafra! Katonák
személtládája! Bordélytöltelék!
Útszéli szajha!

ASSZONY.

Mondd, csak mondd, te szikkadt

ártány... te vén kappan...

*Odaugrik, lekapja a mester fejéről a süveget, aztán
visszanyomja a fejébe.*

Mit tudsz te? Hiszen taréjod

síncs már... Kopasz majom... — Gyerünk, kicsim.

*Mintha kisgyereket fogna kézen. Nagyon lassan megy el,
jobbra. Közben énekel; az első szakaszt halkabban, még a
színen, a másodikat már a színen kívül, kétségbeesett forté-
ban; a refrén már csak alig hallatszik, messziről, elhalóan.*

Kis fekete báránycámat leölték,
zsenge szívét testéből kivették —

Haj, haj virágom — —

El is megyünk világgá immáron,
Ne rághassák szívedet, báránycám...

Haj... haj... virágom...

Ötödik jelenet.

ALBERT MESTER, FIÚ *a fán.*

ALBERT MESTER *a homlokát törülgeti.*

Majdnem megöltek... Hé, fiú!

FIÚ *a fán.*

Mi az?

ALBERT MESTER.

Gaz néember... itt a torkomat... Fiú!
Mért nem jöttél segíteni?

FIÚ.

Segíteni?

Talán dolgára kellett volna?

ALBERT MESTER.

Ej,

hát nem láttad, hogy öldökölt a féleszű?

FIÚ.

Nincs hátul is szemem, hogy visszalássak,
mikor előre nézek.

ALBERT MESTER.

Átkozott kölyök!

Hagyná, hogy a szemem kitolják. Levonom a béredből, pimasz.

FIÚ.

Én meg, ha így gyaláz, máshoz szegődöm. Fogjon ez tán jobb bolondot a maskaráját tolni. Isten áldja.

ALBERT MESTER.

Nem!

FIÚ.

Ott jön, nicsak!

ALBERT MESTER.

A néember jön? Segítség!

FIÚ.

Mit kukorékol?

ALBERT MESTER.

Segítség! — Mi jön?

FIÚ.

A tűzoltók!

ALBERT MESTER.

Tűz van? Szent Flórián, segíts!

FIÚ.

Hol ég?

Ott belül, a süveg alatt.

ALBERT MESTER

lekapja a süveget.

Hogy itt? Nem ég. *Visszateszi.*

FIÚ.

Pedig füstölt. Fölérzem

a bűzét.

ALBERT MESTER.

Hogy a medve tépne szét!

FIÚ.

Hát mondtam én egy árva szóval is, hogy jer föl kopasz a fára? Meghagyta, hogy figyeljek és mondjam, hogy mi van; s most kárpál, mert figyeltem, míg kelmed odalent mindenféle lotyókkal cicázott.

ALBERT MESTER.

Én! Cicáztam! Még hogy cicáztam! Én!

FIÚ.

S medvét küldene rám, mert mondom, hogy mi van.

ALBERT MESTER.

Mi van hát?

FIÚ.

Kétfelől fölálltak a tűzoltók.

A polgármester úr... a prépost úr... a nemzeti tanácsurak... amott zászlók alatt a nemes céhek... a tímárok... a kovácsok... asztalosok, kádárok közösen... a szíjjártók... soroljam még?

Sorold.

ALBERT MESTER.

Ajaj!

FIÚ.

Mi baj?

ALBERT MESTER.

Tyúkszem nőtt alfelemre

FIÚ.

ettől a görcsös ágtól... A kékfestők... odébb pitykés dolmányban az ötvösök... még odébb a város hajdúi... Hallja az éneket?

Énekel. Csengő fiúhang.

Mint a jó Simonnak Cirenéből, adj nekem is részt a szenvedésből... Ezt éneklük?

ALBERT MESTER.

Most már nem énekelnek.

FIÚ.

Kezdődik Urunk Jézus Krisztus szenvedése.

ALBERT MESTER

keresztet vet.

Kezdődik Urunk Jézus Krisztus szenvedése.

FIÚ.

Hogy alszanak mind. Egy órát se bírnak virrasztani.

ALBERT MESTER.

„Péter aludt, Jakab aludt, János aludt, és mind aludtak.”

FIÚ.

Ó meg, a szentem, arccal földre esve imádkozik.

ALBERT MESTER.

Most vállalja föl bűneinket.

FIÚ.

Amott meg már...

ALBERT MESTER.

Amott?

FIÚ.

Jönnek a fáklyák.

ALBERT MESTER.

A poroszlok. Elöl Holetius.

Elöl Júdás.

- FIÚ. Elöl Júdás. — Ne kelj fel!
Kegyess kincsem, barlangba rejtekezz el!
Tudok egy jó szurdékot arra feljebb.
Csókolni édes orcádat ne engedd!
- ALBERT MESTER közben csövet vett elő, az eget kémleli.
Mind fönny van már. Csillagok és planéták.
- FIÚ. Fönny vannak már. Most kelnek. Álmosan,
Péter, János, Jakab... Szemüket dörgölik,
tápáskodnak.
- ALBERT MESTER. Kosból Bikába tértünk.
Ott a Fiastyúk: mit költött vajon?
- FIÚ. Karddal, doronggal jönnek ellene.
- ALBERT MESTER. Bikából Ikrek felé haladunk.
Castor és Pollux, Léda fiai,
hattyú nemzete pár.
- FIÚ. Füsttel, korommal
égnek a fáklyák. Az ő árca fényes...
- ALBERT MESTER. Argonauták, tenger hajósai
homályból fénybe, és fényből homályba:
melykőtök hoz fényt? melykőtök homályt?
- FIÚ. Indul a bárány a farkas elébe.
- ALBERT MESTER. Farkas elé a bárány? Bárány elé a farkas?
Hátha együtt indulnak?
- FIÚ. Oly szelíd!
S a másik oly gonosz...
- ALBERT MESTER az eget kémelve. Mintha inogna ott...
De melyikük? Castor? Pollux? Nem, nem lehet...
Nyilván a csó hibás... vagy vén szemem
káprázik...
- FIÚ. Most megállnak és tanakszanak.
- ALBERT MESTER. Igen, csak vén szemem káprázott. Fenn ragyog
mind a kettő... De ott egy harmadik...
A Dioszkurok közt... vagy kívülük?...
Sose láttam...
- FIÚ. Most indulnak tovább.
- ALBERT MESTER. Heggyel előre... mint egy kés... Mit is
mondott a némbér? Vedd vissza a kést?
- FIÚ. Ó bárányom!... csak áll... kezét leejtve...
csak várja...
- ALBERT MESTER. Lányult elme! A jelet —
a kést — érted már? — Hé, fiú, kiált,
hogy hagyják abba!
- FIÚ. Vigyázz! Kést emel!
Fogjátok hát le! — Imbolyog a bárány...
Földre esik... Júdás megölte Jézust!
- ALBERT MESTER. Júdás megölte Jézust! Jaj nekem!

Függöny.

(Folytatjuk)

PRÓFÉTA VOLTÁL

*Fáradt hívő s megrettent ateista,
puhány aszkéta, s kispolgár vagány
együtt isznak, nem vágnak lázadásra,
a prófétát belepi a magány.*

*Szavuk kopottan, értelmetlenül
— mint rózsafüzér haldokló kezében —
pereg le fogaik között. Belül
halott-maszkjuk lelkekre ég egészen.*

Cselényi I. Gábor

M A S Z K O K

Írta HEGYI BÉLA

A különb ember

Pintér János állványozósegéd volt. Hatvan mellől, egy kis faluból járt Festre dolgozni. Tizedik éve, hogy minden hétfőn hajnali négykor kelt a vonat miatt. Hétközben munkásszálláson aludt, s pénteken este nyitotta rá az ajtót szelűtötte apjára. Csak akkor szólt, ha muszáj volt.

Brigádvezetőjét nagypofájú, de lógós embernek ismerte meg. Pintér elfordult, ha meglátta. Magában nem is tartotta embernek. Érezte, hogy ő különb, hiszen keményen megdolgozik a pénzéért. Azt azonban restellte volna bevalani, hogy annyi év után is, fél a magasban.

A legutóbbi nyáron a lágymányosi templom mellett tataroztak. Szörnyű hőség volt heteken át. Egyik délben, ebéd után már nem bírta tovább, letette a szekercét és leült a templom tövében az árnyékba. Egy ideig a templomkapun ki-bejárókat nézegette, aztán a feje nehézkesen előrebiccent, izzadt sapkája a két lába közé esett. Mikor felriadt, már fogyóban volt a délután. Szédelegve ugrott talpra. Ahogy a sapkájáért kapott, egy kétforintost talált benne. Csodálkozva nézett körül.

Másnap is a fal tövébe ült le pihenni. Sapkáját maga elé tette, fejét a falnak vetette, mintha aludnék. Csukott szemmel figyelt. Nemsokára kopott ruhájú férfi közeledett a lépcsőkön, vöröshajú kislányt vezetve. Mielőtt beléptek a templomba, a férfi megállt, kabátzsebébe nyúlt, kivett belőle valamit és a kislánynak adta. A kislány félénken Pintérhez osont, beleejtette a sapkába és visszaszaladt a férfhoz. Amint eltűntek a kapuban, Pintér óvatosan a sapkába sandított: három ötvenfilléres volt benne.

A brigádvezető aznap már úgy ordított vele a késésért, mint a kutyaival. Most ő is visszaordított neki, zsebében volt az ökle. Az öklében hat forint.

Két hét múlva lebontották az állványokat, Pintér János pedig kilépett a vállalattól. Orvosi papírt hozott, hogy megromlott az egyensúlyérzéke.

A környéken azóta már jól ismerik. Szerény, csendes és hálásan megköszön minden fillért. Otthon azt mondja, hogy egy üzletben kiszolgáló. Megjött a humora. Mostanában mindennap hazajár, de vasárnap is dolgozik. Ilyenkor van a legnagyobb forgalom a boltban.

A templomkapunál beljebb soha nem kívánczik, de tudja az összes ünnepeket és a nevezetesebb búcsúkat.

A múlt héten régi álma vált valóra. Motort vett.

Vaktükör

Kimaradt egy nap. Nem jött a postás. Most cél nélkül toporog a szobában, fejfájással küszködik.

Miért, miért?

A konzoltükör aranyvirágos keretében mintha Magdit látná. Övé volt a rádió, a kávéfőző, a lámpaernyő. A rekamién az a süppedés. A fotelokon.

Levelek tegnapról, tegnapelőtről, azelőtről...

Bemegy a fürdőszobába, kimos két zoknit, törülközőben kicsavarja, kiteríti. Fésülködik, kiritkult tonzurájára néhány fehér szálát húz. Közben kiszámítja, mennyi lesz a havi keresete. Négy év múlva nyugdíjazzák. Elég lesz-e a pénze, mire Magdi visszajön? Megigazítja a törülközőt, elhullott hajszálát kutat.

Fürdőköpenyét összehúzza magán. Kivesz egy könyvet. Stefan Zweig: Stuart Mária. Fordította, fordította, fordította...

Egy hét, mire ideérkezik. Elkallódott. Visszatartják a postán. Talán nincs rajta bélyeg. Vagy későn dobta be. Meg se írta.

Nővére tegnap ilyesmiket mondott: „Karcsikám, meg kell szoknod a gondolatot... reálisan kell látnod...” Nincs mit megszoknia. Magdi nyáron itt lesz, megígérte. Nem akar semmit megszokni. Ezt nem lehet megszokni.

Egyre türelmetlenebb a fejfájása. Turkál az előregedett tabletták között. A redőnyt ritkásra ereszti. Homlokán vizes zsebkendővel, fekszik.

„Magdi is nő... ismered a vérmérsékletét... reálisan kell látnod... uralj magadon. Kanada új világ, elkápráztatja... nem vagy már mai gyerek...”

Magdi visszajön. Vissza kell jönnie. Az Isten nem lehet ilyen kegyetlen. „Magdi fiatal hozzád... szoktasd magad a gondolathoz...”

El kellett volna vennie feleségül. Talán azzal visszatartotta volna.

Az erkély alatt autóbusz dübörög el, rázkódik az egész ház. Mind több az árnyék a szobában.

Stefán Mária... Honnan jutott eszébe ez a név? Talán valamelyik régi kalandja? Álmatlan éjszakája?

Be kéne rúgni ilyenkor. Ahogy azok a lumpenprolik szokták itt a sarkon...

Addig, míg nyugdíjba nem vonul, hallgat a bajairól mindenki előtt. Aztán már úgyis mindegy. Magdival elbujdosnak valamerre.

Miért, miért?

Betegnek érzi magát. Ideges.

Lassan megnyugszik.

Talán csak játszik vele? Elfelejtette? Nem hiheti.

Kicsereéli fejről a vizesruhát. Negyedóra múlva egyenletesen szuszog.

A rózsafa sublódon ketyeg a vekker.

Őszi fénykép

Varsó óvárosa. Őszi napfény.

A bástya vörös téglafalán absztrakt képek kíváncsiskodnak: „Compositio I.”, „Compositio II.”, „Compositio III.”. Kettőn báméskodnak előttük.

— English? — kérdi tőlük egy gyöngéd hang. Nyurga, szakállas, rajongó szemű festő.

Rázzák a fejüket.

— Français?

Újabb fejrész.

— Aha... Deutsch?

— Náj. Magyar. Wegry.

A festő elfordítja fejét, tünődik, végigméri őket. Aztán szépen visszamegy a zsámolyához. Napozik. A két idegen tétovázik még és lassan eloldalog.

Most az óváros hídjáról autóbusz gördül le. Oldalát felvágják, amerikaiak ömlenek ki vastagon, körülnyúzgik a képeket.

— English? — s a festő meg egy zebraformájú nő már számolnak is kétszer tíz ujjon. Sokallanak, kevesellenek. Végül az egyik kép levándorol a falról, s a szalmakalapok és kesztyűk sorfala közt bevonul az autóbusz hasába. A falon üres hely, de marad a cédula: „Compositio II.”.

Az autóbusz tovahintázik. A festő a zsámoly mögül új képet vesz elő, s az elárvult cédula fölé akasztja.

Visszaül napozni.

Béni, birtokolni

— Ni, mennyi gesztenye! — kiált fel a kisfiú.

— Vigyázz, meg ne szúrd a kezed!

A kisfiú szedi a gesztenyét.

— Gyere, segíts! — hívja az apját.

Az apa szórakozottan odasétál. Lehajol ő is, kis ággal túrkál az avarban.

— Már tele van az egyik zsebem — örvendezik a kisfiú.

— Jól van, otthon megsütheted.

Behemót férfi közeledik feléjük, karján szatyrokkal. Nem tekint rájuk, azonnal munkához lát. Gyakorlottan hajigálja be szatyrába a gesztenyét.

— Már mindkét zsebem tele van — büszkélkedik a kisfiú.

Az apa már a sajátjába rakja. Közben a behemót férfira sandít: az se lát, se hall, csak tempósan hajolgat. Apa és fia hangtalanul keresgélnek, az avar haragosan szuszog körülöttük.

— Megszúrtam a kezem — mondja a kisfiú.

— Nem baj, szedd csak.

Megtöltik a kabátzsebeket. Bugyrot kötnek a zsebkendőkből. Az apának a guggolástól már elszibbadt a térde. A behemótnak azonban föl-lejár a keze, mint egy automatáé.

— Elég volt már — egyenesedik fel a kisfiú.

— Szedd tovább!

— De én már unom.

— Szedd! — morogja az apa. Repül az avar jobbra, balra.

A behemót félreteszi a degeszre tömött szatyrokat. Most zsákot bont szét és abba dobálja a gesztenyét, egyenletesen és sebesen, senkire sem nézve.

A kisfiú szípot: — Fáj a kezem.

Az apa szájonvágja: — Ne bőgj!

Lázasan töpreng, hová rakhatna még. Cipőfűzőjével beköti mindkettőjük nadrágja szarát és kabátujját. Lassan kitömődnek kövérre, a tömérdek gesztenye feszül a ruha alatt.

Az apa kapkod maga körül, már le se tud guggolni. A behemót már megtömte a zsákot, sőt, egy másodikat és egy harmadikat is. Úgy dolgozik, oly rettenetesen, hogy az apa félni kezd. Nincs hová raknia.

A kisfiú mozdulni sem tud: keze, lába szétterped, mint a kitömött babáknak. Áll, áll, tátott szájjal piheg.

— Nyeld le — parancsolja az apja.

A kisfiú pedig nagy szemekkel nyeli, nyeli, nyeli.

Most az apa veszi a szájába. Közben töpreng. Az jár a fejében: „Mit csináljak ezzel az emberrel?”

És lassan felemeli a botját.

Krokodil-klub

1968. július 14-én a rádióból értesültem, hogy a legutóbbi vizsgálatok szerint New York csatornáiban elszaporodtak a krokodilok. Az állatparát lakosok ugyanis a csatornába eresztik le lakásban dédelgetett, de túlságosan nagyra nőtt kedvenceiket. Súlyos pénzen szerzik be a krokodilpalántákat. Sokan közülük nem rendelkeznek megfelelő összeggel, ezért gyűjtenek rá, szájuktól vonják meg a falatot, hogy egy-két év múlva magukénak mondhassanak egy kis, 30–40 cm-es pikkelyes hátú, meredt szemű, sok apró foggal büszkén mosolygó állatbébit. Többnyire a fürdőszobában vagy a konyhában tartják őket, de vannak olyan házak is, ahol a család tagjai, sőt a vendégek közé eresztik, s előttük becézgetik, etetik. Egyesek az ágyukat is megosztják velük éjszaka. A

krokodilok a kövezeten hűsölnek, úszkálnak a számukra készített meleg fürdővizben, szundítanak a kályha tövében, majd sétára indulnak a lakásban meg a kertben. Nem fél tőlük senki, hiszen ma már sokan tartanak otthon krokodilt. Többen, mint gondolnánk. Ha valakit vendégségbe hívnak, az lélekben felkészülve tesz eleget neki, s nagyon örül, ha látja, hogy a kis kedvenc mekkorát nőtt legutóbbi látogatása óta. A házigazda pedig büszkén mesél róla és arra biztatja ismerőseit, hogy ők is vegyenek egyet, mert a krokodil okos, jól idomítható, egzotikus állat, az ember barátja. Csupán a gyerekek, akik még nem láttak düllelt szemű krokodilt, riadoznak, de később ők is megbarátkoznak vele.

Egy csak a baj: a krokodilok nőnek. Alig néhány év alatt teljesen kifejlődnek olyannyira, hogy hosszúságuk eléri a több métert, súlyuk a több mázsát. Gazdáik ekkor már nem tarthatják tovább a lakásban. Elpusztítani azonban sajnálják, hiszen nagyon megszerették. Egyébként is gondot okozna a hatalmas állatok tetemének elszállítása. Amikor tehát a krokodil jelenléte kezd terheissé válni, a család sűrű krokodilkönyveket hullatva vesz búcsút tőle, majd gyöngéden a csatornába csúsztatja. Mind ez ideig titokban azt remélték, hogy az állatok etetés és tiszta víz híján rövidesen kimúlnak. Annál kínosabb most az állatbarátok meglepetése, mivel nyilvánvaló: a krokodilok nemhogy elpusztulnának, inkább híznak és szaporodnak a város alatti végtelen járatokban.

Néhány amerikai félhivatalos lap tudni véli, hogy a közelmúltban illegális nemzetközi szekta alakult, amely a krokodilpártolók közül verbuválja tagjait: arra igyekszik rávenni őket, hogy csecsemőket áldozzanak fel a krokodilokért. A szekta főpapjai arra hivatkoznak, hogy egyes ókori vallások ugyanezt tették, szent állatnak tartva a krokodilokat. Természetesen nem egészséges gyerekeket áldoznának fel, csak nyomorékon vagy betegen születetteket. A tagok nem szívesen hajlanak a felhívásra, hiszen még csekély a számuk, gyermekből viszont sokra volna szükség. S különben is, a titkos társaságon kívüli intézmények a városban bőven juttatnak le élő és holt csecsemőket a csatornahálózatba.

A krokodil ragaszkodó állat. Nehezen viseli el a helyváltoztatást, gazdától való elszakítottaságát. Minden erejével azon van, hogy előbb-utóbb visszajusson az általa megszokott környezetbe. Ezért egyes kerületekben már ki-kitörték a csatornából, sikerült a folyókba jutniuk, s a rakparti lépcsőkhöz át az utcákra is felbotorkáltak a gyalogosok közt általános pánikot, a közlekedésben zűrzavart okozva. A probléma súlyosabb, mint gondolnánk. A napokban — ha hinni lehet a hírügynökségek jelentéseinek — a krokodilok valósággal eltömték az Y. kerület csatornáinak fővezetékeit. A szennyvíz kiöntött a kanálisrácsokon, elárasztotta az utcákat és a pincéket, sőt, visszanyomult a lefolyó vezetéseken át a lakásokba is. Sajnálatos módon, az újságok nem foglalkoztak a jelenségek igazi okaival, mintha félnének feltárni a valóságot. Pedig ijesztő jövőnek nézhetünk elébe. A szakemberek tudni vélik, hogy néhány éven belül — figyelembe véve a krokodilok szaporaságát — szétfeszíthetik a vezetéseket a főútvonalak alatt, megrepszítve az úttest burkolatát és megsüllyesztve a házfalakat.

Csatornák ugyanis mindenütt vannak, amerre manapság utakat építenek. Krokodilok is. Csak szólítani kell őket.

A koncert

Reggel ismét megnézte a műsort. Este Beethoven hegedűversenyét játsszák, Yehudi Menuhin hegedül.

Már az éjszaka elővette a reumája, emiatt sántított kissé. Szokása szerint megnyomkodta, bár tudta, hogy ez mit sem használ. Beágyazott, kisépért, gondosabban, mint szokott. Letörölte a port, nagyokat roppant a karja, mikor felnyúj-

tózkodott a szekrények tetejére. Ezután leloholt vásárolni. Az egyik kirakatüvegben vette csak észre, hogy elfelejtett fésűlködni.

Tíz órakor felkészítette az ebédet. A postás, mint máskor, beszélgetni akart vele, de ő sietve becsukta az ajtót előtte. Kisúrolta a fürdőkádat, a mosdót, beáztatott a hólnapi nagymosásra.

Déltájban telefonhoz hívták: „Nincs kedvetek átjönni vacsora után?” Szabadkozott, hogy már más programjuk van. Ebéd előtt összeírta a kiadásokat. Négy falatot evett az ajtónak dőlve, fél csésze teával.

Nem sokkal azután, hogy a vacsorakészítéshez fogott, megjöttek a gyerekei az iskolából. Terített és megetette őket. Most nem ült le közójük. Seb-tében a markába söpörte a morzsát az asztalról és visszazaladt a konyhába. Húst vert ki, krumplit hámozott. Lihegett és kivörösödött, mire áttörte. A fia csodálkozott, hogy ma milyen fürge, nem dől le pihenni délután.

Fél hat után öt perccel a férje is hazaérkezett. Ingerült volt és hallgatatag. Csak akkor oldódott meg a nyelve, mikor elébe tette az uzsonnát. Míg a férfi evett, a szék sarkára ült és hallgatta.

Hét órakor úgy érezte, beszakad a háta. A vasalt holmit elrakta, a zsebkendőket, szalvétákat a lányának hagyta hajtogatni. Nekiült foltozni és a fia nadrágjára új koptatót varrni.

Nyolc óra előtt vacsoráztak. Alig tudott enni. Nem mosogatott, nem volt már ideje. Kétszer is besietett a szobába úgy, hogy aztán közepén toporgott, mert elfelejtette, mit akart. A gyerekeket aludni küldte. Átöltözött kedvenc selyemruhájába, bekölnizte magát, harisnyát húzott és leoltotta a villanyt. Csak az olvasólámpát hagyta égve. Bekapcsolta a rádiót, körülnézett, nem látja e senki: ekkor újból megnézte a műsort. Cigaretta készített oda magának, hamutartót és öngyújtót. Míg az előző műsor vége ment, bevett egy fájdalomcsillapítót. Papucsba bújt és a fotelben kényelmesen elhelyezkedett. Rágyújtott.

Pontosan húsz óra harmincöt perc volt. Kapcsolták a Zeneakadémiát. Néhány suttagó szó után hatalmas, majd lassan szétmorzsálódó taps, végül teljes csend. Fojtott köhécselések. A messzeségben óriási csillár, frakkok, kottaállványok, villogó réztetek. Megszólalt a hegedűverseny zenekari bevezetője. A varázsszem, mint egy méléző zöld lepke, finoman széttárta árnyékszárnyait. Cigarettajának füstje körülfolyta a lámpát és felkúszott a megnyúlt mennyezet felé.

Csak éjjel után ébredt fel, a műsorzárás utáni süket csöndre. Szája már teljesen kiszáradt. Ruhája tele hamuval.

Metamorfózis

Belenyomja ujjait a puha fövénybe, melyet fémfehérre fest a holdvilág. Belenyomja ujjait. Ujjak csokra valamennyi lábnyom. Mind a négy lábának ott-hagyja nyomát. S a nyomok kettős sorban vonulnak a fémféher színű fövényen.

Rettenetes józan a holdfény. De irgalmatlan, mint az ember; egyszerűen: igazságos. Az ég fekete. A hangot a levegőréteg szétpermetezte, ide csupán a csend szállt le.

Csak ő maradt a fövényen. Négy lábának, négy csodás prémpuha talpának nyomai kettős sorban vezetnek a fémféher fövényen a messzeségbe. Messzebb egyre gyérül a fény, s a láthatárig el sem jut a hold világa. Ott már csak sejteni lehet a mancsok nyomait.

Végigment a süppedő fövényen. Csak sejteni lehet, merre, hová. A távolban talán nagy tó terül el, — esetleg a tenger. Tenger, ide-odalöködő sós vízzel, sziklátlanul, egyenletes, a legősibbnek tűnő partokkal. Bizonyára a tenger, hiszen Scarlatti csakis a tenger felé vehette útját.

Most pedig valahol tenger és hold határán, sötétben és némaságban fülel.

MINT NÉMA HAL

Irta DEÁK KÁROLY

Jóel a kopaszodást is hamar végigcsinálta, mint mindent a világon, azal a gyermeki nemtörődomséggel, amellyel, utazóügynökök, vénlányok és gondos családapák tudnak megkopaszodni. Még nem látott harmincnyolc tavaszt sem, s a vigyori iskoláslányok gyakran kuncogtak mögötte, mert fedezték gyéren-palástolt kopaszságát. Vannak férfiak, akik számára a kopaszság iszonyú katasztrófa. Jóel azonban vidám harlekin-mosollyal nézte a tükörben egyre ritkuló haját és ez a kezdődő kopaszság rálehelte egy fintort „legbelső” arcára is.

Mert ilyen legbelső arca mindenkinek van, aki érzi saját lényének időtlen komolyságát, azt a belső várkastélyt, amelyet a szokások, álarcok és jellemhibák mögött soha, senki nem tudhat egészen megismerni.

És mikor ez a kétféle nevetés — a belső és a külső — elsőlízben simult egymásba, Jóel akkor kezdett megszépülni. Szikáran és elgondolkozva ült egy párnás autóbusz sarkában, álmatlan éjszakáktól és gyógyszerektől koravén arccal bámult kifelé, nézte a villamosokat és a fákat, s közben homlokát elgondolkozva simogatta. Csak később vette észre, hogy a szemben ülő lány alig láthatóan elmosolyodik azon, hogy a szabadoneresztett tenyér mi-lyen spontán szeretettel csúszik végig a kopaszodó fejtetőn. Oly finom és él-nélküli volt ez a mosoly, hogy Jóelban a „legbelső” arc is elkezdett mosolyogni, a belső várkastély ablakai szikrázó fénnel felragyogtak, s a ki-ábrándult, „fizikai” száj is átvette ezt a mosolyt. Ekkor történt, hogy egyik pillanatról a másikra — átmenetileg — megszépült. Mintha bensejében kigyúlt volna egy lámpa, vonásait átvilágította valami, szája lágy lett, szeme ragyogott, s egész lényéből elsimultak az árnyékok.

A hirtelen változás varázsütését a lány szeméből kényelmesen leolvashatta. Megnőtt ez a szempár és tiszta lett, mint a májusi napfény, vagy mint egy anya szeme, aki először pillantja meg újszülött gyermekét. Az ajkak egy pillanatra eiváltak egymástól, mint aki befelé figyel, mert hall, nagyon távolról, vagy éppen az emlékei között, egy zongorahangot, amely, míg itt él a Földön, számára felejthetetlen marad. S miközben a lány kifelé és befelé egyaránt figyelt, egész alakját befonta valami templomi sugárzás, mint aki, hirtelen megérti, hogy a Földet, minden látszat ellenére, áthatja a kegyelem rejtett, csillagszép gyümölcse, a szeretet.

Jóel látta, hogy az ő hirtelen-támadt „szépsége” anyává bűvölte ezt a lányt, s noha pár pillanatig közéjük állt egy külön világ: a kalauz, mégis mosolyogtak mind a ketten, keresztülragyogtak a kalauz testén, fájdalom nélkül átfúrták mosolyukkal, mert az ilyen mosoly, minthogy vajpuha, acélhegyeken is áthatol. Jóel akkor már tudta, hogy van a dolgoknak egy, a „legesleg” semmitmondó fokozatán túli fajtája is, például az „abszolút puhaság”, amely erőlködés nélkül, a fény suhanásának könnyedségével, legyőz mindenfajta keménységet ahogy a Megfeszített jóságának szelíd, de eltökélt alchímiája győzte le a durvaság szellemét.

Ezt talán a lány is tudta, mert ő sem haragudott a kalauzra. Néha, nagyon ritkán, támadnak olyan pillanatok, amikor egy gyanútlan ember valami lényeges dolgot villámszerűen megtanul. Ezért volt olyan szép a fej-tartása annak a lánynak, amint szelíd türelemmel várta, hogy a kalauz elmozduljon onnan, és a két szempár „fizikai” fénye újra összeérjen. Sok mindent tudott akkor ez a lány, mindazt, amit a „megszépült” Jóel, hogy ebben a percben is sokan meghalnak, ki-ki a saját törvénye szerint, aztán.

van, aki éppen kertészkedik, rádiót szerel vagy ebédel, vagy tán autóbussen rohan valahová, mert azt hiszi, hogy ha leszáll valahol, akkor egyúttal megérkezett.

Ők most tudták, nincs olyan autóbusz, amellyel sikerül megérkezni, s csaknem félve ültek, a térben valahol, egy társaskocsi belsejében, amelyre a megérkezés-vágy oktondi reményével léptek fel, alig pár perccel ezelőtt. De most már tudták, hogy nem fognak megérkezni, sem együtt, sem külön-külön, mert a megérkezés nem más, mint öncsalás és perpetuális illúzió. Sokáig nem néztek egymásra, de mind a ketten mosolyogtak. Micsoda gazdagság: már nem is kellett nézniök egymást!

A kalauz megnyomott egy csengőt, s ez így, alapjában véve rendben volt. Kislányom, vigyázz azzal a vonalzóval, még megüthetsz valakit. Rőt szoknya lobbant az ajtó előtt, ketten pedig hangosan beszéltek egy már idős, de rendkívül magas emberről. A kislány táskája mögé dugta vonalzóját.

A lány eközben csendben ült, valami szelíd, alig fegyelmezett boldogsággal. Jóel, mikor a lányra nézett, tudta, hogy soha nem fognak beszélni egymással, mert a beszéd: a Logos álarca, bűnbeesett tulajdonság, szükségyszerű pótlék, s a beszéd képességét azért kapták az emberek, mert eljátszották a mondhatatlant. Mennyi értelmetlen fecsegés, mennyi nyelven!

De ők már „elmondták” egymásnak a mondhatatlant. Ez a közös tudás úgy hajolt ki lényükből, mint utas a vonatablakon. Jóel felállt, elgondolkozva. Csak annak volna szabad beszélnie, aki a legmagasabb költemény színvonalán tudna valamit közölni embertársaival. Az ajtónál várta, hogy megálljon a társaskocsi.

Ekkor váratlan dolog történt. A lány, ültében visszafordult és tekintetével elbúcsúzott tőle. Jóel is csak a szemével üzent, boldog-szomorúan, mint aki sorsát követi és nem a kerekarcú „boldogságot”, — aztán nem sokára megállt az autóbusz.

Lesétált, s a lányt nem látta többé.

Tudta, hogy a közeli lakásban egy szomorú nő várja, aki sokáig igen melegsívű volt, de később — lassacskán — megdermedt, majd elrejtette arcát az emberek elől. S attól fogva álarcosan járt mindenhová, de csöndben, panasz nélkül és szótlanul.

Jóel irányt változtatott, s/a pompás villák közt elindult a hegyek felé. Nem jutott messzire. Mikor a hegy közelébe ért, kifújta magát. A jólismert fák csaknem ellenségesen álltak helyükön. Ekkor meghökkent. Érezte, hogy az idegen lány bámulatos szeme mire kötelezi őt. Ezért elindult visszafelé, lassan, megtörten, kötelességszerűen, ama lakás felé, azzal a biztos tudattal, hogy most sem fog megérkezni.

Mikor odaért, lassú léptekkel ment föl a lépcsőn, tétova és imbolygó mozdulatokkal, mint aki kissé részeg. Kulcsot keresett, áthaladt az előszobán, majd benyitott az egyik ajtón. Hirtelen kitárult egy hatalmas fénykocsi, mint akvárium, díszhalként úszó bútorokkal. S a pamlagon ő ült, a Másik mozdulatlanul, nagy szemekkel, dermedten a szenvedéstől, mint néma hal, egy pici szatyor rabságában. És csönd volt.

Bizony, ha eljön az ítélet, nem kérdik, mit tanítottunk, hanem mit cselekedtünk; sem azt nem vizsgálják, mily szépen beszéltünk, hanem mily szentül éltünk.

Mily boldog és okos, aki életében olyan igyekszik lenni, amilyennek halála óráján találatni kíván.

K e m p i s T a m á s

Akik aggódva figyelik az emberiség jövődő sorsát, egyre többet küszködnek a levegő és a víz tisztaságáért, mert mindkettő vészes mértékben szennyeződik. S ezzel körülbelül egyenértékűen veszélyes, ha nem veszélyesebb az a zajártalom, amelynek mindnyájan ki vagyunk téve. Az úgynevezett civilizációs betegségek közül az egyik legsúlyosabb az, amelyet az állandó és sajnos szüntelenül fokozódó zaj idéz elő.

Szinte tragikomikus ugyanakkor, hogy az emberek egy tekintélyes része mennyire fél a csöndtől. Azt hiszem, nem fogunk túlzottan mellé, ha úgy ítéljük meg ezt a jelenséget, hogy félnek saját maguktól. Valahogy úgy vannak, mint Stefan Zweig *Égő titok* című elbeszéléseinek egyik hőse, a fiatal báró, akit az író így jellemez: „Semmiféle hajlandóság nem élt benne, hogy önmagával szemben álljon, lehetőleg el is kerülte az ilyen találkozásokat, mert egyáltalán nem akart meghitt ismeretséget kötni önmagával.” Éppen ezért ha kell, ha nem, üvölt a rádió, harsog a magnó, pörög a lemezjátszó. A zsebrádió jóvoltából már a hegyek és az erdők is visszhangzanak. Sajnos nagyon sokan borzadnak a csöndtől. Vagy azért, mert annyira üresek és tartalmatlanok, hogy nem tudnak a csöndben önmagukkal mit kezdeni, vagy azért, mert a zajjal a bennük lévő összevisszaság hangzavarát óhajtják túlharsogni.

Az egyház mindig tudta, hogy az Istennel való találkozáshoz csönd kell. A régi remeték többek között ezért is vonultak pusztába. Az ősi monostorokat ezért építették a vadonban, ezért egyik főszabálya a szerzetesházakban ma is a csönd. Vannak olyan szigorú szerzetesrendek, ahol szinte semmit sem beszélnek. Mivel a lelki élet bizonyos mértékű csönd nélkül lehetetlen, a vallásos embernek nemcsak hogy nem szabad félnie a csöndtől, hanem ellenkezéleg: igényelnie kell azt.

Érdekes újítása a liturgiának, hogy a szentmise rendjébe is beiktatta a csöndet. A szertartási szabályok előírják, hogy a pap szentmise végzése közben három alkalommal álljon meg bizonyos időre, és ez alatt az idő alatt mindenki maradjon csöndben. Az első ilyen alkalom a szentmise kezdetén van. Miután elhangzott a főlhívás, hogy „vizsgáljuk meg lelkiismeretünket és bánjuk meg bűneinket”, rövid csönd következik. Ennek a néhány

másodpercnél, vagy legföljebb egy percnél nem az a rendeltetése, hogy valaki ezalatt belebújék imakönyvébe vagy a rózsafüzér szemeit pörgesse. Magunkba kell pillantanunk, rövid „leltározást” kell végeznünk: vajon a legutóbbi szentmise óta, amelyen részt vettünk, mi nehezedik a lelkünkre? Mondják, hogy az ember halálveszély esetén egy pillanat alatt át tudja tekinteni egész életét. Talán a szentmisén sem kell sok idő, hogy szembenézzünk önmagunkkal, nyiltan megvalljuk az Úristennek gyarlóságunkat és őszinte bánatfohással bocsánatát kérjük.

Másodszor rövid csönd van „Dicsőség” után, amikor a pap ajkáról elhangzott a „Könyörögjünk” fől szólítás. Ennek a csöndnek is kettős a rendeltetése. Egyrészt az, hogy mielőtt a jó Istenhez szólnánk, lelkileg szedjük kissé össze magunkat, hiszen nagy dolog az, hogy vele beszélhetünk. Másrészt az a célja, hogy az egyház hivatalos könyörgése előtt lélekben röviden tárjuk mennyei Atyánk elé azt, amit mi személy szerint is kérni akarunk és várunk tőle ebben a szentmisében. Gondoljuk meg, hogy ha valaki néhány perces magánkihallgatást kaphatna a római pápától, e nagy esemény előtt, hogy rendbeszedné magát s hány-szor átgondolná előbb, mit fog a Szentatyának mondani.

A harmadik csöndes idő a szentáldozás után van. Miután a pap összerakta a kelyhet, egy kicsit magába mélyedve imádkozik. Ennek a csöndnek az a rendeltetése, hogy aki áldozott a szentmisében, néhány pillanatig saját szavaival beszélgessen el a szívébe költözött szentségi Jézussal. De aki nem áldozott, annak is van éppen mit tennie. Ha más nem, hát gondolkodjék el azon, miért nem áldozik és vajon mikor lesz hajlandó meghallani az Üdvözítő invitálását a mennyei lakomára?

Szeressük a csöndet. A belső csöndet is, meg a külsőt is. Állandó zajban, lármában nehéz emberhez méltó életet élni. Nehéz azért, mert ahhoz a gondolkodás és az elmélyülés elválaszthatatlanul hozzátartozik. Ez pedig csönd nélkül nem megy. Éppen azért örüljünk, hogy a szentmise rendjébe is belekerült a csönd. Éspedig nem tetszés szerint, hanem kötelezően. Igyekezzünk ügyesen és okosan felhasználni lelkünk épülésére.

KATONA NÁNDOR

NAPLÓ

FEKETE ISTVÁN KÖSZÖNTÉSE

A természet harmóniáját voltaképpen az adja, hogy minden dolog valamiben valahol hasonlít egy másik dologhoz. Ha nem volna ez a hasonlóság, nem volna költészet sem. A legvisszatartóbb dolgok azok, amelyek nem hasonlítanak semmire, ezekben ugyanis nincs költészet, nincs harmónia. A költészet maga a természet harmóniája.

Fekete István írásainak sajátos varázsát éppen ez a harmóniára törekvés, a természet és az emberi világ rokonvonalásainak újrafelfedezése jelenti. A természet Rousseau-i hívása nála úgy valósul meg, hogy minden élőlényt az ember személyes társává, sorsának vagy egy-egy jellemző tulajdonságának hordozójává tesz. Népszerű állattörténetei néhol La Fontaine példázatait, néhol Szaltikov-Scsedrin általános emberi gyöngeségeket és hibákat karikírozó állatmeséit juttatják eszünkbe. A meseszövev frissége és szinte gyermeki bája hőseit Walt Disney legendás állatfiguráinak közeli ismerőseivé avatja. Írásművészetének fő erényei: az érzelmek őszintesége, az írói szándék világossága, a szavak és a mondatok egyszerűsége, amelyek méltó keretként szolgálják a hazaszeretetet, a táj és a gondolatot, a lélek tisztulását érlelő csend dicséretét. Regényeit, elbeszéléseit olvasva felmerülhet a kérdés: következetes ragaszkodása a természethez, tematikai egyoldalúsága nem írói önzést takar-e? Vajon a csend szeretete nem a magány szeretete-e? Az író erre a kérdésre a magyar irodalom legszébb elbeszélő hagyományait követő művében, a Csend-ben így válaszol: „Talán nem egoizmus egészen, de ilyen vagyok, és ilyen volt édesanyám is. Békét akart, és akarok én is — minden áron!” Az emberhez illő béke, a lélek és a szellem nyugalmanak áhítása vezérli őt az állat- és növényvilág emberközelbe hozásának szívós és türelmes kísérleteiben, a természet törvényeinek költői feltárásában és a minden élőkre, minden közösségre érvényes harmónia arany metszés-szabályainak megmutatásában.

Fekete István, akinek írásaival az olvasóközönség lapunkban is nem egyszer találkozott, most ünnepli 70. születésnapját és több évtizedes írói jubileumát. Munkássága elismerésül a kormányzat a Munka Erdemrend arany fokozatával tüntette ki. A Vigilia szerkesztősége és olvasói nevében őszinte szeretettel gratulálunk és még sok, művekben gazdag esztendőt kívánunk neki.

AZ OLVASÓ NAPLÓJA

Olyan író körül, akit hosszú időre elfelejtettek, aztán később újra fölfedeznek, többnyire mindig támad valami titokzatosság. Miért felejtették el, ha egyszer megérdemli, hogy fölfedezzék? A kérdésre rendszerint valamilyen vád a válasz. Az esetek többségében a társadalom ellen, és az esetek többségében jogosan.

Gozdsu Elek* ügyében a feledés rejtélyét megtette az elhallgatásé. Miért? Hiszen első regénye, Az aranyhajú asszony, (1880) ahhoz képest, hogy első regény volt, tisztességgel aratott. Ő maga írja le egy levelében a debütáló író szorongását: "...és mikor az el nem ke-

rülhető kritikákra gondoltam, összeszorult az ostoba szívem, és megbántam, hogy ezt a regényt írtam, és mint az alvajáró mentem ki az utcára, mentem reggelizni, de nem tudom, hogyan, egyszerre egy könyvkereskedés kirakata előtt találtam magamat, és megdöbbenve láttam ott a könyvemet, jól emlékszem, hat példány feküdt egymás mellett, azt hittem, hogy elsüllyedek! Képzeldő számarnak éreztem magamat, féltem, hogy kinevetnek, és elpirultam... Bementem a Kálmán kávéházba, és a pincér elébem tette a reggeli lapokat... remegő kézzel vettem a kezembe Jókai lapját, a Hont. A tárca címe ez volt:

*Gozdsu Elek: Anna-levelek. Válogatta és az utószót írta Pongrácz P. Mária. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969.

Egy új regényíró — és faltam a betűket... a regény tetszett, nagyon tetszett a kritikusoknak... mindenkinek tetszett, a siker megvolt...”

Ez a visszaemlékezés, 1913 legvégéről, nemcsak mint annak dokumentuma fontos, milyen kedvezően fogadták Gozsdu első regényét. Az íróra is jellemző. Hiába issza a kritikák elolvasása után „büszke göggel” a kávéját: ennek a fiatal írónak — ahogyan a személyes emlékezés fölidézi — alapmagatartása a félnétség, a bizonytalanság. Ebben nyoma sincs a fiatal titán öntudatának, kapudöngető bátorságának. S ha netán az emlékező, az öregedő férfi kicsit elrajzolta volna az arcképet: annál jellemzőbb, hogy éppen ebbe az irányba rajzolta el. Ha az elhallgatás miatt jére keressük a választ, mindenesetre jegezzük meg magunknak ezt az adalékot.

Sikerrel indult tehát; és nem lehet azt mondani, hogy később viszont csupa kudarc érte volna. Novelláskötete, a *Tantalus* (1886) egyike volt Justh Zsigmond „legkedvesebb magyar könyveinek”; „nem egészen eredeti opus — írta róla *Naplójában* — Turgenyev hatása alatt áll, de azért éppen olyan élvezettel olvasom, mintha maga Turgenyev írta volna.” Ha valakit íróársai épp olyan élvezettel olvasnak, mint Turgenyevet; ez nem kis elismerés; és dícséret, elismerés az az *epiteton* is, amit Gozsduknak a *Tantalus*, és második regénye, a *Köd* (1882) szerzett meg az irodalmi közvéleményben: ő volt a „magyar Turgenyev”.

Igaz, hogy a *Tantalus* nem fogyott el heteken belül; állítólag több mint két évtized kellett hozzá, hogy utolsó példányai elkeljenek. De ezt arra az időre vonatkozólag nemcsak a *Tantalusról* lehet elmondani. Az *aranyhajú asszony*ról viszont magától Gozsduától tudjuk, hogy elkelt, annyira, hogy neki magának sem maradt példánya; nagy nehezen sikerült 1913-ban egyet felhajtania egy kolozsvári antikváriumban. Nem nagyon valószínű tehát, hogy a közöny fullasztotta volna el a szavát, ahogyan válogatott elbeszélései, az 1955-ben kiadott *Nemes rozsdá* című kötet előszavában olvassuk. Rá sem nehezedett nagyobb közöny, mint másokra. Mások megbírtak ugyanazzal a közönnyel. Gozsdu, úgy látszik, nem bírt meg vele. Miért? — kérdezzük ismét.

Többnyire idézni szokták róla Justh Zsigmond jellemzését. Azt mondja, róla a *Naplóban*: „Örmény, keleti kifinomult faj. L'homme à la rêverie et — a ciga-

rette. A délszláv az uralkodó az egyéniségében, álmodni szeretne csak, de hát dolgozni is kell, hogy az ember élhessen, s ami a bökkenő nála, hogy nem azt teszi, amit szeretne. Mint ügyész működik, s nem mint író.” Tehát mégis a kor közönye és sivársága törte derékba, mert más pályára kényszerítette, mint amire hivatása volt? Ez sem áll, legalábbis nem egészen. Az „írói életforma” akkor már elsősorban az újságírás volt, és Gozsdu ezzel rövid időre meg is próbálkozott. De hamar abbahagyta, mert „az újságyszerkesztéssel járó éjszakai munkát nem bírta a szervezete”. És lehet, hogy valóban a szervezete nem bírta. De a testi mellett nyilván a lelki sem: ennek az alapjában félnék, habozó, inkább kitérő, mint harcos természetű embernek viszonylagos biztonság kellett; visszatért tehát az újságírás „bizonytalan” kalandja után a „biztos” állásba: a bírósághoz.

Ott aztán — gondolhatnánk — fölörölte a hivatali munka; vagy a társadalmi konvenciók tették lehetetlenné, hogy „komoly hivatalnok” létére írjon. De ez sem így van. A hivatal munkája egyáltalán nem volt taposómalom; Gozsduknak bőven maradt tőle ideje a maga számára. Írhatott volna, és szégyellnie sem kellett volna, hogy ír, hiszen Temesvárott ez nem volt titok, és szégyen sem volt: a városban köztisztviselőként állt nemcsak mint közéleti személyiség, hanem úgy is, „mint kulturális életünk oszlopa”. Egyébként is, ha félnie kellett volna az „íróság” ódiumától, miért engedte színre 1908-ban Giotto-drámáját, A *félistent*?

Hát akkor miért? Most, hogy az *Anna-levelek* előkerültek és megjelentek, alighanem megkaptuk bennük a választ is. Gozsdu 1906-ban megismeri Weisz Annát, Weisz Lajos gazdag temesvári kereskedő feleségét. Vonzalmuk gyümölcse az *Anna-levelek* tízéves levelezése, majd nem öt és félszáz levéllel. Gozsdu nem hallgatott el; tíz éven át szinte napról napra írt, nem is hevenyészve, hanem nagy írói gonddal és becsvágygyal, a legintimebb körben, és a jövőnek. „Leveleimben oldódott meg minden írásosztönöm” — írja Annának 1914 legelején. Tehát volt „írásoztöne”; csak éppen energiája nem volt, hogy ezt érvényesítse; csak kellő ereje nem volt hozzá, hogy vállalja az alkotáshoz, teremtés idegmunkáját, hogy évi egy-két elbeszélésnél többet és huzamosabban dolgozzék, hogy az irodalmi élet éles szelét, nyersebb levegőjét el-

viselje. Emlékezzünk a kezdő író szorongására; emlékezzünk Justh gyors cezurarajzára a cigarettázva ábrázoló „magyar Turgenyevről”, akinek „az a nagy baja, hogy nincs erős egyénisége”, hogy „keleti finomult faj”, vagyis hogy egy kicsit emervált, egy kicsit túl visszahúzódo, túl álmatag. Anna megadta neki — a kertjében valóságosan is — azt az üvegházat, ahol a lehető legnagyobb „szólvédettségben” dolgozhatott, mégpedig úgy, hogy elég volt az impresszióit elmondani, elég volt kultúrélményeiről beszámolni, hangulatok skáláin játszania, a művészet dolgaival elbélődni, de nem kellett se sorsokat talpra állítania, se jellemeket fölépítenie, se cselekményt bonyolítania. Egy tipikusan századfordulói „művész” életérzés műve ez a levélfűzér, a maeterlincki szimbolizmus temesvári lecsapódása, a lelki színjátások orgiája. „A mi pszichénk néha hidegen-kék, néha mélyenlila, néha sárga, néha olyan, mint a gazdagon gyantás fenyőfa lángja, és néha olyan mélyen lángoló a színe, mint a lenyugvó nap égése...” És „ezekért a színekért érdemes írni”; de ezek a színek mint téma, mint majdnem egyetlen téma, nem bírnak el másfajta, tágasabb keretet, többet és szélesebbet a kert, a budoár intimitásánál, az üvegház temperált-illatos légkörénél. „Az ember néha egy igen kicsit művész is, és ilyenkor szépségek-re vágyik és alkotni akar, alkotni törekszik valamit, ami szép, ami nemes, emberi, tehát isteni.” És Gozsdunak ennyit az alkotás: rögzíteni napról napra a kettejük pszichéjének irizáló játékát, a kettejük intellektusának rebbenéseit. Nem „az utolsó percig, de azt akartam, hogy azon túl is”, élni „a megértő kultúremlékek emlékezetében”. „Nem a hiúság vezetett erre a gondolatra — én a magam lévénék a lehető hű képét akartam megőrizni az enyészettől, és azért jegyeztem föl minden jellemző vonását, minden fénytörését a hangulatainak, és ezért jegyeztem föl a tetteinek, a gondolatainak és érzéseinek minden gesztusát...”

Gozsdut nem a kor némította el. És nem is némult el; csak éppen a lehető leghalkabbra mérsékelte a hangját, egy meghitt kettős hangtávolságához mérte, „varázslatos izoláltságuk” vattás, virágillatos, muzikális csöndjéhez. Két ember „lelkének revelációi” ezek a levelek, ez a levélapló, levéregény; de *egy* reveláló tükörben: Gozsdu lelke tükrözi Annát, és önmagát is ő adja Anna lelkének rajzában. „Intim levelek ezek” — mondja; „a szívünk nem volt elég nagy, a lelkünk nem volt elég érzékeny, és nem láttunk elég mesze, és nem éreztünk elég mélyen, hogy az emberiség nagy feladatai érdekelték volna bennünket — mi ketten csak egymással foglalkoztunk, csak egymást láttuk, és ez nekünk elég volt.”

És mert végül is *egyetlen* tükör tükrözi kettejüket, ez az „ez nekünk elég volt” végső soron annyit jelent: „ez nekem elég volt”. Elég volt önmagának.

Ezért hallgatott el, illetve ezért nem beszélt „hangosabban”. A döntő ok nem a korában rejtett, hanem az alkatában. Ez az *Anna-levelek* után cáfolhatatlan világosság áll előttünk. „Úgy érzem, hogy semmi közöm sincsen a külvilághoz” — idézi egy, a világháború küszöbén kelt (s a válogatásban nem közölt) leveléből szép és szépen megírt utószavában Pongrácz Mária. De akinek semmi köze a külvilághoz, annak hogyan lehetne köze végül az epikához? Annak „írásosztöne” kiélésére aligha marad más, mint „hermetikusnak készülő levéregénye, ez az egyközönségű műfaj”: Gozsdu „menekülvágyának legtermészetesebb foglalata” — mint Pongrácz Mária írja:

De nem azért menekült, mert a világ kiverte magából. Hermetikus, impresszionista-szimbolista élményeket hangulatokat villództató (és jellegzetesen „zenei” prózájú) levéregényében legtermészetesebb hajlama találta meg végül a maga „legtermészetesebb foglalatát”, a természetének legjobban megfelelő „néma” kifejezési formát.

RÓNAY GYÖRGY

A halál olyan, mint a sas, felénk szárnyait csattogtatja, de minél inkább közeledik szárnyacsapása, annál halkabb lesz, míg ránk nem terül egy halvány fátyol.

S e n e c a

SZÍNHÁZI KRÓNIKA

A négy alsóbb papi rendet viselő Frederick William Rolfe, emberggyűlölő és világcsavargó, megszállottan hirdette az egyház megújításának szükségességét 1904-ben megjelent önéletrajzi regényében, melynek főhőse rajong a hitért, de gyűlölő a hívőket. Nem ismerve e könyvet, irodalmi és eszmei értékeiről aligha nyilatkozhatunk; tény azonban, hogy különösebb visszhangot a maga idejében sem tudott keltetni, bár valóban nem egy lényeges kérdést vetett fel.

Most, amikor több mint hat évtizeddel később Peter Luke angol újságíró és színházi rendező elővette Rolfe művét, s ennek vázára építette fel VII. Hadrian című színpadi játékát, a katolicizmus már messze túllépett azokon a problémákon, melyek Rolfe idejében oly időszerűek voltak. Nem egy külföldi kritikusa arra a megállapításra jutott, hogy ami valóban értékes ebben a darabban, az magától Rolfe-től származik: nevezetesen az egyház megújulása utáni vágy. Csakhogy maga Peter Luke szkeptikus, s nemigen tudja komolyan venni Rolfe álmát. Ezért a darab gondolati-eszmei rétege könnyen kikezdhető és elmentmondásos: egy hívő és egy szkeptikus magatartás vegyül benne. S ha a dráma VII. Hadrian pápájának és XXIII. Jánosnak a programja közt Luke párhuzamot is von, az eltérés lényegi marad: VII. Hadrian a „márvány hidegét” hozza az egyházba a „test melege”, a szeretet helyett. Úgy tűnik, épp ezért vesztette jelentőségét Rolfe cinikus-intellektuális lázadása XXIII. János után. Így az itt-ott túljátszott csipkelődésektől eltekintve e történet alig érint meg bennünket. Érezte ezt Luke is, amikor a keretjátékkal általánosabban az intellektuális lázadó magára hagyatottságát akarta megfogalmazni; de így — ha valóban ez az általánosítás volt a szerző szándéka — a mű belső egyensúlya borul fel: a darabban ugyanis többnyire a katolikus egyház „belügyeiről” esik szó.

Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy a VII. Hadrian alkotó színpadi rendező műve, aki elsősorban „szakmai” szempontból közelítette meg az anyagot: olyan többszörösen egymásra épülő játéklehetőségek fonódnak egymásba e műben, hogy szemben a bevezetőül idézett kritikussal, meg kell állapítanunk: ami a VII. Hadrian-ban va-

lóban értékes, az Peter Luke-tól való. Nem mintha az egykori Rolfe őszinte vágyakozása nem volna autentikus, csak éppen ma már kevés egy drámához. Peter Luke tehetsége azonban épp a színpadi játék kibontásában rejlik: Luke is azok közé az alkotók közé tartozik, akiknek a színház elsősorban játék, varázslat, búvólet. Valahol épp e szikrázó örömi játékokban kellene „játékosan”, de félre nem érthetően felragyogniok az igazi értékeknek, amelyekkel szemben egyébként — hétköznapi szinten — művész és műélvező egyaránt szkeptikus.

Marton Endrét, aki a VII. Hadrian-t a Nemzeti Színházban megrendezte, egészen másért vonzotta a darab: hatalmas tablóképeket, monumentális színpadi jeleneteket, körmenetet, csodálatosan zenegregorián kórusokat és ünnepélyes, főpapi szertartásokat, gesztusokat (de főként embertől elidegenített liturgikus gesztusokat) látott bele a műbe. Igazi „totális színházat” kívánt teremteni, mely látványosságával és ünnepélyességével nyűgözi le a nézőt. Ezért — tovább súlyosbítva a belső egyensúly-törést — a keretjátékot (Frederick William Rolfe eladósodását, nyomorúságát, a végrehajtók megjelenését stb.) a lehető legszürkébbre fogva játszatta el, mintegy kötelező feladatként; hogy aztán annál pompásabbak és ragyogóbbak legyenek a Rolfe álombeli karrierjének képei (VII. Hadrian néven megválasztják pápának).

Mindebben jól látható Marton Endre vonzódása egyfajta „liturgikus” színházhoz, mely érintkezzék bár a modern színjátszásnak test-mozgás-geisztus központú, ún. rituális törekvéseivel, lényegileg formai marad. Egy gregorián kórus ugyanis akkor nyújt valóban magasrendű élményt, ha átélem azt a drámát, amelynek jegyében született. Ha azonban a színen egy szkeptikus-intellektuális játék folyik, melyhez „kísérő zenél” és „kísérő játéku” gregorián kórusok és a főpapi szertartások ünnepélyessége társul, előbb-utóbb kiülközik e „liturgia” funkció nélkülisége. „Rituális színházról” — részben vagy egészében — csak úgy beszélhetünk, ha a „ritus” valóban a dráma ritusa, tehát kifejező forma, s ezért a dráma lényegéhez van köze. Marton Endre esetében épp az ellenkezőjéről van szó, s ezért kelti ez a látványosan „liturgikus” előadás a formalizmus hatását.

Még jobban megvilágítja e kérdést, ha a VII. Hadrian előadását összevetjük Tennessee Williams A tetovált rózsza című drámájának előadásával, melyet Vámos László rendezett a Madách Színházban.

A tetovált rózsza valahol a Mexikói öbölben, egy olasz bevándorlók lakta városkában játszódik, ahol még a szicíliai törvények uralkodnak. Szerafina boldogan beszél titkáról: annyira szerelmes a férjébe, hogy az éjszaka éles szúrást érzett, s egy pillanatra ott látta mellén azt a rózsát, mely férje testére van tetoválva. Abban a pillanatban megértette, hogy méhében új élet fogant. Másnap azonban megrázó hírt kap: az ura meghalt, szeszcsempész volt és a rendőrök agyonlőtték. Jövendő gyermekét elvetéli a fájdalomtól, mely gyászban él. Szerafinának azonban azt is meg kell tudnia, hogy férjének utóbb szeretője is volt: Estelle, aki maga is a mellére tetováltatta a férfi rózsáját. S ettől kezdve a játék mintegy túllép az eddigi Williams-drámák „realizmusán”; az egyes elemek sajátos, jelképes értelmet kapnak, erősebbet talán valamennyi Williams-szimbólumnál. Már egyáltalán nem e szerelmi háromszög hogyan-ja az érdekes, hanem amit e szimbólumok jelentenek.

Szerafinában a házába tévedő féleszű Alvaro, aki alkatra, természetére oly hasonlatos a férjéhez, ébreszt először érzelmeket, aki, hogy elcsábítsa a fiatal özvegyet, szintén a mellére tetováltatta a rózsát. Alvaro azonban sohasem jelentheti neki azt, amit a férje. De amikor elúzi magától a bolondot, egyszerre ismét érzi a szúrást a mellén, és ismét látja egy pillanatra a rózsát. Tudja, hogy méhében új élet fogant. A dráma tehát ugyanazokkal a szavakkal végződik, mint amelyekkel kezdődött. És mégsem. Amikor ugyanis Szerafina először látja meg mellén a rózsát, ez a pillanat „látomás”: a szerelem, a gyermek, a szeretet, az élet egységének mély törvényét érti meg egy percre (ezért is valóságosabb az ő rózsája, mint Estelle vagy Alvaro valóságos rózsája). De amikor ugyanez megismétlődik a dráma végén, már nem a „látomás” ismétlődik meg. A „látomás” — a mellére tetovált rózsza — jelképes értelmet kapott: ama megértett összefüggésnek szimbolikus és mégis valóságos hordozója lett.

Igy kap Williams darabjában a tetovált rózsza bizonyos „rituális” funkciót s az egész játék bizonyos „rituális” jellegét. Nem véletlen, hogy ez a rózsza

Szerafina testén van, azaz Williams megkölti és elhiteti velünk a „látomás” realizálódását Szerafina testén. Igaz, a tényleges inkarnáció elmarad: ez a színház akkor lenne valóban rituális, ha a transzformációt a színész valóban realizálhatná a saját testében.

Williams idáig nem ment, és nem is akart menni. Amivel mégis több ez a darab az előbbieknél, az az ironia a játék ritualitása felé való orientálódásában rejlik. Mert ebben a drámában végül is minden az egyes színészi gesztusokon múlik, ahogy ezt Vámos László jól megérezte, s ki is bontotta az előadásban. De Vámos egyszerre akar építeni a színészi gesztusra és a festői látványra, ami előbb-utóbb kiegyenlíthetetlen ellentmondásokhoz vezet. Például a látvány kedvéért olyan attrakciókra kényszeríti a színészeit, melyeket nem tudnak kellő technikai fölényrel végrehajtani, s ez erősen ront a játék hitelén. Az előadásnak azok a legigazibb percei, melyekben Vámos pontos „koreográfiával” mozgatja a színészeket, s ezért megfélekedzünk a látványról.

Ha most a fentebb elemzett előadások színészi alakításait vesszük szemügyre, a VII. Hadrian-ból elsősorban Csernus Mariann Agnesét kell kiemelnünk: finom eszközökkel erős karakterfigurát alakít.

Korszerű értelemben vett színészi játékokra inkább csak A tetovált rózsában jutott lehetőség a színészeknek. Mindezekelőtt a Szerafinát alakító Psota Irénnek, aki ezúttal pontosan érezte, milyen jelentősége van gesztusainak, mozdulatai felgyorsításának vagy lelassításának, hanghordozásának, szemre rebbenésének. Kár, hogy — főként az első felvonásban — képtelen azonosulni Szerafina drámájával, csak előadja, megmutatja azt, ami később valóban az övé lesz. Ekkor azonban már jól érzi a néző, hogy Williams költészetének hitelességét a színpadon szenvedő, összetörő és ismét kinyíló színész, Psota Irén drámája adja meg elsősorban. Mellette talán még Lelkes Agneszt emlitenénk meg Asszunta, a jósnő szerepében: ő tényleg a hangjával és a mozdulataival alakít; valamint Bus Kati tehetséges, kedves, de nem egészen kidolgozott Rosáját.

*

A Miskolci Nemzeti Színház próbaszínpadán új stúdiószínház nyitotta meg kapuit „Játékszín 70” címmel, mely elsőnek Krzysztof Choinski fiatal lengyel író

Riadó-ját mutatta be. Choinskit első-sorban a banditizmus lélektana érdekli, ahogy ezt már a néhány éve Kaposvárott bemutatott Éjszakai történet-ben is megfigyelhettük; s a banditizmust ezúttal egy volt SS-tiszt utóéletén veszi vizsgálat alá: a férfi benyomul egy fiatal nő lakásába, s kényszeríteni akarja, hogy vetközzön le előtte. Az olcsónak tűnő ötletéről hamarosan kiderül, hogy más, mélyebb aspektusai is vannak: a volt SS-tiszt úgy érzi, ez a meztelenség megóvjá az általa gázkamrába küldött meztelen ezrek kísértésétől, attól, hogy az utcán minden embert meztelennek lásson. E lidérc alól egyedül ez a fiatal lány kivétel, hiszen, mint kiderül, ő maga az egyik KZ-lágerben született. De a nő hallgat, s a volt SS-tiszt végső kétségbeesésében agyonlövi a lányt. Diadalittasan távozik. A teremben riadócsengő szól, azt jelezve, hogy a következő áldozat bármelyikünk lehet.

Az első felvonás nagy élményét Balogh Zsuzsa játéka adja; ez a fiatal színésznő minden mozdulatának ura, s szerepét, belső reakcióit úgy formálja meg gesztusaiban, hogy tudatlanul is mindent tudunk. A második felvonás-

ban aztán mindenre fény derül, s a néző kiszabadul a varázslat alól: a néma szereplő nem tehet mást, mint hogy ismétli magát, s a hangsúly áttolódik az Upor Péter alakította Férfirra. Upor mindent megtesz, hogy a kívülről és mereven ábrázolt SS-tisztet életre keltse: ha ugyanis ez az SS-tiszt valóban maga az ördög, ahogy mondja magáról, már nincs színpadi története. A színésznek, aki kitűnő testi-lelki erőnlétről tesz tanúságot, sok minden sikerül, de végül mégsem menti meg a darabot dramaturgiai fogyatékoságaitól: az író túlzottan megterheli a darab szimbolikáját, mesterkeltté válik az is, ami először költői megemeltséget adott a játéknak.

Sallós Gábor rendező, úgy tűnik, nem ismerte fel a Riadó fogyatékoságait: épp a darab egyszerű dramaturgiai szerkezete miatt pusztá hűzással is tömöríteni, sűríteni lehetett volna a dráma szövetét. Az est mégis élmény, az intim színház, a színész-néző közösség igazi élményét adja; elsősorban ez az oka, hogy Miskolcon nagy sikere van a nemrég nyílt „Játékszín 70”-nek.

PÁLYI ANDRÁS

KÉPZŐMŰVÉSZET

Thorma János-centenárium. Száz esztendővel ezelőtt, 1870. április 24-én született Kiskunhalason Thorma János, a nagybányai festészet első nemzedékének — Hollósy, Ferenczy Károly, Réti István és Iványi-Grünwald mellett — legfontosabb egyénisége, a Nagybányai Festők Társaságának húsz esztendőn keresztül (1917-1937) elnöke.

Thorma Székely Bertalannál, Hollósynál és a párizsi Julian-akadémián végzett stúdiumok után alkotta meg első jelentős művét, a „Szenvedők”-et. Ezt a — még kissé szentimentális — képet az önelégült, dárdós millenáris hangulatot „tapintatlanul” megtörő „Az aradi vértanúk” követte (1896); a nagylelkű festményhez a történeti felvilágosítókat Csák Cirják aradi minorita rendfőnök nyújtotta a művésznek. A mester további chef d'oeuvrejei az „Újoncok bevonulása október elsején”, az évtizedekig készült (s végül is befejezetlenül maradt) „Talpra magyar!”, a Petőfi és Szendrey Júlia alakját megjelenítő „Szeptember végén”, az impresszionista ízü „Kocsisok között”, a kései „Tavaszi nagybányai táj”

(amely a magyar plein-air festészet egyik remeke) és a „Békesség veletek!” című Krisztus-kompozíció, amelyen a hitetlen Tamás meggyőzötten hull térdre. (A kevéssé lelkendező természetű Ferenczy e képet „fenomenális”-nak minősítette.)

A művész hosszú időn keresztül értékes tanári működést is kifejtett. Művészetpedagógiai nézetei kitűnnek e kijelentéseiből: „A tanítás egyetlen alapelve a természet megismertetése legyen... Nem szabad a tanítvánnyal elhitetni, hogy más mestere is lehet, mint a természet... A növedéket a természet fanatikusává kell tenni.” Nem véletlen, hogy tanítványai és felfedezettjei közül igen sokan utóbb művészetünk élvonalába emelkedtek (Maticska Jenő, Bornemisza Géza, Bernáth Aurél).

Thorma nem tartozott azok közé a művészek közé, akiket a sors dédelgett; hatvankét éves korában, 1932-ben — egyik levelében — így pillant vissza pályájára: „Most, amikor már elérkeztem életem késő délutánjára, — sajnos, kevés megelégedéssel fordulok be az alkonyat-

ba. Az életem egy akadályversenyhez hasonlított: állandóan küzdenem kellett a nehézségekkel, amelyek ritkán lelki, de annál inkább anyagi természetűek voltak... A legtöbb megalázást legjobb törekvéseim közben kellett elszenvdenem." Küzdelmeiben (a művészi igazába vetett hiten kívül) „a keresztény emberiség szelleme” volt a legfőbb erősítője, — barátjának, Réti Istvánnak szavai szerint. Ugyancsak Rétitől tudjuk, hogy a protestáns Thorma „a Bibliát, főképp az Újszövetséget, mindig olvassgatta. Szerette Jézust, aki megértette és megbocsátotta az emberi hibákat, s aki a jóságban, a szeretetben jelölte meg a békés, boldog földi élet feltételét.”

Thorma János életművét a magyar művészettörténeti irodalom mindmáig nem vetette alá behatóbb, tüzetesebb elemzésnek; Rétinek, Radocsay Dénesnek és Bernáth Aurélnak a mesterrel foglalkozó írásai becsesek ugyan, de mégsem pótolják a sajnálatosan hiányzó Thormamonográfiát. A születési centenárium arra figyelmezteti művészettörténészeinket, hogy a magyar történeti festészet — időrendileg — legutolsó nagy képviselője pályájának tudományos igényű feldolgoása művészeti irodalmunk halaszt-hatatlan feladata.

*

Rövid művészeti jegyzetek. Az egyetemi hallgatók Károlyi Mihály utcai Eötvös klubjában a közelmúltban kiállítás nyílt három fiatal képzőművész: Váli Dezso és Németh Géza festők, s Péter Vladimír szobrász munkáiból. Váli dolgai egyelőre még híjával vannak az érettségnek, Németh Géza azonban máris figyelemre méltó festő; mind „Vörös és kék” című nagyméretű, nonfiguratív olajképe, mind „Ima” című Krisztusábrázolása művészi koncentrációról tanúskodik, magas esztétikai rangú munka. Péter Vladimír plakettekkel, kisplasztikákkal, zománcfestményekkel és apró ötvöstárgyakkal vett részt a kis tárlaton; munkái — amelyek a prehisztorikus szobrászat és a magyar népművészet formavilágából táplálkoznak — izgalmas, sokat ígérő alkotások.

*

A hódmezővásárhelyi képzőművészek egyikének, az 1926-ban született *Kajári Gyulának* a Nemzeti Galériában megrendezett — érthetetlenül túlméretezett — tárlata súlyos csalódást okozott. *Kajári* egyhangú, maníros grafikus, aki

egykaptafára készült szénrajzait előszere-tettel látja el Kölcsey-, Sinka István-és Németh László-mottókkal. A citátumoktól persze a rajzok nem lesznek sem-mivel sem jobbak... A kiállítás legbosz-szantóbb darabja egy szépidomú ifjú le-ányzóról készült rajz volt; a rajzlap egyik felét a figura töltötte ki, másik felét pedig egy hosszú (10—12 soros), a kamaszlányról készült skiccel egyáltalá-ban nem adekvát idézet Széchenyi egyik gazdaságpolitikai (!!) traktátusából...

Bízunk abban, hogy *Kajári Gyula* kö-vetkező kiállításán már nem ízléstelen, szerénytelen gesztusokkal, bombasztikus fogásokkal, hanem elmélyült, tartalmas munkákkal fogunk találkozni.

*

Régi óhajta volt a magyar mű-vészetbarátoknak egy új képzőművészeti folyóirat megindulása. Ez a kívánság az elmúlt hetekben teljesült, — megjelent a *Műgyűjtő* című szemle első száma. A munkatársak között ott találjuk művé-szeti irodalmunk több prominens képvi-selőjét, így Vayer Lajos professzort, Moj-zer Miklóst, Koczogh Ákost, Rózsa Gyulát. Az első szám anyagából kiemelkedik Horányi István cikke az Esterházy-csa-lád egykori gyűjteményéről, Szabadi Ju-dit ismertetése dr. Rácz István modern magyar mesterek (Gulácsy, Egry, Nagy István, Bálint Endre, Vajda Lajos, Or-szág Lili, Anna Margit) munkáit tartal-mazó kollekciónjáról és D. Fehér Zsuzsa írása Csontváry Tivadar „Mária kútja Názáretben” című kompozíciójáról.

Rontja viszont a folyóirat tekintélyét, színvonalát Tasnádi Attila recenziója, amely fölényeskedő és személyeskedő hangon számol be Németh Lajos „Mo-dern magyar művészet” című monográ-fiájáról. Ugyancsak kirínak az értékes közlemények közül a Képcsarnok Vállalat által terjesztett kommersz-műtermé-keket propagáló, reklám-rendeltetésű cik-kek, a „Hogy meddig jutunk még”, a „Ha együtt van a család” és hasonlók. Tudjuk: a *Műgyűjtő* — alcíme sem tit-kolja... — *műkereskedelmi* folyóirat is. De az állami műkereskedelmi vállalatok inkább ötletes *hirdetések* formájában kí-nálják portékájukat, s ne azt a — nem egészen korrekt — megoldást válasszák, hogy a Wölfflinről, Csontváryról és Fer-nand Léger-ről írott cikkek közé napja-ink Neográdyairól, Kézdi-Kovácsairól, Fried Páljairól szóló panegirikuszokat csempésszenek be.

D. I.

ZENEI JEGYZETEK

(FERENCSIK JÁNOS ORATÓRIUM ESTJEI) Rendkívül színes, érdekes sorozatot vezényel az idei bérletsorozatban Ferencsik János. Szinte a zeneirodalom valamennyi jelentős oratóriumát műsorára tűzte, s mindegyik kornak igyekszik legalább keresztmetszetét adni azáltal, hogy legkiemelkedőbb művét szólaltatja meg, azt a hegycsúcsot igyekszik elélni varázsolni, amelyről kilátás nyílik a kisebbekre is, a szürkéb-
bekre, amelyek nem olyan változatosak, gazdagok. Két legutóbbi estjén korunk egyik legjelentősebb remekét, Benjamin Britten Háborús requiemjét vezényelte Jancsovics Antal társaságában, majd Bach Máté-passióját. Az előbbi hangversenyen az Allami Hangversenyzenekar és Budapesti Kórus, az utóbbin a Rádiókórus és a Hangversenyzenekar valóstotta meg a karmester elképzeléseit.

Britten ragyogó Requiemje az egyik első kísérlet az oratórium hagyományos formájának kiszélesítésére, gazdagítására. Négy különböző műhelyben, négy különböző elképzelés és zenei minta alapján kezdődtek ezek a szinte öntudatlan kísérletek. Honegger és Sztravinszkij elsősorban a próza beiktatásával igyekeztek a műfajt a szinpad követelményeihez közelíteni. Honegger hatalmas oratóriumait szabad téren, természetes környezetben adták elő, mint az antik drámát. Kodály és Bartók a népi elemek tudatos felhasználásával, a népi hangzás és mondakincs feltámasztásával alkották meg a műfaj modern darabjait, Benjamin Britten pedig — aki talán a „leghagyományosabb” valamennyiük között — két sikot ábrázol párhuzamosan, az egyik a hagyomány, a másik a mai ember érzelmvilágának zenei kifejezése. A Háborús requiemben a latin szöveg mellett Owen költeményeit illeszti bele művébe, amely épp e kettősség révén válik a mai ember hatalmas háborúellenes, békét áhító vallomássává, könyörgésévé.

Amikor a huszadik század zenei irányzatairól szólnunk, kissé tévóvázva közelítünk Britten műveihöz, s e bizonytalanságnak elsősorban az a magyarázata, hogy Britten egyike „legkonzervatívabb újítók”-nak. Ez nem azt jelenti, hogy minden zenei eszközzel a múltban gyökeredzik. De harmóniaépítkezése is, műformái is csak óvatos és mérsékelt újítások, amelyekben szinte kivétel nélkül inkább a zenei humor kifejeződése adja a modern hangzást. Még

a különben elmélyülten áhítatos Requiemben is akad egy-két zenei frázis, amelyet inkább fintornak, szemhunyorításnak érzünk. Az egész hatalmas zenei épület természetesen illeszkedő zenei epizódjai ezek, amelyek Britten művészetét oly frissé, derűssé teszik. (A nálunk például szinte teljesen ismeretlen Tavasz-szimfónia — amely melleleg az utolsó húsz év legragyogóbb szimfonikus alkotásainak sorába tartozik — egyik legremekebb példája ennek a súlyos mondanivalóba is hibátlan tökéletességgel illeszkedő zenei humornak.) A Háborús requiemre persze nem lehet azt mondani, hogy humoros alkotás, bár elvitathatatlan, hogy ennek is szinte minden taktusában ott fénylik a lebírhatatlan derű, a fejlődésbe vetett remény, az emberi haladás kérdésének optimista szemlélete. Ezért is olyan népszerű, s ezért is tört új utakat a hagyományos műforma kiszélesítése terén. Az ősi latin szöveg, de a requiem egész mondanivalója is szinte új életre kelt; a zeneköltő egyetlen zenei gesztussal képes volt a hagyományos üzenet korszerűségét, nekünk-valóságát érzékeltetni.

A Háborús requiem megszólaltatása mindig hálás feladat, s meglehetősen értetlenül figyeljük évről-évre a műsorokat, melyekben bizony ritkán szerepel Britten oratóriuma. Ezt a ritkán felhangzó remeket Ferencsik János és fiatal karmester társa reveláló erővel idézte fel. Kitűnően muzsikáltak az együttesek, s megállták helyüket az énekes szólisták is, kivált Bende Zsolt. Már nem is hatott meglepetésnek, hogy a legrangosabb szólista helyett hazai szoprára énekes ugrott be. Werner Máriát ezért csak köszönet illetheti. Az Országos Filharmóniát annál kevésbé.

Kicsit haboztam, amikor a Máté-passió első taktusait hallgattam a zsűfolyásig telt Erkel Színházban: vajon mi újat tudnék elmondani erről a csodálatos remekműről, amelyet annyiszor méltattam már, de amelyet talán sosem lehet kimeríteni, mert az igazi nagy műalkotások mindig más és már arcukat tárják fel a hallgató előtt. Még az olyan kivételes karmester-egyéniség is, mint Bruno Walter, élete nagy ünnepnapjai közé számította, amikor a Máté-passiót vezényelhette, a nagy gúnyolódó Shaw pedig szinte bennült tisztelettel emlegeti e művet, mint a zeneirodalom egyszerű, felülmúlhatatlan remekét. Ezáltal azonban aligha volt a hangversenyteremben

bárki is, aki képes lett volna bármilyen mellékkörülményre, bármilyen egyéb összefüggésre koncentrálni. Ilyen gyönyörű, minden részletében tökéletesen megoldott oratórium-előadást nagyon-nagyon régen hallottunk. Vége egy karmester, aki észreveszi, hogy a zenei csúcspontok természetszerűen megegyeznek a passió csúcspontjaival, aki tudja, hogy a korálok, a turbák lehetnek szemléldők, diadalmak, áradók és feszesen megmintáztak! Ebből az előadásból nem lehet részleteket kiemelni, maga az egész volt tökéletes, ahogy a csodálatos zenei fogalmazásból egyre élesebb színekben bontakozott ki a hatalmas szenvedés-történet, majd annak minden emberi tanulsága, hogy a zárókórus hőmpölygésében egyszerre ébredjünk az esemény világot és az egyes embert átalakító jelentőségére. Szinte tökéletes volt a zenei aprómunka is: remekül zenélt a Rádiókórus és a Hangverszenyenekar, kivált két fuvalosa, Szabenyi János és Kovács Imre, emlékezetesen játszották nehéz szólóját Döry József. Az énekes szólisták között találjuk az est másik hőstét, Réti Józsefet, akinél szebben, kifejezőbben, elmélyültebben aligha éneklő bárki is az evangélista nyaktörőn nehéz szerepét. Megrendítő pillanatai voltak Dene Józsefnek, aki súlyt tudott adni Jézus szerepének, de úgy, hogy hangsúlyozta emberi vonásait, félelmét, magárahagyottságát is. László Margit ezúttal is erőssége volt az előadásnak, Barlay Zsuzsa pedig beugrásával vette át az altszerepet a „külföldi” vendégtől, Hamari Júliától. Talán Nádas Tibor volt az egyetlen, aki kirítt az együttesből bizonytalankodásaival, érdes tónusával.

(EGY FIATAL MŰVÉSZ FELFEDEZÉSE.) Nem tudom legenda-e vagy valóság, hogy Ránki Dezső, az utolsó rádiózenekari matiné zongora-szólistája „véletlenül” nyerte meg a zwickaui zenei versenyt, tény azonban, hogy ilyen temperamentumos, izzó Mozart-játékot rég volt alkalmunk hallani. Igaz, a hangverseny egész légköre kedvezett ennek a felszabadult játéknak, mindenekelött a zenekart vezénylő Willi Boskovsky impulzív, ugyanakkor nyugodt kiegyensúlyozott egyénisége. Olyan művész ő, aki képes a mozarti zene legmélyebb rétegeit is feltárni, mert egy villanás alatt átlátja a felszín alatt villódzó belső világot is, s a zenei frázisok mögött fel-feljejlő emberi portréit. Bizonyára nem csökkentjük vendégünk érdemeit,

ha ezúttal mégis a G-dúr versenymű fiatal szólistájának valóban kivételes bemutatkozására hívjuk fel inkább a figyelmet. Bár ne osztoznék annak a sok fiatal tehetségnek a sorsában, akik tünneményes indulás után félbemaradtak, mert az elmélyült műhelymunka helyett a korai sikereket hajszolták, s hamar kiüresedtek.

(LEMEZFIGYELŐ) A Magyar Hanglemeggyártó Vállalat Bartók összkiadásának legújabb lemezén a Zene húros-ütőhangszerekre és cselesztára című művét s a Csodálatos mandarin koncert-szövet hallhatjuk Lehel György mértéktartó tolmácsolásában, melyből hiányzik ugyan az elemi erő, de ezt nagyjából pótolja feszes ritmikájával s a finom zenei kidolgozással (Hungaroton LPX 1301). A lemezkedvelő bizonyos meglepetéssel veheti tudomásul, hogy a művet Budapesti Szimfonikusok néven a Rádiózenekar játszsa — kitűnően.

A Tátrai-vonósnyegyes folytatta Haydn quartettjeinek felvételét. Ez a nemzetközi viszonylatban is figyelmet és elismerést keltett sorozat most az opusz 20. sorozat hat vonósnyegyesével gazdagodott. A felvételben a kitűnően muzsikáló együttes mellett kiemelkedő része van Somfai Lászlónak, aki vonósnyegyes partitúráját két rendelkezésre álló, némileg eltérő kiadás alapján rekonstruálta. „Az opusz alapvető jellemvonása — írja a többi között ismertetőjében —, hogy a szokatlanul sokféle individuális mozzanatot Haydn klasszikus egyensúlyú művekbe, s e hat műből klasszikusan teljes sorozatba tudta összemarkolni.” Ezt a klasszikus egyensúlyt valóstítja meg a Tátrai-vonósnyegyes eszményien szép hangzással, melyből kiemelkedik a cselló éneklő hangja. Perze az egész kitűnő együttes tudása legjavával szolgálja a művek előadását. Nem kell hozzá jóstehetiséggel rendelkezni, hogy a szép albumnak jelentős hazai és nemzetközi sikert jósoljunk. Nem ünnepontás, de hadd jegyezzük meg, hogy az ismertető hátsó lapján azt olvashatjuk, hogy a dobozon Haydn képe látható. Ehelyett az Eszterházy-kastély tünik a szemléllő elé. Ez a tasak-terv már az előző lemezen is szegényes volt, s érzésünk szerint nem ártana kicsit szebbé, dekoratívabbá tenni (Qualiton LPX 11332-34).

Az NDK Kulturális és Tájékoztató Irodájának kitűnő hanglemézőjdomságai közül egyszerre nem is lehet valamennyit ismertetni. E

sok szép — és remekül kivitelezett — lemez közül hadj emeljük ki először *Vladimir Horowitzét* (Eterna 8 20 594). Egy hangversenyének felvételét hallhatjuk rajta. Műsorán Schumann Gyermekjelenetek című ciklusa, C-dúr toccataja, Scarlatt három szonátája, Schubert Gesz-dúr impromptuje és Szkrjabin három virtuóz darabja szerepelt. Ez a kivételes művész e lemezén is igazolja, hogy századunk egyik legjelentősebb egyénisége, aki épp a partitúra hangjainak tökéletes megszólaltatásával, a színhatások szinte végletes kihasználásával ér el lenyűgöző hatást. A három Scarlatt szonáta bővöletes szépségében meg tudja éreztetni az impresszionizmus korai üzenetét, a Gyermekjelenetek ellentéteiben látomásszerűen visszavetíti a klasszicizmus leszűrt tisztaságát, Szkrjabin alkotásaiban pedig... — nos, hát neki elhisszük, hogy Szkrjabin valóban jelentős, eredeti tehetségű zeneszerző volt. Ragyogó lemez, kitűnő technikai kivitelezésben.

Végre egészében is megjelent és kapható — legalábbis e sorok írásakor — *Bach orgonaműveinek tizenkét lemezre tervezett sorozata*. A műveket az NDK legjelentősebb orgonistái Silbermann-orgonákon adják elő, s a templomi akusztika, az eredeti barokk hangszer a keletkezés korának hangulatát idézi. Ezúttal csak a sorozat első hat darabját imertetjük. A legszebb kétségtelenül a negyedik lemez, melyen Johannes-Ernst Köhler szólaltatja meg a fraureuthi orgonát. Ez a kitűnő művész tévedhetetlen tempókkal tolmácsolja Bachot. Felfogása Albert Schweitzeréhez áll legközelebb, inkább lassítja a műveket, ugyanakkor azonban a feszes ritmika következetes végigvitelével megteremt a hiánytalan belső egyensúlyt. Ragyogóan szép előadásában az Esz-dúr

triószonáta és a C-dúr adagio és fuga. Robert Köbker, aki ritkábban hallható alkotásokat tolmácsol az első lemezen, inkább rutinosan, mint temperamentumosan játszik. Hans Otto szépen kivitelezett játéka sem hat a reveláció erejével. Nála inkább a pedálgjáték elmosódott, így a ritmus néhol szakadozott, erőtlen. A ritkán hallható Dór-tocatta és fuga így is emlékezetes élmény előadásában. Herbert Collumnak jutott — a harmadik lemezen — a leghálásabb feladat; ő játssza a D-moll toccatát és fúgát. Annyi felvétel ismeretében is érdemes meghallgatni precíz, tiszta jütékát, melyből talán csak a lendület hiányzik. Hannes Kästner a röthai orgonán a többi között az Esz-dúr preludiumot és fúgát is eljátssza — kitűnően. A hatodik lemezen ismét Hans Ottó hallhatjuk, ezúttal a fraureuthi orgonán. Hat művet játszik, melyek közül különösen a két korálfeldolgozást hallgattuk örömmel.

Manapság, amikor a Bach-reneszánsz virágkorát éli, aligha kell e sorozat jelentőségét hangsúlyoznunk. Célszerűbb örömmel és tiszta szívvel belefeledkezni e gyönyörű alkotásokba, melyek nem csak egy zenei korszak, hanem egy erkölcsi eszmény salaktalanul szép és igaz üzenetei is.

A *Lengyel Kultúra Penderecki Dies irae* című művének felvételét kínálja (Muza XL 0413). Az Auschwitz áldozatai emlékezetének szentelt oratórium korunk békevágyának nagyszerű himnusza. Mellette két kísérleti, a hangok természetét kutató alkotás szerepel a kitűnő lemezen, a Polymorphia és a De natura sonoris. Henryk Czyz vezényli mindhárom alkotást, pompás kivitelezésben. Az ő érdeme is, hogy a lemez ilyen emlékezetes élményt szerez hallgatójának.

RÓNAY LÁSZLÓ

FILMEK VILÁGÁBÓL

A hullaégető (csehszlovák). L. Fuks elbeszéléséből írta: L. Fuks és J. Herz; kép: S. Milota; zene: Z. Liska; rendezte: Juraj Herz; főszereplők: R. Horusinsky, V. Chramostova, J. Menzel.

Az elmúlt évtized csehszlovák filmjeinek középpontjában félreismerhetetlenül az eszmék harcának kiszolgáltatott kisémbert áll. Szinte valamennyi filmben azt ábrázolják, hogyan válaszol ez az átlagember a történelem változásaira. A

filmvásznon megelevenedő jellegzetes közép-európai miliőben a volt monarchia, az első világháború utáni féldemokráciák, és a lassan kibontakozó tömegtársadalom hivatalnokainak élete ismerhető föl. Ebben a világban a kispolgári esendőség jóformán csak egyetlen védekezési módot fejlesztett ki: az egykori biedermeier-jovialitás a svejki ravaszkodással fonódott össze. Tegyük hozzá, hogy a gyöngeség védekezése ez, s teljesen

ösztönös. Ezek a tulajdonságok ugyanis az önálló ítéletalkotás és a személyesen fölismert erkölcsi normák hiányát pótolják. Segítségükkel jól-rosszul, de többnyire túl lehet élni az időleges meg-rázkódtatásokat anélkül, hogy a soron levő állásfoglalás kockázatainak kiszolgáltatnák magukat. Ha azonban a kedélyes közöny, vagy az alamuszi megfontoltság nem elég erőteljes ebben a kisemberben, és kimerészkedik a biztonságos nyárspolgári keretek közül, úgy az értelmes gondolkodás hiányában engedelmessé végrehajtottá válik, akár csak *A hullaégető* főszereplője.

Ez a krematóriumi hivatalnok példás családapa, elégedett a munkájával, s ha megmaradna azoknak a közhelyeknek a hangoztatásánál, melyeket az ő esetében elvárnak, a történelem változásai jóformán észrevétlenül szálltak volna el a feje fölött. Látszólag a hiúsága, az érvényesülési vágy okozza, hogy kilép a nevetségessé, de biztonságot nyújtó svejki keretek közül. A film alkotói azonban nem elégszenek meg ezzel a kézenfekvő magyarázattal, Kopfrkingl, a szakképzett hullaégető végső soron egy totális eszméiség, egy tekintélyi filozófia áldozata. Az ilyen világot csak a könyörtelen tirannizmus tarthatja fenn; a hullaégető elmébaja legfeljebb egyedi eset maradna ennek hiányában. Hogy a kettő: az önkény és az eszelősség találkozott, az a közöttük levő rokonságról tanúskodik. A film persze nem azt mondja, hogy a zsarnokság az örületből született, hanem csak azt, hogy létezéséhez az utóbbi természetes támogatást nyújt.

Milyen motívumok ébresztik föl a pedáns állami alkalmazottban a szunnyadó betegséget? A hullaégető tudathasadásos lélek; józanságra hajló, röghöz tapadt gondolkodású énjével élesen szemben áll irracionális vágya a teljességre, és a mítoszhoz való vonzódása. Irracionalizmusa

abban nyilvánul meg, hogy azt hiszi, az általa vallott jó — az ő esetében a hamvasztás — mindenki számára jó kell hogy legyen; ez vezeti el a társadalmi totalitarizmushoz, a fasizmushoz, amely a tömeggyilkosságot az önkényesen megállapított közjó érdekeivel indokolja. A mítoszhoz való vonzódását pedig a filmben időnként megjelenő tibeti szerzetes jelképezi: valójában ő maga jelenik meg ebben a különös öltözékben önmaga előtt, valahonnan a történelemelőttiség és emberfölöttiség fikciójának elérhetetlen himalájai palotájából, képzeletének Lhasájából. Ebben a mítikus világban nincs már helye élő, eleven embernek, csak a megfagyott, kihült tökéletesség (torz képzeletének teljessége) található.

Amilyen jelentéktelen egyéniség a valóságban, annyira keresi a másik énjében a jelentőset. Ennek híján azonban csak a misztikus tekintélyfogalomba kapaszkodhat, s ezért megteremti saját felsőbbrendűségének mítoszt (jelképét ebben az esetben éppen a német faji eszmében találja meg), s ez forrása antiszemitizmusának is. Az ugyanezek az elveken fölépült társadalom sugallata aztán elég volt ahhoz, hogy kiírta a kicsinyabbrendűnek tekintett családját.

Herz tragikomédiának nevezi művét; a beteges folyamat körképét azonban annyira a lehetetlenségig torzítja az ábrázolás során, mindvégig a morbiditás határán egyensúlyozva, hogy a komédiából már alig marad valami. A téma földolgozásában a környezet és a kispolgár életének minden fonákságát kihasználja, s ez valóban okoz derűs perceket is. A film egészét azonban a fő kérdés, a hatalom és a nyárspolgári örület kapcsolatainak a szolgálatába állítja, s ettől — anélkül, hogy egy pillanatra is említést tennének róla —, az egész filmre rávetődik a koncentrációs táborok és krematóriumaik árnyéka.

UNGVÁRY RUDOLF

RÁDIÓ MELLETT — KÉPERNYŐ ELŐTT

Él a csepeli szigetcsúcsban egy ember, akit sokan ismernek és sokan szeretnek. Bánhidy László a neve. Számtalan színpadi, film, televízió és rádiószerrep után — *Ember a vízben* címmel, tizenkét folytatásban — élete, színészi pályája történetét mesélte el a rádióban.

„Ember a vízben”: a cím az otthonára utal. Arra az egyszerű, maga által épített házikóra, amelyet ő nevezett el „Dunaszor 2”-nek, hiszen semmi más, ember-lakta építmény nincs a közelében. Legkedveltebb tartózkodási helye azonban mégsem ez, hanem néhány lépéssel odébb, a Duna fölött, egy vas-hor-

dókra állított, csörlős háló. Ennél tölti — amikor éppen nem dolgozik — ideje nagy részét. Ül, kint a vízen, ül és gondolkodik. Filozofálgat és halakat fog. Legtöbbnyire ponty, imitt-amott harcra meg csuka is akad a hálóba. Néhanap meglátogatják különböző nemzetiségű hajósok. Ilyenkor tüzet gyújt a parton, valódi, magyaros halászlét főz a bográcsban, azután énekel és táncra perdül a tűz körül. Ősi, népi dallamok szállnak a víz fölé, a tánc pedig mint ha csak Sinka István feledhetetlenül szép versét, az „Anyám balladát táncol” különös, balladai hangulatát idézné.

Bánhidý László a 20-as évek derekán indult el, hogy tehetségével örömet, élményt szerezzen mindenkinek, szerte az országban. A népnek, amelyből jött. Pedig nem színésznek készült, hanem — papnak. Már föl is vették a teológiára, amikor összetalálkozott egyik barátjával, aki éppen a Színművészeti Akadémiára igyekezett, felvételi vizsgára. Elkísérte. Azután — csak éppen azért, hogy ő se üljön ott tétlenül — elmondott egy verset. És fölvettek. Pap lett belőle, de — Thália papja. A barátjából, akit elkísért, szintűgy: Balázs Samunak hívják.

Érdekesen, sok élettanászattal, bölcsességgel mesélt Bánhidý László a mikrofon előtt. Nem is mesélt, inkább — igen, ez illik rá a legjobban — beszélgetett velünk. Sajátos, egyedülálló, eredeti egyénisége ő a magyar színművészetnek. Szavait olykor ízes, egyéni humor szövi át. „Magamat kigúnyolom, ha kell” — vallja Rostand *Cyranójával*. Nemrégén nyugdíjba ment, de nem ismeri a tétlenséget. Gyakran találkozunk vele új, kitűnő alakításaiban. Volt már részesarató, urasági cseléd, telepes, halász, az „Optimista tragédia”-ban matróz (a „Ragyás”), a „Svejk”-ben kormáros, az „Epeiosz-akció”-ban fasiszta őrmester. És ki ne emlékeznék a hetven éves Fekete István „Tüskevár” című regénye TV-változatának kitűnő Matula bácsijára? Így sorolhatnám tovább szerepeinek hosszú sorát, régieket és újakat egyaránt. Tizenkét héten át jelmez nélkül beszélgetett el hallgatóival és nézőivel — az emberekkel, akiket nagyon szeret — önmagáról, művészetéről, a dunasori házikóról, ahol feleségének —

Erzsikének — és Laci fiának szeretete veszi körül. Sokfelé járt, sok mindent megélt, sokat látott a világból. Ember az emberek között — és boldog. Bánhidý László előadássorozata épp ezért nem szokványos önéletrajz, hanem vallomás: egy boldog ember vallomása a boldog élet titkáról.

Kitűnő ötlet volt Robert Merle könyvének — az *Állati elméknek* — ismertetését egy képzelt sajtókonferencia keretében bemutatni. Csertői Oszkár szellemesen, érdekesen és izgalmasan válogatta össze a szemelvényeket, kiemelve a mondanivaló lényegét: mivé teheti egy humanista tudós korszakalkotó kísérletének eredményeit a háborús üzérkedés. A történet 1970-73 között játszódik. Sevilla professzor hosszas kísérletezés után megtanította emberi beszédre és emberi gondolkodásra a delfineket. „A delfinek sajtókonferenciája” (ez volt a műsor címe is) a világsajtó érdeklődésének középpontjában áll. Az emberi tudásban, az emberi jóakarásban sosem kételkedő tudós bemutatja az újságíróknak a beszélő delfineket. A delfinek pedig értelmesen és szívesen válaszolnak a kérdésekre. És ekkor fordul visszájára a szenzáció. Mert a delfinek — „akik” szeretik az embereket és bíznak bennük — csalódottan vallják be, hogy némelek félrevezették és rászedték őket. Míg a humanista tudósok azért dolgoznak, hogy Sevilla professzor nagyszerű felfedezését az emberiség szolgálatába állítsák, az emberek segítségére és javára fordítsák, addig az amerikaiak a vietnami háborúban tapadó aknákat kötöznék a delfinekre s úgy bocsátják útjukra őket, hogy pusztítsanak. A titkos szolgálat alkalmazottai azért versengenek, hogy ehhez hasonlóan minél „tökéletesebb” eredményeket produkáljanak a delfinekkal, mit sem bánva, hogy közben azok is elpusztulnak. Sevilla professzor kiábrándultan ismeri fel az iszonyatos valóságot és undorral fordul el a háború megszállottjaitól. A delfinek pedig kimondják az igazságot: csak egy parancsot teljesítenek: a tudomány parancsát, az emberiség javára.

A jól sikerült adás bizonyára sokakban keltett érdeklődést a teljes mű megismerése iránt. Mindkét műsor kiválasztása Horváth László szakavatott szerkesztői munkáját dicséri.

BALÁSSY LÁSZLÓ

Amilyen az ember, olyan az istene; ezért lett Isten oly gyakorta gúny tárgyává.

G o e t h e

REGULY ANTAL ÉS VILLAX FERDINÁND APÁT

Több mint negyed százada már, hogy 1943. október 24-én Zircen leleplezték a község szülöttjének, Reguly Antal magyarságkutató nyelvtudósának szobrát, az ugyancsak zirci származású Bányai Ödön alkotását. A szoboravató ünnepségeken részt vett a Magyar Todományos Akadémia, a Pázmány Péter Tudományegyetem, a Magyar Nyelvtudományi Társaság és a Körösi-Csoma Társaság illusztris képviselői is, hogy kifejezze a tudományos világ nagyrabecsülését Reguly élete, törekvései, munkássága iránt.

Reguly Antal százötven évvel ezelőtt, 1819-ben született Zircen, jogász családból. Édesapja, Reguly István a zirci apátság ügyvédje volt. Ő maga is jogásznak készült, de utazó jókedvében eljutott Stockholmba, ahol megismerkedett egy finn tudóssal. A finn-magyar nyelvrokonság addig is feszegető problémája új irányt adott életének. 1839 őszén Finnországba költözött és ezzel megkezdődött az a kutató munkássága, amely a magyar, illetve a finnugor nyelvtudomány kiválóságai közé emelte.

Anyagi támogatása komoly teher volt. Támogatták a szülei, támogatta a Tudományos Akadémia, de indulásától kezdve ott látjuk pártfogóként mögötte az akkori zirci apátot, Villax Ferdinándot is. Az apát egyébként rokona is lehetett, hiszen az ő édesanyja is Reguly leány volt.

És Reguly Antal hálás volt Villaxnak, s többször be is számolt neki útjáról, munkájáról. 1840. szeptember 30-án így írt neki Wasaból: „A lapp studiumok elméleti részének birtokában vagyok. Nem hagyom el Finnont, míg tökéletes lapp is nem leszek. A finnre szorítkozva, csak fél sikert aratnék. A jövő telet tehát Lapphonban kívánom tölteni: ez lesz tanulmányaim gyakorlati része. Szándékom október 20-án a botheni tengeröblön át Uneöba vitorlázni, innen a svéd, norvég és finn Lappmarkokat járni Kolóig, innen az arkangyal és oloneci megyéket, a Ladoga mellékét, s onnan vissza Helsingforsba. Eképp az orosz nyelvnek a finnre gyakorlott befolyását is kitanulnám... De hogy tervemet végre tartózkodás nélkül közöljem, amivel tartozom is: áprilisban — ha t. i. eszközeim lesznek — Szent Péter Várába mennék, mely várost a keleti finnekhez teendő út mellőzhetetlen kiinduló pontjának tekintek... Jó lenne, ha Moszkva vidékén is időzhetnék, a szükséges orosz studiumok tekintetéből; a nyáron Nisni-Novgorodot kellene meglátogatnom... A jövő évi telet aztán Törökországban török studiumok foglalnék el — ismét, ha a költség megengedné — s az egész utat a moldovai csángók, s az erdélyi székelyek meglátogatása fejeznék be...”

Amikor rájött arra, hogy nemcsak a finnekkel és lappokkal vagyunk rokonságban, hanem a vogulokkal és osztjákokkal is, keletre szeretett volna utazni. Magától azonban nem mert elindulni, a Tudományos Akadémiától kért tanácsot. Segítséget is várt, mert szülei és az apátság támogatását már szegyeelte igénybe venni. Miután az Akadémiától kedvező ígéretet kapott, 1841-ben Szentpétervárra telepedett át. De az akadémiai segély kevés volt. Teleki József gróf elnök 1841. március 8-án levelet írt Pestről az apátnak: „Mínt hogy pedig a főtisztelendő Apát úr Reguly Antal szíves volt az általa tudományos tekintetben reánk járulható haszon tekintetéből hazafiúi készséggel pártfogolni: illendőnek tartottam a főtisztelendő Apát urat e szándékról tudósítani; s azon fölül — mínt hogy az akadémia utazásra még eddig csak felette csekély erőt fordíthat, s így Regulynak is csak némi költségpótlékot határozhat — a főtisztelendő Apát urat, mínt különben is minden jónak szíves pártolóját, egész hazafiúi bizodalommal arra kérem, hogy részéről is az eddigi segélyt, mely említett Reguly Antalnak nem mínt magányos, hanem mínt nemzeti közérdekben fáradó hazafinak adatott, tőle ezentúl megoonni ne méltóztassék.” Adatunk nem maradt arra vonatkozólag, hogy Villax tovább is támogatta, de bizonyosra vehetjük. Még három évet töltött sok szenvedés és munka között az északnyugatszibériai óriási térségeken szétszórtan élő obi-ugor rokonok között, azután visszatért Szentpétervárra, hogy megjelentesse utazásáról szóló munkáját. Itthon első könyvtárosa lett az Egyetemi Könyvtárnak. Reguly Antal megmenetelte a magyarságkutatás és az egyetemes néptudomány számára egy süllyedő világ pótolhatatlan hagyomány emlékeit, ő azonban összeroppant. Betegeskedés után 1858-ban halt meg. — Űzte a magyar történet csodaszarvasát, elejtette, hazahozta a legendás nemzeti zsákmányt, de kimerülten odarogyott melléje, — mondotta róla Zsiray Miklós professzor zirci szobrának leleplezésekor.

KRASZNAV JÓZSEF

D O K U M E N T U M

Temirkul Umetalijev szovjet-kirgiz költő a II. világháború alatt tiszti rangban vett részt a Magyarország felszabadításáért vívott harcokban. Szabó Lőrinc, akinek Budapest ostroma idején személyes segítségére volt, A börtönből című versében énekelte meg vele való találkozását. Szerkesztőségünk azzal a kéréssel fordult Umetalijevhez, hogy a Vigília számára írott visszaemlékezésében mondja el megismerkedésük történetét, a felszabadító harcokhoz fűződő élményeit és egyúttal ismertesse meg velünk a magyar irodalomról alkotott véleményét. A költő válaszelevelében hangsúlyozta Szabó Lőrinc költői és emberi érdemeit, amely kettőjük kapcsolatát végül is barátsággá mélyítette. Ennek szép megnyilvánulása volt az is, hogy Szabó magyarra fordította az ő költeményeit, Umetalijev pedig kirgiz nyelvre ültette át a magyar poéta versciklusát. Az alábbiakban Termikül Umetalijev írását közöljük.

NEM FELEDTEM EL BUDAPESTET

Irta TEMIRKUL UMETALIJEV

Az első magyar város, amelyet 1944 októberében felszabadítottunk, a Tisza-parti Szeged volt. A lakosság nagy örömmel és szeretettel fogadta a szovjet harcosokat: a város apraja-nagyja kitódult az utcákra, színes szalagokkal, virágokkal árasztottak el bennünket, étellel, itallal kínálgattak. Mi is nagyon örültünk, és szívből gratuláltunk a szülővárosuk felszabadulásához.

A hitlerista csapatok makacs ellenállást tanúsítottak, de hadseregünk csapásai alatt hátrálva, kénytelenek voltak egyik várost a másik után feladni. Néhány nap múlva, november elején bevonultunk Kecskemétre. Kecskemét teljesen kihaltnak tűnt, mert lakói félelmükben vagy elhagyták a várost, vagy pincékben, vermekben rejtőzködtek. Mikor rábukkanunk néhány emberre, kiderült, hogy a fasiszták és a nyilasok hazug hírei félemlítették meg őket: az ázsiaiak kirabolják és lemészárolják a lakosságot! (Az „ázsiaiak” — ezek a mi katonáink voltak.) Sokan kérdezték tőlünk: — Mikor kezditek el a sortüzeket? A gyerekeket is le fogjátok löni?

Sok időre és türelemre volt szükség, míg felvilágosítottuk őket a szovjet hadsereg felszabadító missziójáról, arról, hogy a mi kötelességünk az emberek megmentése, nem pedig legyilkolásuk. Sem a foglyul ejtett tiszteket, sem a sor-katonákat nem lövők agyon. Ezt látva, az emberek nem hittek többé a fasiszta propagandában s ettől kezdve bátran el-eljöttek hozzánk és hírül adták, hol mi történik, hol rejtőzködik még ellenség.

Decemberben Ercsi mellett átkeltünk a Dunán. A németek próbálkoztak ugyan néhány ellentámadással, de sikertelenül, s a Balaton felé vonultak vissza. December 26-án, Esztergomot elfoglalva, körülvártuk Budapestet. Két-

napi elkeseredett harc után előőrseink északnyugatról behatoltak Budára és az ellenséget a Dunának szorították.

Hát ezekben a napokban talákoztam én Szabó Lőrincel. Így történt: kora reggel két géppuskással végigjártam hadosztályunk előőrseit. Hideg volt, havazott. Az egyik szűk utcában kis, emeletes villa előtt sovány, szemüveges férfi állt felöltöben, kalapban, az arcán rémület. Szemügre véve vállapjaimat, megkérdezte: — Oficér? Igenlő válaszomra belső zsebéből elővett valami igazolványt és azt mondta: — Költő! Erre megmutattam neki saját, szovjet írószövetségi tagkönyvem, Gorkij aláírásával.

— Én is költő... — válaszoltam.

— Kolléga! — mondta ő felragyogó arccal, kézen fogott és húzott a ház felé. Szerencsére az egyik géppuskás moldvai volt és értett valamennyit magyarul. Ő lett a tolmácsunk. Bementünk a házba. Az emeleten egy rajnyi katona nyüzsgött, egyikük egy karosszékekben füstölt, mások a szobákban lődörögtek, nézegették a könyveket, ketten még a háztetőre is kimásztak. Hiába, a háború az háború.

— Nem tudnak magyarul, lehet, hogy gorombáskodtak, vagy talán nem úgy viselkedtek, ahogy szokás — gondoltam. Tiszt nem volt köztük. Mikor megláttak, egyikük, a rajvezető, tisztegett és jelentette, kik ők, honnan és miért jöttek ide. Kiderült, hogy egyik ezredünk parancsnoki szakaszához tartoznak és a törzs részére keresnek megfelelő helyet.

— Nézzétek csak, elvtársak — mondtam —, ennek a háznak a gazdája magyar író, világhírű, mint a mi Gorkijunk. Tudjátok, kicsoda Makszim Gorkij?

— Hogyne tudnánk, gárdafőhadnagy elvtárs! — válaszolták.

— Akkor hát ne zavarja, ne bántsa senki ezt az embert. Munkájához feltétlen nyugalomra van szüksége.

— Mi nem bántottuk...

— A törzskarnak pedig keressetek másutt szállást, értették?

— Értették.

— Akkor induljatok.

A katonák távozása után a házigazda megmutatta nekem könyvtárát. Az egyik polcra leemelt néhány könyvet:

— Nézze csak meg, lapozzon bele! Marx és Engels művei magyarul, németül, angolul.

Csodálkoztam: — Hogy sikerült megmennteni ezeket a köteteket?

— Nálam nem volt házkutatás — válaszolta Szabó Lőrinc —, különben nem maradtunk volna életben, hiszen ilyen könyvek rejtegetéséért főbelövés járt. Búcsúzni kezdtem, de ő nem engedett el. A pincéből feljöttek az asszonyok, s mindnyájan kérleltek, hogy ne menjünk.

— Ha maguk elmennek, mások jönnek majd. Félünk...

— A hajuk szála sem fog meggörbülni, ne nyugtalankodjanak!

De csak nem akartak elengedni minket. Akkor aztán fogtam egy darab kartonpapírt és ráírtam: „Ebben a házban Szabó Lőrinc, a híres magyar író lakik. Kéretik, hogy senki se zavarja őt munkájában.” Aláírtam a nevemet, rangomat, és kiakasztottam az ajtóra.

— Most aztán senki sem fog bejönni. Viziontlátásra, barátaim!

A bekerített németek makacsul tartották magukat, s így minden utcáért, minden házért meg kellett küzdeni. Egész idő alatt, 1945. február 13-ig Budán voltam, nem messze Szabó Lőrincéktől, és gyakran meglátogattam a Volkmann utca 8 számú házat. A kartonpapírt senki sem tépte le. A költő megismertetett a feleségével és gyermekeivel: Lóciával és Klárával. Nemezszer mondták nekem: — Köszönjük szépen, amit értünk tett! Milyen fegyelem van a maguk katonái között. Idejönnek, megállnak az ajtó előtt, elolvassák a kiírást és elmennek. Fegyelem! Ez szerzi meg maguknak a győzelmet.

Sokat beszélgettünk irodalomról és kulturális kérdésekről. Meséltem a kirgiz népről, irodalmunkról, a Manasz-eposzról stb. Lőrinc is sok mindent elmondott a saját népéről, arról, hogy a magyarok valamikor keleten éltek az Ural és az Irtis folyó között, és hogy több, mint ezer éve vándoroltak ide a Duna partjára; beszélt a Habsburgok elleni harcról, Kossuth Lajosról stb.

A magyar irodalomról a lehető legjobb véleményem van. Milyen fejlett, haladó, európai irodalom ez! Az az irodalom, amelyet olyan nagy nevek fémjeleznek, mint Petőfi Sándor, Ady Endre, Illyés Gyula, Szabó Lőrinc és mások, nem is lehet más, csak haladó. Mindazt, amit a magyar irodalomból lefordítottak oroszra, nagy örömmel és gyönyörűséggel olvasom. Különösen tetszik a csengőhangú magyar költészet.

Nem tudom 1945 Budapestjét elfelejteni. Fáj a szívem, ha a felrobantott hidakra, a rombadőlő, kiégett házakra és a rémült, kiéhezett, elkínzott emberekre emlékezem. A németek csak raboltak és gyilkoltak, de hogy megmenték a lakosságot az éhhaláltól, eszükbe se jutott. Csak a szovjet hadsereg parancsnoksága szervezett közkonyhákat az éhezők számára, a katonai fejadagok terhére.

Még a tűzvonalon is átjöttek hozzánk a teljesen legyengült, csonttá-bórré foggyott emberek a megszállott kerületekből, de a hitleri pribékek tüzet nyitottak a felénk tartó fegyvertelen csoportokra. Az emberek oda mentek, ahol enni kaptak. Szörnyű volt. Megátkoztam a háborút, megátkoztam a kirobantóit is...

1945. február 13-án a németek, egy sikertelen kitérés kísérlet után, megadták magukat, s mi még aznap elindultunk a Balaton felé. Most már Magyarország egész területének felszabadításáért folytak a harcok. 1945. március 18-án a Balaton délkeleti partján, Lepsény közelében súlyosan megsebesültem. Búsza vagyok arra, hogy nemcsak a hazámért, hanem a magyar nép boldogságáért is hullattam véretem.

Nem tudom, miért, de úgy érzem, mi a magyarokkal valamiképpen rokonok vagyunk. Nálunk egy-egy kirgiz újszülöttnek néha a „Magyar” keresztnévet adják, az egyik kirgiz törzset pedig magyarnak hívják. Senki sem tudja, miért. Emellett sok olyan szó van a kirgiz nyelvben, amelyet a magyar is használ: árpa, alma, szakáll, ata (atyja) stb. Mindezek a hasonlóságok szívünket nagy melegséggel és a közelség varázserejével töltik el. Testvérek vagyunk.

Magyarországnak a német fasiszta megszállás alóli felszabadulása 25. évfordulója alkalmából forró üdvözetemet és jókívánásaimat küldöm, kirgiz köszöntéssel: Szalam! Őszintén kívánok sok boldogságot, jólétet és örömet a testvéri magyar népnek és minden egyes magyarnak. Erősödjék és virágozzék a testvéri szocialista országok népeinek barátsága!

Fordította Hegyi Béla

A BÉKE ÉS A HÁBORÚ KÉRDÉSÉRŐL

Elmondta DÉRY TIBOR

Az alábbi felszólalás 1946-ban a Magyar Írók Szövetsége debreceni ülésén hangzott el. Állásfoglalását békeről és háborúról ma is időszerűnek és nemcsak minden író, de minden gondolkodó ember számára irányt mutatónak érezzük; ezért közöljük újra — az írói felelősségtudat dokumentumaként is — Déry Tibor engedélyével.

Írók vagyunk, tehát sokféle s bonyolult véleményünk van a világ dolgáról. De talán nem tévedek, ha feltételezem, hogy mindannyiunkban, bajaink és örömeink alján egy közös, súlyos gond lappang, amely tekintet nélkül pártállásunkra, politikai véleményünkre, egyformán emészti teremtő kedvünket, egyformán szorongatja lelkiismeretünket: a béke és a háború kérdése ez.

Akik itt összegyűltünk, valamennyien két világháborút értünk meg. A világ legszetlenebb pazarlásában vettünk részt, és ha voltak is köztünk, akik csak tanúként, s ha elmondhatjuk magunkról, hogy megfizettünk érte: de valamennyien viseljük a felelősséget. A felelősséget a múltért és hetediziglen a jövőért. Mert üres szó és henyé gondolat volna a felelősség viselése, ha beérnők a büntudattal, amelyik nem igyekszik megváltani magát. Terméketlen önsanyargatás volna, ha nem válna példázattá és tanulsággá.

Ritka boldogtalan korban éltünk. Aki közülünk, gyermekként, csak bokáig állt az első világháborúban — amelyet egykedvű gúnnyal „kis világháborúnak” neveznek, mert csak tízmillió ember pusztult el benne — az ifjúkorára fejjel belenőt a másodikba; de vannak közöttünk, akik mind a kettőben derékig álltunk. Tisztelt Kartársaim, az a véleményem, hogy aki ezt túlélte és író tudott maradni nemcsak mesterségből, hanem hivatásból is, az többé ebben az életben nem írhat le egy olyan sort, amelyet ne festett volna meg a kiömlött vér, amelynek alján ne fortyogna a büntudat, amelynek kezdetét és végét, akármilyen játékos és szelíd is, ne az az elhatározás szabályozná: hogy egy harmadik háborút nem akarunk megélni. S nemcsak személy szerint nem akarjuk megélni, hanem utódainkban sem, mert hetediziglen felelősek vagyunk.

Sokat beszélnek, írnak arról, s nem egészen jogtalanul, hogy nemzetünket sok más népnél kisebb felelősség terheli mind a két háborúért, hogy a magyar akaratára ellenére sodródott bele mind a kettőbe, szerencsétlen történelmi körülmények nyomására, s hogy a nép s a háborúra szorító bitang uralkodó osztályok között nagyobb volt nálunk az ellentét, a kettő történelmi akaratára eltérőbb, mint más nemzetekben. Tisztelt Barátaim, ha ez igaz, akkor bennünket, magyar írókat a többi nemzet íróinál kétszeresen súlyosabb felelősség terheli. Súlyosabb, mert nem tudtuk megfogalmazni a nép akaratát, nem tudtuk öntudatosítani benne szándékait, nem tudtuk felbreszteni torpadságából, és mert hallgatásunkkal, közönyünkkel, vagy fásultságunkkal az urak szekerét toltuk, a nép ellen akaratlanul bűnpártolói lettünk a háborúnak. És ezért kellett eltűnnünk, hogy a nemzet a leg-sutább, szárnalmasabb szerepbe öltözzék be, amely csak azért nem volt szárandó, mert eredményeiben olyan felháborító volt: a kedvetlen harcossé, aki tudja, hogy vesztett ügye van, a zsoldosé, aki tudja, hogy nem kapja meg a zsoldját, és az öngyilkosé, aki nem tudja, hogy miért ugrik a kútba. Ezt kellett végignéznünk, mert száz éve, kevés kivétellel, szóltalanul néztük azt, ami történt, s ha szóltunk, rosszul vagy későn tettük.

Felteszem a kérdést: akadhat-e egyetlen író, aki méltó e névre s akadhat-e különösen magyar író, aki hasonló helyzetben, két világháború tapasztalataival a bőrében, most merné vállalni a néma tanú szerepét? A két háború előtt felhozhatta mentségére, hogy a kor szelíd felszínre elringatta, de akadhat-e ma e névre méltó író, aki számot vetve a múlttal, ne igyekeznék szembenézni a jövővel? Aki ne iparkodnék megvizsgálni, hogy a világ miért vált négy éven és hat éven át dühöngő örültek korcsmájává, hogy nemzete mint került bele ebbe a vitustáncba és végül miként eshetett, hogy maga oly rosszul szolgálta a világot, népet és önnönmagát.

Négy évvel a világháború kitérőse előtt, 1935-ben Babits Mihály egy békekiáltványt írt, amelyet a Népszövetséghez akart elküldeni. Terve az ellenforradalmi országban nem valósulhatott meg, néhány író aláírta, de a kurta ésszel politizáló polgárság és a szolgálta értelmiség elutasította, az ezer hajszálcsovön szívár-

gó hideg terror pedig kedvét és bátorságát szegve még azoknak is, akik egyébként egyetértettek vele. Babits nem volt szocialista, de a háború okainak vizsgálatában elérkezett oda, hogy teljes meggyőződéssel, világosan és félreérthetetlenül leírhatta:

„A mai háború nem otthonunk védelmét, hanem otthonunk áldozatul dobását jelenti. Éppen ezért hangos szóval ítéljük el azt is, aki a háborút, vagy háborús érzületet nemzeti jelszavak szép köpenyébe takarja. Az új világháború nem nemzeti, hanem nemzetközi ügy: nemzetközi üzletcsoportok és érdekszövetségek harca. A szegény nemzetek csak mint áldozatok kerülnek bele. Aki a nemzet szent nevét keveri ezekbe az aljasságokba s az emberiség ellen készülő merényletet nemzeti frazeológiával szépíti: a mi szemünkben nem lehet más, mint hazaáruló és nemzetgyalázó”.

Négy évvel a háború kitörése előtt szólalt meg ez a hang. S ma, alig egy évvel a háború után kötelességemnek érzem újra megszólaltatni. Oly erősen, ha lehetne, hogy túlkialtsa azt a másik hangot, amely épp ma a Bikini-szigetek felől fut szét a világba, az atombomba próbarobbantását. S csatlakozni szeretnék Babits hangjával, a magaméval, valamennyiünkével azoknak az amerikai, angol, francia és más nemzetiségű atomtudósoknak a hangjához, akik Joliot-Curievel az élükön sztrájkot fogadtak arra az esetre, ha az államok az atomerőt háborús célokra akarnák felhasználni.

Tisztelt Barátaim! Ma egy harmadik világháború lehetőségét még csak megemlíteni is olyan káromlása a tisztességnek, a józan észnek és az emberiség erkölcsi erejének, oly felmagasztalása a becstelenségnek, a butaságnak és a gonoszságnak, hogy az ember belepírul, hacsak kimondja is a szót. De nekünk íróknak vállalnunk kell ezt a szégyenteljes feladatot is; túl sokat vétettünk renyheségünkkel és felelőtlen optimizmusunkkal. A világot meg kell ismerni, hogy megváltoztathassuk. Akár ábrázoljuk, akár átköltjük, meg kell tanulnunk az egész skálát, amely a pokoltól a mennyországig fut.

Lehetetlen fel nem ismerni, hogy mindaz, ami ellen mi küzdünk, a faji elvakultság, a nacionalista gőg, a társadalmi elnyomás, a tőke kapzsisága, az tehát, amit politikai köznyelven ma fasizmusnak nevezünk, újra ökölbe szorítja kezét. Egy célirányos politikai akarat szervezkedik a nép, a népek ellen, tapasztalatainak minden mesterfogásával, évszázados gyakorlatban szerzett ravaszságával. Önmagában véve nem volna ellenfél, ha nem szerződhetnéne fegyvertársaiként egyik oldalán az emberek közönyét, figyelmetlenségét, jóhiszeműségét, a másikon a nyomor és a szenvedés nevéte, de a keserűséget és dühöt. A haza féltése nyilvánvalóan jogos és természetes érzés, de a hazafiúi aggodalom ürügyén ma már mindenféle új nacionalizmusok keletkeznek, mindenfelé féktelen sovimisztia izgatás folyik. A békeszerzések még meg sem kötötték és máris jobbról és balról, Ausztriából, Olaszországból, Franciaországból, Afrikából és Ázsiából azt halljuk, hogy: sohasem fogunk lemondani... sohasem fogunk belemenyugodni... sohasem fogjuk megengedni... Ismerjük ezt a hangot, hat évig egyebet sem hallottunk Hitler gramofontorkából. Hat évig s aztán elindította a háborút. S most még egy háborúba akarnak taszítani bennünket? Még egyszer felszítani a faji gyűlöletet, a faji gőgöt, vizzályt kavarni, egymás ellen uszítani a halálrafaradt embereket, azokat, akik végre dolgozni akarnának és a gyermekeiket felnevelni?

Aki komolyan szereti hazáját, annak tiltakoznia kell a hazaszeretetnek e gyűlöletes, aljas kiferdítése ellen, mint ahogy nemzete nevében nem engedheti meg azt sem, hogy valaki — csak azért, mert e nemzet tagja, mert magyarnak született — tönkretelhesse e nemzetet. Még akkor sem, ha ez a magyar történetesen író volna.

Lehet, hogy a küszöbön álló békeszerződés sebeket fog ejteni a nemzet testén. Megint csak Babitsot idézem:

„Talán egy új világháborútól reméljük visszanyerni azt, amit az első elvett? Nincs magyar, aki ezt kívánná... Nem bírhat hallgatásra az a gondolat, hogy szavunk csak növeli a nyugtalanságot s úgysem tehet semmit a háborús végzet ellen. Nagyon jól tudjuk, hogy valamennyien, akarva, nem akarva állandóan tesszünk valamit, ha nem ellene, akkor mellette. A beszéd maga itt már cselekedet és a nyugtalanság kötelesség. A háborút emberek csinálják, emberek készítik elő, egy emberi hangulat légkörében, amely előre belemenyugszik s ezáltal lehetővé teszi. Minden szavunk erősítheti, vagy gyöngítheti ezt a hangulatot; aki legkisebb közlünk, az is hozzájárul észrevétlenül az általános hatáshoz.”

Tisztelt Barátaim! Nincs magyar, aki egy második világháborút kívánna, mondja Babits. Tudjuk, hogy sajnós volt és attól félek, hogy ma is akad s hogy még többen vannak, akik kötélnak állnának, nemcsak nálunk, hanem szerte az egész világon. Ezek ellen, a háborút előkészítő utolsó pokolfajzat ellen, a kufárok ellen, akik nem sajnálják a más bőrét, akik gyávábbak, mint maga a gyávaság, akik a haszonért az anya méhéből eladnák a magzatot, ezek ellen nekünk iróknak, a világ minden e névre méltó írójának össze kell fogjunk. De idejében, amikor még nem késő. A körmükre kell néznünk, szemmel kell tartanunk azt az egész alattomos szellemi munkát, amellyel az embereket megkörnyékezik, végighajszolják minden, a háborút megelőző lelkiállapoton, és amikor a visszafelé út már járhatatlanná válik, beletaszítják őket a gödörbe. Szinte észrevétlenül, lassan viszik a világot a háborúba és ezért kell őket még az út legelején megállítani. Munkánkhöz türelem, kitartás és szenvedély kell és az a meggyőződés, hogy az ember eredendően jó és méltóbb sírhelyet érdemel, mint a gázkamra, a bombatölcsér vagy egy beomlott pince.

SZÁMUNK ÍRÓIRÓL. — Boda László teológiai tanár az esztergomi szemináriumban. 1969 januári számunkban „Emberi boldogság”, májusi számunkban „A strukturalizmus irányvonalai és a keresztény gondolkodás” című tanulmányát közöltük.

Rezek Román bencés professzor Sao Paulóban (Brazília). Nemzetközileg ismert Teilhard kutató. Magyarra fordította Teilhard eddig közzétett tanulmányait és több kiadatlan szöveget. Megjelent fordításában „Az isteni milió” (Benne élünk címmel, Párizs-Bécs, 1965) és „Az emberi jelenség” (Washington, 1968); sajtó alatt van „A Mindenség himnusza”. Sorozata, a „Sodródó világ” (eddig 15 kötet) Teilhard nagy témaköreit kommentálja.

Takács Gyula József Attila díjas költő. 1968 májusában közöltük legutóbb verseit; utolsó kötetét (Villámok mértana) 1968 júliusi olvasónaplónkban ismertettük.

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

Az esztergomi érsekség a török elől sok más egyházi intézménnyel együtt szintén kénytelen volt az ország nyugati szélére költözni, s egészen a múlt század első negyedéig Nagyszombatban működött. Visszatérésének másfélszázados évfordulója alkalmából e visszatérés történetét írja meg, és legfőbb szorgalmazójának, Rudnay Primásznak az arcképét rajzolja meg Prokopp Gyula. — Szekularizáció, kereszténység és marxizmus, a keresztény gondolkodás távlatai a szekularizált világban: ezekkel az alapvető, és a dialógus szempontjából is elsőrendűen fontos kérdésekkel foglalkozik tanulmányában Nyiri Tamás. — Az ismert irodalomtörténész és kritikus, Pomogáts Béla Juhász Ferenc lírájának legújabb szakaszáról ír tanulmányt. — „Ki voltaképp az Isten?” címmel tanulmányt közlünk mai keresztény gondolkodók istenkereséséről, Bonhoeffer, Gogerten és mások élményét és szemléletét ismertetve; közöljük Borovi József és Csanád Béla vallásszociológiai fölméréseit; a Szentatya levelét, a Diakonia folyóirat összefoglalását a cölibátus kérdéséről, és hozzászólást a probléma magyar vonatkozásáról; Benkő István a Nobel díjas japán író, Kawabata Jaszunárit mutatja be, Medvigy Mihály pedig „Moszkvában — kolostorról kolostorra” címmel ír úti élményeiről és tapasztalatairól.

Revue mensuelle — Rédacteur en chef: György Rónay — Rédaction et administration:
Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an 4,50 US dollars.

S O M M A I R E

Mgr József Ijjas archevêque de Kalocsa: Nous célébrons une fête — *László Boda*: Esprit dans la matière — *Richard Horváth*: Dieu et homme — *Román Rezek*: Lutte des occidentaux à propos de Teilhard — *János Pilinszky*: Fragments du journal d'un lyrique — *Gyula Kunszery*: Le dernier écrivain hongrois, victime de l'hitlérisme — *György Rónay*: Judas (pièce en 5 actes, acte III.) — *Károly Deák*: Muet, comme un poisson (nouvelle) — *Béla Hegyi*: Masques (nouvelles) — Poèmes de *Gyula Takács*, *Méda Nagy*, *Gábor I. Cselényi* et *Temirkul Umetalijev*.

DIALOGUE: Possibilités et limites de l'hagiologie (*Béla Bellér*)

LE PETIT SENTIER: Rôle du silence dans la sainte messe (*Nándor Katona*)

JOURNAL: En l'honneur d'István Fekete — Journal du lecteur (*György Rónay*) — Chronique théâtrale (*András Pályi*) — Beaux-arts (I. D.) — Rubrique musicale (*László Rónay*) — Près de la radio, devant le petit écran (*László Balássy*) — Antal Reguly et l'abbé Ferdinand Villax (*József Krasznay*)

DOCUMENT: Je n'ai pas oublié Budapest (*Temirkul Umetalijev*) — Sur la question de la paix et de la guerre (*Tibor Déry*)

NOUS CÉLEBRONS UNE FÊTE

par Mgr József Ijjas archevêque de Kalocsa.

„Heureux le peuple qui connaît les cris de joie!” déclare le psalmiste de l'Ancien Testament (Ps. 89,16). La fête est un besoin humain, de même, c'est l'exigence d'une nation, d'un peuple, qui évoque avec émotion les grands événements historiques qu'il a vécus. Aux anniversaires, il pense aux tempêtes qu'il a traversées et faisant revivre les souvenirs d'âpres luttes, il recense les succès et s'apaise en constatant la réparation des fautes passées, se réjouit de tout cela et célèbre le jubilé.

Le mot „jubileum” est d'origine biblique. Etymologiquement, c'est le nom d'une trompe confectionnée à l'aide d'une corne de bélier. Mais sa signification répond à la fête annoncée par le son de trompe, en commémoration de quelque événement au bout d'un certain temps (10, 25, 50 ou 100 ans). Dans la bible, la loi de Moïse prescrivait au peuple de l'Ancien Testament la célébration, tous les cinquante ans, de l'année de la liberté, de la libération. „Tu compteras sept semaines d'années, sept fois sept ans et les jours de ces sept semaines d'années feront quarante neuf ans, puis tu feras sonner la trompette d'un son éclatant le dixième jour du septième mois et vous sanctifierez la cinquantième année et vous publierez la liberté dans le pays pour tous ses habitants. Ce sera pour vous le jubilé”. (Moïse III. 25, 8—10). C'était là une mesure assurant l'équilibre social de la société pour le peuple élu de l'Ancien Testament.

Notre peuple hongrois ayant adopté le régime socialiste compte déjà la 25^{ème} année, comme année de la libération et, célèbre le jubilé. Le fait que cette période fut un „tournant de l'époque” n'est déjà plus une phrase creuse, mais une réalité fêtée. Notre histoire nouvelle s'est constituée sous les yeux mêmes de notre génération.

Lorsqu'un homme pieux, de conception biblique entend parler de la „libération”, il pense aussitôt à la délivrance du peuple élu, libéré du joug égyptien. Ce peuple si éprouvé était délivré de la tyrannie des pharaons. Pendant les siècles de son oppression, il n'avait pu vivre la vie à laquelle il était destiné. Mais une fois libéré, une grande tâche l'attendait, (surtout Moïse, le chef du peuple, l'envoyé de Dieu): apprendre au peuple à estimer sa liberté, à la mettre à profit dans le nouvel État, sa patrie.

Dans l'estimation des 25 ans dont nous célébrons le jubilé, c'est aussi en dehors de cette célébration ce qui nous impose une tâche. Le Concile Vatican II nous donne aussi une instruction à ce propos: „La divine Providence exige de nous de façon pressante que nous nous libérions nous-mêmes de l'esclavage ancestral de la guerre”, (Gadium et spes. 81.)

Le premier des buts de notre jubilé c'est l'exigence de la paix et les efforts à déployer pour la réaliser la maintenir. Tout d'abord une paix que n'ont pas garantie des traités contraints, mais qui habite les coeurs et qu'il faut réaliser et faire régner dans les relations des peuples et des nations entre eux.

Dans son concile, notre Église a offert sa coopération à la réalisation de cette paix mondiale: „L'Église offre sa coopération sincère à l'humanité, pour la création de cette fraternité réunissant le monde entier, qui répond à la vocation humaine". (Gaudium et spes. 3.) Cette offre doit être appréciée par les autorités compétentes. Selon l'ordre donné par son fondateur, dans sa morale l'Église prescrit que les hommes changent aussi dans le cadre des changements historiques; elle lutte contre la source la plus profonde des troubles et de la guerre: l'égoïsme humain, l'égoïsme. L'humanité doit mûrir et prendre conscience de sa responsabilité. Elle doit devenir pacifique, digne de confiance, afin que les peuples puissent se faire confiance mutuellement.

Un jubilé national tel que le nôtre donne au croyant l'occasion, en plus de l'optimisme économique et culturel, de comparer sincèrement les faits et les principes, le développement des temps historiques et les vérités éternelles. C, est ainsi que, dans la joie de la fête mûrissent la conscience des tâches et la résolution de les mener à bien, l'acceptation des nouveaux efforts qu'exigera l'avenir. Le passé fêté est désormais un présent jubilaire mais le point crucial appartient pourtant à l'avenir.

„... que le passé ne soit plus désormais qu'un exemple et que brûlant d'amour de la patrie, nos yeux regardent l'avenir avec confiance!"

Parmi les motifs du regard en avant plein de confiance dans l'âme des catholiques hongrois se trouve l'appréciation du fait que dans les derniers 5 ans de ce jubilé de 25 ans, „l'accord partiel" conclu entre notre État et l'Église est devenu un facteur important de notre histoire nouvelle. C'est donc en connaissance de cause que nous pouvons avoir confiance pour le présent et espérer pour l'avenir.

INFORMATIONS

À l'occasion du 25^e anniversaire de la libération de Budapest l'Académie Centrale de Théologie a organisé une cérémonie au cours de laquelle le doyen János Pfeifer a prononcé un discours en présence des autorités du séminaire et du corps professoral. Il a souligné l'importance de ce jour et a fait l'éloge des réalisations et du développement atteints dans le pays pendant ce dernier quart de siècle écoulé.

En mémoire du 13 février 1945, jour de la libération de Budapest une grande assemblée solennelle a été organisée au Vígyszínház (Théâtre de la Gaîté). Dans son allocution, Károly Németh a dit entre autres: „Le mérite historique du peuple soviétique est impérissable. À l'occasion du jubilé de notre libération, c'est avec estime et respect que je pense à tous ceux qui ont contribué à vaincre le fascisme. Nous gardons fidèlement et honorons la mémoire des fils héroïques de tous les pays qui ont pris part à la libération de notre pays et de notre capitale. En même temps, notre gratitude s'adresse aussi aux meilleurs des nôtres, aux résistants hongrois, aux groupes de partisans, aux combattants du Régiment de Volontaires de Buda, aux patriotes hongrois qui, en deçà et au delà de nos frontières ont versé leur sang pour la Hongrie libre, indépendante et démocratique.

* * *

La quête entreprise dans les églises de l'archidiocèse d'Esztergom pour secourir le peuple vietnamien s'est avérée fructueuse. Le prélat a déjà envoyé à destination la somme de 63.776 forints recueillie afin qu'elle y arrive le plus tôt possible. Mgr Sándor Kovács, évêque du diocèse de Szombathely a déclaré que dans son diocèse, le mouvement déclenché en faveur de l'aide au Vietnam avait rapporté 25.000 forints.

* * *

Les 6 et 7 février dans la ville de Lille, au nord la France, la fédération portant le nom de „Pacem in terris" d'après l'encyclique de paix du pape Jean XXIII a tenu sa conférence de cette année. Notre pays était représenté aux délibérations internationales par le chanoine — prévôt Imre Várkonyi directeur national de l'Actio Catholica, que la fédération avait élu président honoraire il y a quelques années et par Ferenc Magyar, collaborateur en chef du journal Új Ember. A la grande surprise des participants à la conférence, elle eut lieu cette année dans la maison de famille située en banlieue du secrétaire général Jean Caullet à Quesnay sur Deule. Les entretiens se déroulèrent sur les activités poursuivies par la fédération au cours de l'année passée, sur le programme de l'année présente, sur les questions internationales d'actualité et principalement sur celles de la sécurité européenne et de la paix mondiale.

A Vigilia Postájából

Januári számunkban ismertettük a *Bilanz des ungarischen Katholizismus* című könyvet. A mű szerzőinek nevében dr. Morel Gyula az alábbi sorok közreadását kérte annak a „barátságos eszmecserének a szellemében, amely a Vigilia ismertetését is jellemezte”; — kívánságának készséggel teszünk eleget:

„A nemrég megjelent *Papok a hontalanságban* című könyv hat oldalon foglalkozik az általam alapított Magyar Egyházzociológiai Intézettel. Személyemre vonatkozó barátságos megjegyzései ellenére őszinte sajnálattal kellett megállapítanom, hogy a rövid szövegben nem kevés tárgyi tévedés és félreértés szerepel. Anélkül, hogy a részletekre kitérnék, szeretnék rámutatni arra a lehetőségre, mely megelőzhet minden tévedést, illetve félreértést: az Intézet bécsi és müncheni irodája és teljes anyagára nyitva áll minden komoly érdeklődő előtt, akár posta útján, akár személyes látogatás formájában keresi valaki a kapcsolatot — a lehetőségek keretei között igaz vendégszeretettel.

dr. Morel Gyula

a szociológia nyilvános rendes tanára
az innsbrucki egyetem jog- és állam-
tudományi fakultásán”

— — —
Névtelen levelekre nem reflektálunk; ebben az esetben azonban elteltünk ettől a többi szerkesztőséggel közös elvünktől. Az alábbi levél ugyanis mind hangjában, mind önteltségében, mind felszínes tudálékosságában olyan tipikusan jellemző egy bizonyos magatartásra és mentalitásra, hogy bizonyára olvasóink is kellőképpen méltányolni fogják.

„A Vigilia Szerkesztősége — Horváth Lászlónak helyben.

Olvastam a Vigilia decemberi számában írt cikkét és elszomorodtam. Mert bizony szomorú, hogy milyen felületes felkészültséggel írnak egyesek még katolikus folyóiratokban is. Ön is azok közül való.

Nem tudom, hogy, civil vagy pap-e, de hogy nem gyűjtötte össze a szentírásból a Jánosra vonatkozó helyeket, az bizonyos! Különbön olvasta volna János evangéliumában Szent János — a Keresztelő — kijelentését: „Én nem ismertem”. — Majd ismét, pár sorral lejjebb: „Én nem ismertem őt”... (Jn 1, 31; 33.) Vagy azt akarja, hogy hazugnak tartsuk a Szentet? No, azt már nem! Tehát az egész fejtegetése, hogy miként ismerkedhetett össze az Úr Jánossal, alaptalan. S hogy egy másik helyen a szentírással ellentétben azt állítja, hogy nem angyalok szolgáltak az Úrnak, hanem a remeték, ez olyan fokú pimaszság öntől, hogy nagyon helytelennek tartom, hogy egy katolikus folyóiratban cikkezhet! Mert hisz meghazudtolja az Evangelistát, aki nyilván nem keverte össze az embereket az angyalokkal. Ha ön nem hisz a szentírásban, akkor kérjük önt is, a Szerkesztőséget is, ne traktáljanak minket az ön „főztjeivel”!

Kérem, ne haragudjon meg az őszinte szavakért, de az ember nem azért áldoz a Vigiliára, hogy hitetlen cikkírókkal kelljen vitáznia, hanem hogy elmélyüljön és megerősödjön hitében!”

— — —
Ugyancsak Horváth László cikkére kaptuk a következő levelet:

„Georgetown Egyetem, 1970. január 13.

Kedves Uram,

éppen most olvastam el Horváth László Jézus, János, Kurmán című cikkét a Vigilia 1969 decemberi számában. Nagyon örültem e cikk magas tudományos szintjének.

Rendszeresen olvasom a Vigiliát. Még jól olvasok magyarul, írásban azonban nehezen fejezem ki magamat anyanyelvemen, mert már huszonkét éve annak, hogy eljöttem hazulról.

A legjobbakat kívánom:

Rev Joseph Zrinyi
a Georgetown egyetem professzora”

— — —
A Vigilia szerkesztősége közli:

Szerkesztőségi fogadóórák hétfőn, csütörtökön és pénteken délelőtt 11-től délután 4 óráig.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Budapest felszabadulásának 25. évfordulója alkalmából a Központi Hittudományi Akadémia ünnepséget tartott, melyen a hallgatóság, a szemináriumi előljáróság és a tanári kar előtt Pfeifer János dékán mondott ünnepi beszédet, A megemlékezésen e nap jelentőségét és az elmúlt negyedszázad alatt az ország fejlődésében elért eredményeket méltatták.

Az esztergomi főegyházmegye templomaiban megrendezett gyűjtés — amely a vietnami nép megsegítését szolgálja — eredményesen zárult. Az összegyűlt 63 776 forintot a főpásztor máris továbbította, hogy a segítség mielőbb eljusson rendeltetési helyére. Kovács Sándor szombathelyi megyéspüspök közölte, hogy a vietnami segélyakció keretében egyházmegyéjében 25 000 forint gyűlt össze.

A XXIII. János békeenciklikájáról elnevezett „Pacem in terris” szövetség az észak-franciaországi Lille-ben február 6—7-én tartotta ezévi értekezletét. Hazánkat Várkonyi Imre prépost-kanonok, az Actio Catholica országos igazgatója, akit néhány évvel ezelőtt a szövetség díszelnökévé választott, és Magyar Ferenc, az Új Ember főmunkatársa képviselte a nemzetközi tanácskozáson. Az idei konferencia meglepetése volt, hogy Jean Caullet főtitkár külvárosi családi házában, Quesnoy sur Deuleben rendezték meg. A tanácskozás a szövetség elmúlt évi tevékenységéről, idei munkaprogramjáról, az időszerű nemzetközi kérdésekről és döntően az európai biztonság és a világbéke kérdéseiről folyt.

Az Opus Pacis intézőbizottsága és az Országos Béketanács Katolikus Bizottsága ülést tartott, melyen részt vett Ijjas József kalocsai érsek, a katolikus püspöki kar, az Opus Pacis és az OBKB elnöke, a püspöki kar több más tagja, továbbá az Opus Pacis intézőbizottságának és az Országos Béketanács Katolikus Bizottságának tagjai. Ijjas József megnyitója után Mag Béla c. apát, az Opus Pacis ügyvezető igazgatója tartott beszámolót az elkövetkező félév papi békemozgalmának feladatairól. Az ülés résztvevői elhatározták, hogy márciusban Budapesten és a megyeszékhelyeken a katolikus papság széles rétegeinek részvételével ünnepi gyűléseken emlékeznek meg hazánk felszabadulásának 25. évfordulójáról. Az ülés Ijjas József zárszavával ért véget. Az intézőbizottsági értekezletet követően február 18-án az OBKB országos tanácskozásra hívta össze Budapestre a megyei katolikus bizottságok elnökeit és titkárait. Az országos értekezlet elnöki tisztét Semptey László budapesti helynök töltötte be, akinek bevezető szavai után Mag Béla c. apát, az Opus Pacis ügyvezető igazgatója tartotta meg előadását, melyet az együttes értekezleten már ismertetett. A tanácskozáson megjelentek a papi békemozgalmi szervek vezetői. Jelen volt és felszólalt Balló István miniszterhelyettes, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökhelyettese. Mag Béla átfogó tájékoztatójához Beresztóczy Miklós, az OBKB főtitkára szólt hozzá, aki gyakorlati eligazítást adott a soron következő munkaév programjához. A főtitkári tájékoztatót több hozzászólás követte, majd az országos értekezlet Semptey László budapesti helynök zárszavával és imájával ért véget.

Dr. Cavallier József egyetemi tanár, ny. követ, író és újságírót, a Katolikus Szó munkatársát nagy részvétellel temették a Farkasréti temetőben. Az egyházi szertartást Szabó Imre püspök, esztergomi apostoli kormányzó végezte, aki a halottasházban történt beszentelés után gyászbeszéddel búcsúzott a tudóstól, írótól és újságírótól. A sírnál Mihácz József váci általános helynök, a Katolikus Szó felelős szerkesztője mondott gyászbeszédet. A temetésen megjelent Brezanóczy Pál egri érsek, Endrey Mihály püspök, Semptey László budapesti helynök, Beresztóczy Miklós, az Országgyűlés alelnöke, az OBKB főtitkára, Horváth Richárd, az Elnöki Tanács tagja, a Katolikus Szó főszerkesztője, Pfeifer János, a Központi Hittudományi Akadémia ezidei dékánja. Váradi Béla ferences és Albert István piarista tartományfőnökök és sokan mások.

Készpénzzel bérmentesítve
a Bp. 72. sz. postahivatalnál.